НАША НІВА

Беларуская газэта *Вільня №4, 1994*

ЮРКА ВІЦЬБІЧ. Вынаидзеная ім формула змагання и выжывання сьведчыць пра тое што паміж здрадаю и расстрэлам для нацдэма у сталінскія часы мог быць і трэці шлях

МАСКУЛЬТУРА — адзіная форма паўнавартаснага иснавання беларушчыны сёньня Але яна ўсё яшчэ ня ўлічваецца у традыцыйным падзеле культуры на прафэсійную и самадзейную

ГРЭЙМАС. У сваім эсэ пра культуру парыскі сэміётык Альгірдас Юліюс Грэймас ні разу ня згадвае Беларусь І аднак гэты тэкст — *mutatis mutandis* — зусім пра нас і для нас.

МІЛАН КУНДЭРА. Тры ўрыўкі зь яго апошняе кнігі «Здраджаныя тэстамэнты»... Чаму пасьля канчатковага краху таталітарызму чэскія пісьменьнікі эмігранты не вяртаюцца дадому?

БЕЛАРУСКІ ПАРАДАК

Сяргею Паулоускаму

Паглядзі над дахамі горада
У вячорнай, дажджыстай імгле
Возіць хохлікаў Баба Каргота
На сваёй абтрапанай мятле

Прыкра Мокра Імжака цярусіць
Усю ноч, а яна, хоць памры,
«Мы біларусы з братияю Русьсю!»
Гугнявіць з хохлікамі да зары

АМ

Апавяданьне

ІМІТАЦЫЯ

Сяргей Стакоўскі

Ахоуніkі вывелі яго з грымёркі правялі люднымі калідорамі да выхаду на сцэну Адзін зь іх суправаджаў да самага раяля каб ён раптам не натыкнуўся на мікрафонную стойку ці барабан Ягонае зьяўленьне выклікала бурлівую рэакцыю дзясяткау тысячаў чалавек, якія сабраліся перад сцэнай Ягоны твар, засяроджаны хвіліну таму, разгарнуўся у неабдымнай усьмешцы, і ён памахаў вольнай рукою У другой ён, як заўсёды, трымаў бліскучы мэталёвы (каб ня біўся ад пастаянных падзеньняў) кубак з улюблёным кактэйлем кава з каньяком Рэмі Марцін.

Ён намацаў зэдлік каля раяля, паставіў кубак справа ад пюпітра и падсунуў мікрафон бліжэй да вуснаў Цяпер ён сапраўды пачуваўся каралём як яго ужо даўно называюць у прэсе.

— Hello! Even nothing thinking, that you'll be bored today!

Натоўп які даўно чакаў аднаго з заўсёдных выразаў, адгукнуўся ў знак сваёй згоды

— Thanks many thanks! — ён грукнуу па клявішах абцасам правае нагі, засьмяяўся й прасьпяваў першы радок свайго вядомага блюзу. Вэрхал у зале ўжо не сьціхаў і завіснуў у паветры адным складаным акордам. Тады ён уціснуў галаву ў плечы выцягнуў наперад кісьці рук са сваімі даўгімі пальцамі, крыху прыўзьняўся и рэзка апусьціўся ўсім целам паставіўшы пальцы на клявішы Раяль азваўся гучна й жорстка

Асьлепнуў ён дауно, у дзяцінстве, пасьля цяжкое хваробы. Цяпер яму было ўжо за шэсьцьдзесят, ён меў славу, дзясяткі ўласных кружэлак, сярод якіх залатыя и плацінавыя Ён меў жонку й дзяцей, у яго быў шыкоўны дом, свая студыя й дарагія машыны Ён быў багаты. І гэта ўсё давала падставу лічыць, што зрок — далёка ня самае галоўнае ў жыцьці. Ва ўсялякім выпадку яго адсутнасьць не перашкодзіла яму дамагчыся посьпеху А таму на людзях ен увесь час сьцьвярджаў, што зусім не адчувае сябе у нечым абдзеленым у параўнаньні з астатнімі. Не зважаючы на паважны ўзрост, на людзях ён быў жвавы, падкрэсьлена бестурботны, літаральна сыпаў фрыволынымі показкамі

Сыгранасьць — у яго з раялем і у іх з аркестрам — была цудоўная. Ён хоць і ня бачыў клявішау, але рукі яго настолькі арыентаваліся ў прасторы, што недакладнасьць ніколі не перавышала шырыні белых і нават вузкіх чорных рычажкоў А наколькі ён лічыўся майстрам імправізацыі, дык гэта і ўвогуле дазваляла яму ня думаць пра памылкі

З такой жа дасьціпнасьцю на ягоныя прымхі рэагаваў аркестар — гурт даўно сабраных разам прафэсіяналаў. Твар музыкі з чорнымі акулярамі быў заўсёды павернуты ў бок залі, таму настрой яны вызначалі па ягонай сьпіне, звычайна апранутай у бліскучы срэбны летнік. Калі ён выбухау у фэерычным уздыме, яму тут жа дапамагалі разам усе трубы Бубнач ліхаманкава малаціў па ўсіх талерках — «вешаў жалеза». Калі ягоныя пальцы крадучыся прабіраліся па бела чорна белых прыступках, да іх тут жа далучаліся трамбон і Даяна — мажная сьпявачка зь нізкім глыбокім голасам Калі ж ён лірычна закідвау галаву й пагойдваўся, быццам у нейкім павольным танцы, пачынаў саляваць саксафон — сваім таямнічым, крыху сіпаватым голасам

Пазбаулены здольнасьці бачыць, што адбываецца вакол яго, ён прызвычаіўся расфарбоўваць у розныя колеры той гукавы сьвет, у якім ён існаваў даўно й паўнакроўна Тых далёкіх і нешматлікіх візуальных уражаньняў, якія здолелі захавацца зь дзяцінства на ўсё жыцьцё яму даўно не хапала, таму ён увесь час ствараў новыя фантастычныя вобразы Тут былі свае цяжкасьці, бо беспамылкова ён памятаў толькі тры колеры — белы, чырвоны й чорны З усімі астатнімі разабрацца яму было складана. Напрыклад ён даволі прыблізна ўяўляў жоўты колер і зусім ня быў упэўнены, ці адпавядае ягонае ўяўленьне рэальным фарбам у жыцьці. Ну а сіні и зялёны ён так ніколі й ня здолеў вылучыць у два асобныя колеры Яны пастаянна блыталіся, пераходзілі адзін у другі а адсюль узьнікалі цяжкасьці з фіялетам блакітам і марской хваляй

Але ўсе гэта было зусім не істотна бо у створанай сваім уяўленьнем рознакаляровай мадэлі жыцьця ён быў адзін, і ніякіх непаразуменьняў праз гэта не ўзьнікала

Канцэрт шоў ужо дауно, і яго энэргетыка перадавалася ўсёй залі. Прыслуга не забывала свае абавязкі, а таму ў кубку не скончалася гарачая кава з каньяком Усё йшло нармальна

Справа ад калёнкі каля самага краю сцэны самааддана вішчэла нейкая дзяўчына, мабыць бляндынка гадоў дваццаці Яна так доўга трымала вельмі высокую ноту, што ён ня ўтрымаўся и з захапленьнем працягнуў у яе бок руку

— It's just amazing!

Дзяўчына зразумела што на яе зьвярнулі ўвагу й начала ад радасьці калаціцца у сапраўднай істэрыцы

— I love you!

Ён расьсьмяяўся

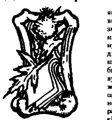
— Oh! It appeals to me! I'm delighted to hear it

Дзяўчына разьвесяліла яго й яшчэ больш палепшыла и так неблагі настрой

Музыка была морам, якое сваімі хвалямі білася аб бераг залі. У залежнасьці ад кампазыцыі яно альбо гуло й пенілася разьбіваючыся аб вострыя скалы на мільярды бліскучых пырскаў, альбо лашчылася, фліртавала зь пяшчотным пяском даўгой стужкі суцэльнага пляжу

Працяг на старонцы 4

Дзёньнік прыватнага чалавека

ЛІТАРАТУРА

Беларуская літаратура ўсе яшчэ ствараецца ў тым эстэтычным полі, якое ўжо адыйшло да гісторыі і дзе твор можа разглядацца толькі са спасылкаю на сваю мінулую эпоху. Самое месца беларушчыны ў грамадзтве рэзка зьмянілася, яна перастала быць як падпольлем, так і манаполіяй некалькіх афіцыйных інстытутаў, кшталту саюза пісьменьнікаў, акадэміі навук, некалькіх рэдакцый. Разам з гэтым рэзка зьмяніўся той выбар праяваў жывое рэчаіснасьці які падлягае або не падлягае эстэтызацыі. І творчасьць нашых празаікаў і паэтаў, якая ўчора мела характар дэкаратыўнага сувэнірнага мастацтва што апраўдвалася вузкім грамадзкім месцам самое беларушчыны, сёньня выпадае з правілаў эстэтыкі. У гэткай сытуацыі пара тройка ўчарашніх літаратурных «вырадкаў» мае відавочна больш шанцаў на будучыню чым дзьве-тры сотні «правільных пісацялёў»

ПРЭЗЫДЭНТ

У рэдакцыйных плянах гэты нумар «НН» пазначаны як «прэзыдэнцкі» Аднак вырашылі: досыць пра змрочнае. А гэтыя выбары на Беларусі яшчэ ня стануць народным сьвятам, дзействам, *performance*, што ў сутнасьці мусіць быць выяўленьнем спадзеву народу на шчасьце На жаль усё гэта у т л і шчасьце — рэчы занадта несур'ёзныя для такога мерапрыяцця як прэзыдэнцкія выбары, а таму — лішнія.

Выбіраць прэзыдэнта — гэта амаль тое самае што нацягваць з раніцы шкарпэткі Адзін нацягвае сьвежыя, а думае пры гэтым пра тое як усьцешыцца жонка, якая яшчэ сьпіць, калі ён зьбегае зараз на луг ці на рынак і прынясе ей букет пралесак Другі нацягвае ўчарашнія й думае — пра шкарпэткі, пра дзірку на іх пра дух ад іх… Амаль што пра духоўнасьць думае

Беларусь будзе насуплена выбіраць сваіх заношаных, «б/у» кандыдатаў з аднолькавымі зацёртымі і ўсім вядомымі праграмамі выратаваньня ад абрыдлых праблем. Беларусь будзе выбіраць прэзыдэнта думаючы пра прэзыдэнта а не пра пралескі

ТРЫ ГАДЫ РАЗАМ

Пройдзе яшчэ адзін месяц, і ў чарговым нумары «Наша Ніва» будзе адзначаць трэці год свайго аднаўленьня Гэта будзе 23-ці нумар, гомельскі. Рэдакцыя рыхтуе сюрпрыз!

ШТО ПІШУЦЬ?

Прывітаньне «НН»!

Гэта з Гомля Вас турбуе Алена З Няма слоў, як я тут абуралася пасьля атрыманьня апошняга нумару «НН» — менавіта з нагоды пэрліны ў выглядзе «Млосьцяў»… Мне вельмі сумна, што той нумар «НН» застанецца не прачытаны маім сынам Звычайна ён усё чытаў самы першы, а я ўжо пазьней — і потым так было цудоўна абмяркоўваць пазнанае! Дарэчы, аповесьць «Пра ката» — памятаеце? Мы даволі часу пабавілі, успомнілі й нешта сваё дзіцячае

Але ж тут іншая справа Можа і не пагодзіцеся Вы са мною, але мне здаецца што з падобнага роду літаратураю можна было б пачакаць Як бы гэта лаўчэй сказаць… Ведаеце, нашае беларускае, добрае й інтэлігентнае, мае пакуль яшчэ вельмі малую вагу, гэта нейкі тонкі й пяшчотны пласт яго трэба даглядаць, улагоджваць. Рэальныя, фізычныя экзэмпляры лепшай беларушчыны — іх ну проста па пальцах можна пералічыць! Паглядзіце Вы тыражы — мой любімы зборнічак «Зорка Венера» — 13200 экз.

Зразумейце, я ня супраць такой літаратуры як «Млосьці», але я супраць таго, каб яна зьяўлялася цяпер у адзінай прыстойнай газэце, якую можна чытаць Вядома, ёсьць і «Культура», і «ЛіМ», і «Наша слова» — але менавіта «НН» чытаецца мною й сынам цалкам. Мы бралі яе ў адпачынак на Чорнае мора — і там чыталі нават на пляжы! І гэта з першых нумароў. І мне не хацелася б проста так разьвітацца і перачытваць старое Калі ў Расеі ёсьць Э.Лімонаў са сваім «Это я Эдичка!», на экране зьяўляецца Ала Пугачова й паліць ваўсю, не выпускаючы цыгарэціны з рукі (я вельмі паважаю яе талент і нічога ня маю супраць выбранага ёю іміджу) у Амэрыцы квітнее Мадона и адчыняюць храмы сатаны — то хай сабе хай! Але на Беларусі такое — я не ўспрымаю Калі гэта лажа ці брыдота — то я ня буду глядзець альбо чытаць гэтае толькі з пачуцьця патрыятызму.

Можа, Вы глядзелі канцэрт «Рок супраць рэвалюцый» — яго ў дзённы час ня так даўно паўтарылі, вёў рэй Алесь Дайнека — калі не памыляюся. Мой сын вельмі любіць песьні ў выкананьні беларускіх рок-гуртоў, так чакаў паглядзець, але праз нейкі час выключыў тэлевізар Лажа! Пустыя твары куртатыя фразы на тэму «Вып'ем» перамяжаюцца з воклічам «Жыве Беларусь!» Я таксама люблю выпіць добрага віна ці шампанскага (у нашай сям'і, дарэчы, асноўныя лёзунгі, прабачце, тосты — «За паненак!» і «Жыве Беларусь без камунякаў!»), але тая імпрэза выглядала так: беларушчына як сынонім дрэннага густу. Прыблізна такія ж уражаньні, як быццам глядзіш на пысы Лукашэнкі ці Качана й слухаеш іхнія дэбільныя прамовы.

Канечне вельмі засмучае тая дурнота, што робіцца ў нашай краіне наверсе Але яшчэ больш засмучае, калі я даведваюся пра разводы п'янкі, абыякавасьць да выхаваньня дзяцей у коле так званых «шчырых беларусаў». Думаецца. ну добра але калі тая дурнота скончыцца — няўжо замест яе будзе агульная спустошанасьць? Мой маленькі сын неяк сказаў: «Як можа стаць шмат беларусаў — я ведаю: вось вы з татулікам нарадзілі нас з Алесікам а мы потым ажэнімся й родзім таксама дзетак беларусаў, а яны таксама — вось так стане шмат-шмат!» Мы з мужам пасьмяяліся, але малы меў рацыю. Бяз клопату пра блізкі асяродак, і найперш пра сваіх дзяцей беларуская ідэя будзе ідэяй Мёртвага Дому

Я ў многім згодная з С.Паўлоўскім — але у маім канкрэтным выпадку яго думкі пра ўчарашніх камуністаў, службістаў і т.д. зусім ня слушныя. Мой муж спрычыніўся да беларускай справы апошнім ў нашай сям'і, цяпер займаецца ёю па доўгу службы — калі зірнуць здаля Але гэта и справа яго сэрца, блізкія людзі добра аб гэтым ведаюць. Што «товарищи» аб ім думаюць — мы таксама ў курсе спраў але спадзяемся, да Калымы-Варкуты ня дойдзе. Тое ж датычыць і мяне, хоць я была банкаўскі клерк, а цяпер проста бухгалтар. І мне вельмі прыемна разносіць па розных установах свае бухгалтарскія паперкі на беларускай мове — звычайна сьведкамі становяцца мае калегі: зьдзіўляюцца спачатку — Вас што, прымусілі? Тлумачу, што не, проста сама — трошкі памаялася спачатку а цяпер амаль ніякіх праблемаў. 99% слухаюць раскрыўшы раты, а потым дружна захапляюцца! Канечне, наўрад ці хто з былых маіх калегаў перавёў справаводзтва на беларускую мову — але калі хоць нейкае зернейка прарасло і то добра

Ну, а галоўнае гэта мае сыны Старэйшы амаль дарослы хутка 15 гадоў, а малому ўлетку будзе 7 Дык што тычыцца гэтага малога: калі Вы чыталі Астрыд Ліндгрэн «Эміль з Лённебергі» — то гэта чысты Эміль, з улікам часу й месца жыцьця, вядома Актыўны, нахабны, скваплы, шчыры сьмелы, асьцярожны — гэта ўсё ён. І пры гэтым найшчырэйшы беларус без усялякай талерантнасьці й комплексу непаўнавартасьці

Калі па радыё перадаюць песьню на словы Багдановіча — хуценька прыносіць мне зборнічак вершаў, я яму шукаю той верш — і ён падпявае гледзячы ў кнігу. На сваіх каптурыках носіць 2 вялікія значыкі зь беларускай сымболікай: «Каб бальшавікі баяліся!» На балоневай звычайнай куртачцы прышыты вялікі бел-чырвона-белы сьцяг Заўсёды карыстаецца беларускай мовай, хоць хутчэй гэта трасянка: што зробіш асяродзьдзе! Але галоўныя словы заўсёды прысутнічаюць: звычайна ўсе ў краме альбо тралейбусе азіраюцца, і амаль заўсёды знаходзяцца патрыёты сярод звычайных з выгляду бабулек. Карацей кажучы — каталізатар беларускасьці! У мінулым годзе 2 разы быў у санаторыі на Нарачы, і калі падчас першага яго прыезду там у сталоўцы крычалі хорам «Спасибо!» то на другі раз я ўжо пачула дружнае «Дзякуй!»

Мінулым летам вяртаемся зь лецішча ўвечары каля выхаду з дызэля ўтварылася чарга Я іду першая зь вядром і кошыкам Вова за мною як той мураш з заплечнікам Нейкая цётка падштурхоўвае яго: «Давай скорей, мальчик!» Сын у адказ: «Я не «мальчик!» — Цётка, відаць, расейка: «А кто ты — девочка, что ли?» Ваўчок на ўвесь вагон: «Я — хлопчык!» Цётка: «Какая разница, какая разница?» — ажно ўзьвілася. Тут ужо я ўлезла: «Ну, калі няма розьніцы, то й кажыце «хлопчык», тут вам не Масква». З тым і пайшлі з вагону а то б палаяліся

У жніўні былі ў Алушце й падолелі наведаць магілу Максіма Багдановіча я шмат малому расказвала аб ім. Грошы — манэты, купюры — ён вельмі любіць, як той Скрудж Мак-Дак І вось ідзем мы па вуліцы Кірава — хто быў у Гомлі, той ведае што гэта вузкая вуліца ў цэнтры горада, дзе дазволены рух грузавога транспарту з адпаведным паветрам. Ідзем мы ўдвох шэрым восеньскім днём, і тут сын пытаецца: «Мама, а калі жыў Максім Багдановіч — якія грошы тады былі: рускія ці беларускія?» Я даволі поўна, наколькі гэта магчыма ў вулічных умовах,

БЮРГЕРЫ Й ЖАБРАКІ

Ігар Марзалюк

Мне заўсёды назаляла мроя Беларускага гораду Мне хацелася прачытаць горад як тэкст, праз які гісторык спрабуе зразумець мэнтальнасьць людзей, якія назаўсёды адыйшлі ў Лету.

Беларускі горад як суб'ект гісторыі нараджаецца разам з Магдэбурскім правам Бо пераход да яго азначаў адасабленьне чыста гарадзкога страту, у склад якога у адрозьненьне ад папярэдняга часу, не ўваходзіла ўжо ані шляхта, ані навакольнае сялянства

Бюргерская мэнтальнасьць мела прынцыповае адрозьненьне ад мэнтальнасьці фэўдальнай Яна была заснаваная на гарызантальнай салідарнасьці. Кожны з гараджанаў, нягледзячы на месца ў сацыяльна-эканамічнай структуры, захоўваў прынцыповую роўнасьць з астатнімі сябрамі гарадзкой супольнасьці. Прынцып «если бы у кого было взято што у справах местких то ест шкода не одного его, але всего места» — захоўваўся непарушна

Асновай адрозьненьняў паміж рознымі сацыяльнымі групоўкамі месьцічаў (патрыцыятам, рамесьнікамі й люмпэнамі) выступалі грошы. Фэўдальнаму ідэалу горад супрацьпаставіў сыстэму каштоўнасьцяў, у грунце якой ляжала ўласная праца, што рабіла людзей уплывовымі й заможнымі

Як вядома, адносіны да працы ў сярэднявеччы былі дваістыя. Неабходнасьць працаваць — наступства першароднага грэху. Абагачэньне й накапленьне ёсьць зьява грахоўная Бедныя ды немаёмасныя, лічыліся, стаялі бліжэй да Хрыста, чым уласьнікі.

У існаваньні багацьця й беднасьці царква знаходзіла ўзаемную сувязь: «багатыя людзі створаныя для выратаваньня бедных, а бедныя для выратаваньня багатых». Таму існаваньне немаёмасных лайдакоў лічылася неабходным, у нікога й думкі не ўзьнікала, каб зьліквідаваць гэткае становішча спраў. Не багацьце, а галеча, зьмірэньне — вось ідэал сярэднявечча

У эпоху Рэнэсансу гэты погляд на жабрацтва пацярпеў кардынальныя зьмены. З аднаго боку менавіта на XVI ст прыпадае масавае ўзьнікненьне на Беларусі шпіталёў для жабракоў, з другога — у гарадзкім асяродзьдзі жабрацтва ўжо не разглядаецца як абсалютная каштоўнасьць ды ідэал. Яно апраўданае толькі пры ўмове страты працаздольнасьці ды ўбогасьці. Паказальна што менавіта на другую палову XVI — пачатак XVII стст прыпадаюць спробы беларускіх магістратаў рэгуляваць колькасьць гэтае сацыяльнае групы. Пры гэтым мы бачым адназначна нэгатыўнае стаўленьне магістрату да жабрацтва сярод працаздольнай часткі места Так у 1621 годзе Магілёўскі магістрат выдаў адмысловую пастанову аб наглядзе за жабракамі, што жывуць у шпіталях: «… и молодики, жонки дети меские и иншые, дорослые и недорослые, выростки и девки, не маючы в собе жадное хоробы а ни уломности… удались непотребне в убоство… и иншые, сами будучы здоровы для встыду (!) не выходзячы з дому на месцо, сами детей своих здоровых сиротами называючы, посылали пожыток собе в том всем и слушное выжывлене а в браню ялмужных ошуканне чынят».

Бясспрэчна, што захоўваецца абавязковае даваньне міласьціны жабракам, выдаткаваньне грошаў на патрэбы «убогіх» зьмяшчаюць большасьць купецкіх тэстамантаў гэтае эпохі. Паняцьце аб паратунку душы давальніка праз жабрака захоўваецца і ў гэты час Аднак сам па сабе факт паказальны — у сыстэме каштоўнасьцяў бюргера жабрацтва ня ёсьць дабрачыннасьцю для здаровага чалавека. Цікава зазначыць, што ў скаргах пакрыўджаных месьцічаў дрэнныя адносіны да іх параўноўваюцца з адносінамі да люмпэнізаваных пластоў, да жабракоў: «схапіў як чалавека лёзнага… за горла, давіў, душыў» Такіх дакумэнтаў можна прывесьці процьму а высновa напрошваецца сама сабою — бюргер з большай ахвотай адвешваў поўху «лёзнаму» чым залазіў у кішэню па міласьціну

Такім чынам у XVI ст. у горадзе складваецца новая працоўная этыка, прынцыпова адрозная ад папярэдняй. Цікавы паказчык у зьвязку з гэтым — адносіны да п'янства «Культура піцьця» ў яе гарадзкім варыянце прынцыпова адрозьніваецца ад шляхецкай. Бясспрэчна, кепскі той гаспадар каторы не частуе гасьцей да цёмнай ночы й не выпускае іх на золку, каб яны «ішлі за сьцены трымаючыся ды хістаючыся». Аднак гэтак піць можна толькі на сьвята ды ў гасьцёх. Пабытовае п'янства выклікае агіду П'яніца — аб'ект зьдзекаў з боку іншых сяброў супольнасьці бо п'янства адвучвае чалавека працаваць, робіць яго гультаём ды лотрам. Вельмі красамоўна пра гэта сьведчаць шматлікія «прызнаньні» — прысягі, што давалі гарадзкому магістрату схільныя да чараў Бахуса месьцічы. Гэткія дакумэнты спатыкаюцца практычна ва ўсіх актавых кнігах беларускіх магістратаў Так Хведар Біндас, кравец полацкі, прысягаў што: «иж если бы я в карты играл а бо ли мед и горелку пил… Теды вольно будеть каждому за тым моим добровольным прызнаком, за тые пополненые учынки до турмы осадить, а урад маеть еще мене первшый раз през цеклеров казати покарать пры ятке а потом, естли бы се не направил и тые учинки выполнивати начал, теды вольно будет мене карбачами през цеклеров на камени публице покарать»

Адносіны да працы як да каштоўнасьці, якой можна ганарыцца мы бачым і ў купецкім асяродзьдзі. Высакародзтва шляхціца грунтавалася на яго паходжаньні. А купец часьцей за ўсё мог супрацьставіць гэтаму толькі ўласную прадпрымальнасьць ды ашчаднасьць. Паказальны ў зьвязку з гэтым тэстамант памерлага ў 1702 годзе Малахія Гутаровіча Казакевіча, бурмістра магілёўскага, які набыў сваю «властность почавшы процавати от своих лет малых и одважаючысе по дорогах што набыл а не от родича моего Андрея Казакевіча мне не зостало ничого суммы ено за ласкаю Божыею и за благословенем родичов и за Бозкою помочью и за старанем моим и за працою застало теды моего набытку, от Бога даного да шафунку»

Як бачым, купец ня лічыць сваю справу грахоўнай. Ягоны прыбытак і посьпех «от Бога даны». Купец служыць гораду ягоная праца карысная й заслугоўвае павагі. Вось асноўны лейтматыў запісаў у купецкіх тэстамантах канца XVI — XVII стст. Клапоцячыся аб выратаваньні сваёй душы яны між тым упэўненыя што іх занятак карысны й неабходны. Бо «усе разам цягнем цяжар розных цяжкасьцяў у паслугаваньні гораду то хочам… шукаць і атрымоўваць прыбытак ад свайго гандлю»

Ведама, што эканамічнай мэтаю сярэднявечнага грамадзтва было стварэньне неабходнага а імкненьне атрымоўваць для сябе большае — гэта грэх гардыні Купец жа прагне атрымоўваць прыбытак, ён рэалізуе тавар не па тым кошце, за які набыў, і таму мусіць выклікаць падазронасьць і недавер

Праца й грошы — вось што зьяўляецца неабходнымі з пункту гледжаньня купецтва ўмовамі для кіраваньня справамі ды дасягненьня пашаны «Усялякае кіраваньне надзейней за ўсё ўмацоўваецца ды падтрымоўваецца сілаю грошай і калі іх ня стане, рэдка можна ўтрымацца на вышыні пашаны», — вось рацыя магілёўскага купецтва, гэтаксама як і купецтва іншых беларускіх гарадоў

Аднак багацьце беларускага патрыцыяту яшчэ не азначала прызнаньне ягонай сацыяльнай значнасьці ў грамадзтве Нягледзячы на тое што Статут 1529 г разглядаў гарадзкое насельніцтва як саслоўнае ў дзяржаве, адсюль яшчэ не вынікала прызнаньне самакаштоўнасьці гарадзкой працы й гандлю, яны не разглядаліся як дабрачыннасьць. Як мы ўжо казалі, у саслоўна-іерархічным грамадзтве галоўным было паходжаньне ды высакароднасьць. На гандаль вышэйшыя станы глядзелі зь непрыхаванай пагардай Паказальна, што шляхціцу забаранялася займацца гандлем пад пагрозай пазбаўленьня шляхецтва

Сьцьвярджаючы сябе эканамічна, патрыцыят мусіў сьцьвердзіць неабходнасьць свайго існаваньня, сваю наканаванасьць у сьвеце, усяляк дамагацца зьмены адносінаў да свайго сацыяльнага статусу. У першую чаргу гэта тычыцца купецтва бо каму як не яму рабіўся закід «Прологов» аб «мздоимце, и резоимце, сребролюбцы и грабителе», чатырох колаў калясьніцы, возьнікам якой ёсьць сам сатана.

Першае, што неабходна было зрабіць, гэта зьмяніць традыцыйнае стаўленьне царквы. Канфлікт паміж царквой (як і касьцёлам) з аднаго боку і месьцічамі з другога, сьпеў ад пачатку XVI ст XVI ст — час узьлёту Беларускага духу і час ня меншай духовай разбэшчанасьці й дэзарганізацыі царкоўных інстытутаў Вялікага княства

Распаўсюджаньне першадрукаў Ф Скарыны, дзейнасьць якога была скіраваная перш-наперш на задавальненьне інтарэсаў гарадзкога

тлумачу наконт «Северо-Западного края» і т д. Малы зноў пытаецца: «А Максім усё роўна любіў Беларусь і хацеў, каб яна была?» Памаўчаўшы крыху, дадае: «І я таксама: памёр бы, а ад Беларусі не адмовіўся...» Далей да дому мы ішлі моўчкі. Я не знайшла словаў — шукала, але не змагла знайсьці — што адказаць. Гэта было ў яго 6 гадоў

Нехта можа заўважыць ат, малы й дурны яшчэ перамяніцца! Але я ня згодная Дзесьці на 80-90% чалавек складаецца як асоба менавіта ў раньнім узросьце, як кажуць — з малаком маці ў сябе ўбірае і яе думкі, перакананьні. Таму я шчасьлівая маці й адно хацела б: здароўя ім, добрых жонак прыдбаць і больш мець сяброў аднадумцаў, зь якімі яны, цяпер 5-10 гадовыя, я спадзяюся, пабудуюць сапраўдную Беларусь

Таму мне й хочацца, каб кожная беларуская сям'я была ўзорам маральнасьці й духоўнасьці. А калі ўжо ўсталюецца нейкі БЕЛАРУСКІ ЛАД то хай і «Млосьці» друкуюцца ў якім небудзь часопісе на пэўных аматараў

Я спадзяюся, што Вы мяне зразумелі Але мы застаемся вольныя ў нашым выбары Сыну я сказала, што прыйшоў новы нумар «НН», але растлумачыла прыблізна, чаму не хачу, каб цяпер ён яго чытаў Мы крыху паспрачаліся, але я яго пераканала

Алена
Гомель

Паважаная рэдакцыя!

Незвычайная паводка цяперашняе вясны, відаць, — божы знак для Беларусі, бо зайшла яна нават у маю майстэрню мастака — храм творчасьці. Другі тыдзень не працую, сушу творчыя «лапці», лежачы на канапе (адзінае сухое месца ў храме). Сушу лапці ды чытаю беларускую прэсу. Дарэчы прыйшоў чарговы нумар «Нашай Нівы» зь Вільні, з гэтак дарэчы надрукаванымі «Млосьцямі» Адама Глёбуса Адразу скажу — як стары эстэт ды прыхільнік усялякае дасканаласьці, Глёбуса не люблю (нават стараюся не чытаць нахабніка), але ж паводка, «неабітаемы востраў — канапа», будзеш ратавацца й Глёбусам.

Прачытаў такі. Стыхійнае бедзтва ці што іншае, але прайшло, праглынуў усе яго «Млосьці». «ЛіМ» чамусьці не прыйшоў (мо гэта знак перадвыбарчае прэзідэнцкае валтузьні?). У кіёсках сярод «Советских Белоруссий», «Віцьбічаў» ды «Правд» усіх гатункаў (якіх нават у патопах не чытаю) знайшоў чарговую «Свабоду» дзе, як знак паводкі (не, няпростая яна для Беларусі) зноў Глёбус і з чым бы вы думалі? — з «Накідам» ні многа ні мала — прэзыдэнцкае праграмы

Залег на канапу скінуў прамоклыя чобаты — млосьці дык млосьці, думаю. І дзіва — нахабнік гэты Глёбус, але ж разумны «ідры яго» (як мама пакойная казала) Падумалася — зацыкленыя мы людзі, беларусы, аніякае фантазіі — Кебіч, Кебіч, Пазьняк, Пазьняк... Як гаворыцца «Ум за розум заехаў...» За трыма хвоямі лесу ня бачым. Глёбус (хто б мог падумаць!) Глёбус і... дзяржаўны парадак! Глёбус і... прэзыдэнт Думаеце жарты.

Прызнацца у сябе ў майстэрні, на патопленай з усіх бакоў канапе я не знаішоў ніводнага аргумэнта супраць Глёбуса прэзыдэнта Хай будзе суха ў майстэрні — было найпершае жаданьне Глёбус высушыць — вырашыў я

Алесь Пруск!
Віцебск

Да пытаньня рэформы беларускай літаратурнай мовы

Сяргей Шупа

Тэзісы лекцыі, што была прачытаная у Віленскім Унівэрсытэце 5 красавіка 1994 году

Гэты тэкст уяўляе сабою ўводзіны ў праект утапічнага эксперымэнту ў галіне сацыялінгвістыкі, мэта якога — стварэньне й рэалізацыя новага варыянту беларускай літаратурнай мовы.

На першы погляд, пастаноўка такой мэты ў дачыненьні да літаратурнай мовы эўрапейскага народу, які мае дзяржаўны статус і багаты корпус тэкстаў, можа падацца неабгрунтаванай, аднак унікальнасьць сацыялінгвістычнай, культурнай і палітычнай сытуацыі на Беларусі цалкам яе апраўдвае

Сеньняшнюю нарматыўную літаратурную мову, народжаную рэформай правапісу 1933 г., максымальна набліжаную з расейскай мовай, можна параўнаць з панявечаным homunculus'ам які за 60 гадоў так і ня здолеў вылезьці з рэторты. Яе афіцыйныя карыстальнікі — служкі ідэалёгіі, савецкай адукацыі й культуры, у тым ліку й большасьць літаратараў — як правіла не ўжывалі яе ў побыце, а тая частка інтэлігенцыі якой мы абавязаныя культурнымі дасягненьнямі, звычайна знаходзілася ў больш або менш выяўленай палітычнай, культурнай і, што вельмі йстотна моўнай апазыцыі ў дачыненьні да пануючай «нормы». Запраграмаваная таталітарнымі кадыфікатарамі на адміраньне, савецкая беларуская літаратурная мова сёньня не гатовая да выкананьня функцыяў дзяржаўнай мовы незалежнай Беларусі. Яе агонія была паскораная ўварваньнем у інфармацыйную прастору Беларусі альтэрнатыўных варыянтаў літаратурнай мовы, якія ў агульных рысах абапіраюцца на т.зв. «заходнюю норму», зададзеную ў 1918 годзе граматыкай Тарашкевіча

Усё гэта прымусіла нават найбольш кансэрватыўных моўных заканадаўцаў згадзіцца на разгляд пытаньня аб «рэформе правапісу». Аднак вынесеныя на абмеркаваньне канкрэтныя прапановы адпаведнай камісіі даюць падставы меркаваць што аўтары рэформы шукаюць тактычнага кампрамісу паміж «савецкай» і «заходняй» нормамі, па сутнасьці захоўваючы агульную стратэгію першай і робячы нязначныя саступкі ў бок другой. Ужо сёньня відаць, што падобная рэформа не задаволіць ні тых дзеля чыіх гумораў яна зводзіцца да нязначных касмэтычных маніпуляцыяў, ні тых хто іні цыяваў саму неабходнасьць рэформы

У гэткай сытуацыі рэальным выйсьцем можа й павінен быць пазытыўны альтэрнатыўны праект літаратурнай мовы, які мог бы максымальна задаволіць пажаданьні ініцыятараў рэформы — рэальных носьбітаў мовы, здольных мысьліць катэгорыямі заўтрашняга дня

Неабходнай умоваю канкрэтных пачынаньняў ў гэтай галіне мусіць быць канцэптуальная распрацоўка агульнай моўнай стратэгіі, што дыктуецца новымі сацыяльна-палітычнымі ўмовамі і ўнутранай тыпалёгіяй беларускай мовы

Улічваючы дамінуючы ўплыў на лінгвістычную сытуацыю на Беларусі вонкавых фактараў, падмуркам моўнай стратэгіі павінна стаць адмова ад зьнешняй арыентацыі, палітыка рацыянальнага пурызму, які прадугледжваў бы прыярытэт дыфэрэнцыйных элемэнтаў на ўсіх структурных узроўнях мовы

Культурная пераемнасьць новага варыянту забясьпечваецца апорай на багатую традыцыю «заходняй нормы», што ўлучае ў сябе сярод іншага творчасьць клясыкаў беларускай літаратуры — Я.Купалы, Я.Коласа М.Гарэцкага М.Багдановіча... Пры гэтым пільнаму разгляду падлягаюць усе спрэчныя пытаньні ды відавочныя недахопы граматыкі Тарашкевіча — як выяўленыя, так і новыя, што ўзьнікаюць у практыцы карыстаньня «заходняй нормай» у некаторых сучасных выданьнях

Асноўнымі прынцыпамі пры выбары канкрэтных рашэньняў павінны быць 1) адпаведнасьць агульнай моўнай стратэгіі й канцэптуальнай устаноўцы, 2) лінгвістычная карэктнасьць і мэтазгоднасьць і 3) суаднясеньне з традыцыяй. Удакладненьне нормы па сутнасьці ахоплівае ўсе структурныя ўзроўні літаратурнай мовы

Шырока дыскутаваныя артаграфічныя праблемы (напісаньне мяккага знаку ў асымілятыўных спалучэньнях зычных скарачэньне злучніка «і» у «й» па аналёгіі з парай «у» — «ў» напісаньне запазычаньняў «з Захаду» ды некаторыя іншыя), складаюць комплекс графіка-фанэтычных праблемаў ад вырашэньня якіх будзе залежаць графічны вобраз беларускай мовы, яе зьнешняя «пазнавальнасьць» Сярод іншых праблемаў графікі (лёс «ґ» мэтазгоднасьць ужываньня «j», «z» ды інш.) варта адзначыць неабходнасьць узаконеньня «лацінкі» як дапаможнага альфабэту

Магчыма, падчас «напаўненьня» рэформы давядзецца прыбегнуць да «ўнутраных» запазычаньняў — рэгіяналізмаў, архаізмаў і нэалягізмаў Побач са звычайным «палігонам» для навацыяў — лексычнай сыстэмай мовы, могуць быць прадпрынятыя спробы рэканструкцыі некаторых страчаных граматычных формаў, ужываньне парнага ліку пры скланеньні некаторых слоў, плюсквамперфэкту ў пэўных сынтаксічных канструкцыях, а таксама граматычных «архаізмаў» якія былі адмененыя рэформай 1933 году

Больш строгай кадыфікацыі мусяць падлягаць функцыянальная фразэалёгія й сынтаксіс, якія найчасьцей падпадаюць вонкавым нівэляцыйным уплывам

У суадносінах новага варыянту літаратурнай мовы з дыялектамі наўрад ці ўзьнікнуць паважныя зьмены — дыстанцыя, якая захоўваецца між імі сёньня, істотна ня зьменіцца, хоць і магчымы «геаграфічны зрух» базы літаратурнай мовы. Разам з гэтым неабходна перагледзець статус пэрыфэрыйных моўных сыстэм — мяшаных і гібрыдных «трасянак» З увагі на адсутнасьць кантраснай якаснай мяжы паміж беларускімі дыялектамі й беларускім варыянтам расейскай мовы ў ягонай прастамоўнай форме, апошні мэтазгодна было б лічыць пэрыфэрыйнай гаворкай беларускай мовы.

Рэалізацыя праекту новай літаратурнай мовы на Беларусі нават у самым радыкальным варыянце наўрад ці сутыкнецца з дадатковымі цяжкасьцямі у параўнаньні з правядзеньнем прапанаванай мінімалісцкай рэформы, у выніку якой так ці йнакш давядзецца перавыдаваць слоўнікі й школьныя падручнікі. Самая жахлівая й адначасна самая цудоўная асаблівасьць сытуацыі ў тым што значнай колькасьці насельніцтва беларускай літаратурнай мове трэба не перавучвацца, а вучыць яе практычна з нуля

Абазначаная тут ў агульных рысах ўтопія новай беларускай літаратурнай мовы пры сёньняшніх беларускіх рэаліях — прадпрыемства цалкам магчымае Падобны праект магла б распрацаваць альтэрнатыўная камісія з кампэтэнтных і аўтарытэтных моваз наўцаў, літаратараў і журналістаў — рэальных носьбітаў мовы як зь Беларусі так і з краінаў дыяспары

бюргерства, давала гэтаму бюргерству самую магутную зброю супраць усіх апанэнтаў — Біблію. На наш погляд, сьцьвярджэньне А Каўкі аб тым што выдавецкая дзейнасьць Скарыны была скіраваная да ўсіх сацыяльных станаў беларускага грамадзтва не вытрымлівае крытыкі. Выраз «люд посполитый простый», нягледзячы на шматзначнасьць яго ўжываньня, у першаю чаргу выкарыстоўваўся ў дачыненьні да гараджанаў Так Іпаці Пацей пісаў: «Люд посполитый, простый, ремесный, который, покинувши ремесло свое (дратву ножыцы, и шыло) а привлащивши собе врад пастырский, письмом Божым шырмують, ницують, выворачають и на свое блюзнерские и фальшивые потвары оборочають»

Маральнае здароўе царквы, гэтаксама як і касьцёлу, патрабавала паляпшэньня. Так ужо Віленскі Сабор 1506 году адзначаў факты сіманіі ды шматлікую катэгорыю юрлівых сьвятароў, якія «наложніцы меваюць» Лепш за ўсё нутраное становішча ў царкве характарызуе пасланьне Канстантынопальскаму патрыярху Іераміі ад 7 верасьня 1593 года... «яко в нас мнящіеся быти святители сущіи же поистине сквернители иночествовавши обещавщееся и с женами невозбранно живущіе.. обретеся яко епископи похитевши себе архимандритства и игуменства и введеше в монастырь соплеменников своих и урядников мирских... имения все церковные источиша и иночества и изпрадница конеи же и лаетелей и псов в монастыре введоша и дабы от рода в род по племени подавственно в монастырях начальствовали...»

Ня менш прыкладаў можна было б прывесьці з жыцьця каталіцкага сьвятарства Наезды на кляштары адбіваньне жонак у сваіх прыхаджанаў, гульня ў косткі, п'янства, садамія узброеныя бойкі паміж манахамі — вось звыклы малюнак таго часу

Дзейнасьць клеру, якая прыходзіла у супярэчнасьць з Хрыстовымі Запаветамі, марнатраўства й расьцягваньне царкоўнае маёмасьці выклікалі шок у бюргерства, звыклага лічыць кожны шэлег. Гэта не магло не паклікаць да жыцьця рэфармацыю. Калі аб ейным «клясычным» узоры ў нас сёе-тое напісана, дык аб яе праваслаўным варыянце — амаль нічога

Як ведама, з другой паловы XVI ст пачынаецца барацьба месьцічаў за права патранату Горад імкнецца паставіць пад свой кантроль царкву, прывесьці яе ў суладнасьць з уласнымі патрэбамі Менавіта гэта й паклікала да жыцьця такую цікавую зьяву нашае ды ўкраінскае гісторыі як праваслаўныя брацтвы На мой погляд, аднолькава неадэкватна разглядаць гэтыя інстытуты як «інструмэнт барацьбы з каталіцкай рэакцыяй» ці як «асяродкі закасьцянелага кансэрватыўнага праваслаўя».

На самай справе брацтвы закладаліся зь ініцыятывы месьцічаў, у першую чаргу купецтва, і не выклікалі захапленьня сярод праваслаўнай іерархіі. Ды й адкуль было ўзяцца захапленьню, калі брацтвы дамагаліся патранату над гарадзкімі цэрквамі, пры дапамозе золата здабывалі ад Канстантынопальскага патрыярха права стаўрапігіі. Можна прывесьці масу сьведчаньняў як, прыкладам, Магілёўскія месьцічы літаральна боем высаджвалі сьвятароў-"дедичей" з цэркваў, дамагаючыся кантролю над прыходамі. Так пад патранатам Магілёўскага брацтва ўжо на пачатку XVII ст апынулася большасьць цэркваў

«Епископ в доходы церковные устоноватися не мает» — вось галоўная эканамічная перамога брацтва. Сьвятары ў цэрквах прызначаліся сябрамі прыходу, дзеля кантролю над царкоўнай маёмасьцю абіраліся два шафары, якія трымалі ў руках усе прыбыткі Сьвятар ня меў права распараджацца царкоўнай маёмасьцю, больш таго — ён граў ролю звычайнага службоўца якому месьцічы выплочвалі імі ж вызначаны фіксаваны заробак Бюргеры на сваё жаданьне абіралі сабе сьвятароў і япіскап не павінен быў адмаўляць у пасьвячэньні абраных імі Адзінае, што ён мог, — назіраць за тым каб яны былі «годными и в письме Божем учоными».

Кожны зь сьвятароў мусіў прысягаць сваім прыхаджанам у тым што: «... а на корчмах и складах для напитков ходити и николи в них, окром нужное потребы духовнае бывати картами костками и никакими легкими забавами богумерскими и от них санови нашему священническому непристойными забавлятися не маем, иж многие люди, звлаща з народа шляхецкого ни для чого иншого, толко безчинством и непристойным житием поповским, звлашча невместностью некоторых соблазнившись, от веры нашое греческое отпали и до неверных сект и чужих паствиск отбегли с церкви келихов, кресгов, риз, книг и нияких речей иншых, в церкви будучих без ведомости шафоров церковных, кром потребы служебныя, выносити, позычати, заставляти а не продавати не маем и мочи не будем»

Усе гэтыя захады месьцічаў выклікалі шалёнае супрацьдзеяньне і абурэньне з боку іерархаў праваслаўнае царквы Беларусі ды Ўкраіны. Скаргі на брацтвы да караля сыпаліся з усіх бакоў ад тых, хто (згодна зь лёгікай некаторых «герадотаў») мусіў у першых шэрагах іх бараніць Брацтвы пачынаюць нават уводзіць «навіну» (!) у царкоўнай абраднасьці. Так сьвятарства Віленскага брацтва абвінавачвалася перад Кіеўскім мітрапалітам за ўвядзеньне новых абрадаў пры даваньні шлюбу й г.д.

Паказальна непрыязнае стаўленьне да Магілёўскага брацтва Сьвятога Спаса з боку аўтара Баркулабаўскага летапісу «Року 1594.. настало якоесь брацтво от Святого Спаса: по месту ходили, новые церемоние чинили не водлуг уставу святых отец, на осляти по колку рок ездили: згорела церковь Святого Спаса жеребя волк заев; дитя, которое сидело вместо Христа, то ослепло» Такім чынам, для сьвятара-летапісца братчыкі — грэшнікі, блюзьнеры, якія за ўвядзеньне «навіны» пакараныя Богам.

На мой погляд, есьць усе падставы лічыць чыннасьць брацтваў своеасаблівай праваслаўнай рэфармацыяй. Увядзеньне «навіны» ў абраднасьці, рэнэсансовыя спробы тлумачэньня Сьвятога Пісьма, поўная падкантрольнасьць і падпарадкаванасьць клеру прыходу (прынцып «таннай царквы») — калі гэта не праваслаўны варыянт рэформы, то што гэта? Брацтвы, дзякуючы канцэнтрацыі ў сваіх руках значных сумаў грошай, адыгрывалі ў пэўным сэнсе яшчэ й ролю своеасаблівых фінансавых кантор-карпарацыяў.

Цікава што менавіта ў канцы XVI — XVII стст пачынае сьцьвярджацца што нямала сьвятых і пакутнікаў паходзіла з купцоў, мытнікаў ды жаўнераў Адсюль — уплыў на асяродзьдзе гарадзкога праваслаўнага сьвятарства. Калі раней ліхвярства зьяўлялася найбольш агіднай і ганебнай справай для хрысьціяніна (ліхвяры ня мелі права быць прадстаўленыя ў магістраце), то ў другой палове XVI ст шмат хто з магілёўскіх папоў як паказалі дасьледаваньні В.Мялешкі, даваў грошы ў ліхву сваіх прыхаджанам пад даволі высокі працэнт

Той час пазначаны памкненьнямі гарадзкога патрыцыяту сьцьвердзіць сваю роўнасьць з пануючым станам дзяржавы гэта відаць у атрыманьні шляхецтва праз зьмешаныя шлюбы і ў раскошы, якая пачынае характарызаваць побыт багатых бюргераў. Адна за другой паўстаюць камяніцы, аздобленыя ляпнінай, фрэскамі, карцінамі, вытанчаным посудам ды ўпрыгожаньнямі

Ня меней важным сацыяльным індыкатарам у сярэднявеччы зьяўлялася адзеньне Кінуўшы позірк на чалавека, можна было адразу сказаць, да якога стану ён належыць Адзеньне заможных беларускіх месьцічаў у XVI — XVII стст нічым не адрозьнівалася ад адзеньня магнатаў ды шляхты. Нягледзячы на шматлікія забароны соймаў (1613, 1620, 1665) купецтва ды цэхавая верхавіна працягвала супернічаць у галіне моды з шляхтай

Больш таго у гэты час купецтва пачынае займацца ўласнай «гербатворчасьцю» У актавых дакумэнтах магілёўскага магістрату другой паловы XVI ст. спатыкаем найбольш раньнія зьвесткі аб гербавых пячатках-сыгнэтах магілёўскіх месьцічаў (!), якія не былі набілітаваныя. Тое ж самае імі рабілася и пазьней, у XVII ст

Беларускае бюргерства Здавалася, нішто ня спыніць дынамізм ягонага разьвіцьця... Творцы беларускай элітарнай культуры XVII ст., мэцэнаты, друкары, маляры, дойліды... Крывавы «Патоп» фізычна зьнішчыў бальшыню гэтага страту беларускага этнасу, а Паўночная вайна пазбавіла ўсялякай надзеі на адраджэньне былой велічы и славы старых магдэбурскіх цэнтраў На «Новым часе» беларускага этнасу была пастаўлена крывавая кропка...

Уладзімер Лобач

* * *

На рацэ, што зьнікае ў лесе,
На беразе, што крочыць да нябёс,
У царкве, што стаяла дзесьці, —
Людзі бачылі лёс

У ложках — сярод поту и каханьня,
На ўкрыжаваньні вайсковых дарог,
У шэпце ганебных прызнаньняў —
Бачыў людзей Бог

Мо назвай на тытуле кніп
Мо танцам, дзе скача вар'ят,
Мо проста драўляным крыжам
Убачу сябе я

* * *

Мая перавага —
У грудзёх кінжал,
Пякельная самага,
Адвечны жаль
Мая перавага —
Для большасьці сьмецьце
Забытая сага,
Атрутны вецер
Мая перавага
Памрэ без астатку,
Як хопіць адвагі
На перавагу астатнім
Мая перавага —
Да Бога наважнае слова
Песьня зямлі,
Мая перавага
— мова

Зь нізкі «Поўня»

I

На шляху, што вядзе
Маю адзіную боязь —
Назад азірнуцца

II

На шляху, што вядзе
Маю адзіны спалох —
Зноў сустрэць чалавека,
Якога ўжо абагнаў

VI

На шляху, што вядзе
Не сьмяяўся ніколі,
Як ніколі й ня плакаў

VII

На шляху, што вядзе
У мяне спадарожнік адзіны —
Абыякавы цень

VIII

На шляху, што вядзе
Не хацеў бы ніколі
Зьведаць, чым скончыцца ён

* * *

Дзень мусіць быць белы,
А чорнаю — ноч,
П'янюткім — віно,
А ваяр — толькі сьмелы

Ды толькі бываюць чорныя дні,
Ды толькі бываюць белыя ночы
Віно не п'яніць,
А ўсе ваяры
ў далоні хаваюць вочы...
мокрыя вочы

* * *

Бурштын,
пералiты праменьнямі сонца
ў вясёлую вадкасьць,
Празрыстае золата,
што адцуралася пыхі и заганаў
Вясновы настрой,
што дае беспадстаўную радасьць.
I пах акрыялай зямлі,
і гукі далёкіх арганаў — зьліліся

Аблокі,
што леглі дрыготкаю пенай
на дзіва,
маленькія мячыкі неба
яны асалоду схавалі,
Ячменнае зерне, яго таямнічая сіла,
і песьні народу майго,
што з пагоркаў гучалі,
— п'янілі

Каханьне
што робіць вясной перасохлымі
вусны,
і мудрасьць, і мужнасьць
дзядоў, сьвятароў ваяроў
I сьведка таго,
што яшчэ усё жывуць беларусы,
любімы напітак сялянскіх багоў —
о, ты, Блаславёнае Піва!

Малюнак Дзяніса Раманюка

ІМІТАЦЫЯ

Працяг са старонкі 1

У самай глыбіні, там, куды ніколі не трапляе сонечнае сьвятло й цяпло ля самага дна цяжка пульсавалі бубны Тут вада была афарбаваная у цёмнафіялетавы, амаль чорны колер Праз гэтую гелепадобную масу зь цяжкасьцю прарываліся да паверхні вялікія сінія пухіры гукаў бас гітары Яны сутыкаліся паміж сабою альбо разьляталіся у розныя бакі, альбо паглыналі адзін аднога и, пераліваючыся сваёй ненадзейнай абалонкай на ўсе адценьні сіняга колеру, уздымаліся да паверхні, дзе выбухалі тысячамі пырскаў

Бліжэй да паверхні фіялет сьвятлеў, пакуль зусім не пераходзіў у тоўсты зялёны слой вады напоўнены нізкімі акруглымі гукамі трамбонаў Далей вада сьвятлела й пералівалася ў лёгкія рухомыя хвалі гітары, якія пачыналі зіхацець, час ад часу выкідаючы у паветра незьлічоную колькасьць срэбных, залатых і плацінавых пярсьцёнкаў

Хвалі набягалі адна на адну, пеніліся і на паверхні ўзьбівалася нейкае падабенства жоўтае цукровае ваты — гэта саляваў саксафон Але часам вата шарэла, пачынала брыняць вільгацьцю, у паветры адчувалася магутная напруга. Вось гэта ўжо ня вата, але цяжкія чорныя хмары якія дужым ветрам пачыналі ганяцца над паверхняй у шалёных скоках, сутыкацца разам — паветра скаланалася магутнымі перунамі, і ў асьляпляльным сьвятле бліскавіцы ўсе ноты гублялі свае фарбы на імгненьне сьвет ператвараўся ў чорна-белы здымак

Потым шторм сьціхаў На моры ішоў дробны псыхадэлічны зыб I калі ўжо яго цяжка было пераносіць, калі сьвядомасьць пачынала неадольна жадаць выбуху эмоцыяў, у гэты момант з самага дна на паверхню прабіваліся магутныя струмяні гейзэраў усіх адценьняў чырвонага колеру — уступалі разам усе трубы Іх пранізьлівы гук зь неўтаймаванай сілай прарываў тоўшчу вады й праціnaў набрынялае вільгацьцю паветра тысячамі фантанаў. Губляліся межы фарбаў, мора скаланалася и ператваралася у суцэльную каламутную масу цёмнага, амаль чорнага колеру

Каб крыху пагасіць жарсьці и зноу вярнуць гукавы сьвет да колеравай гармоніі, зь неба пачынаў крапаць белы й чысты як пачатак усяго дождж — гэта граў раяль. Спачатку музыка была нясьмелай драбніцай, але з кожнай хвіляй яна сталела, струмяні мацнелі, набывалі энэргію, і вось ужо суцэльная залева перамагала магутнага чорнага монстра, прымушала яго схаваць свае іклы, забіцца глыбака пад ваду, утаймаваць свае буйства Надвор'е становіцца ціхім і цёплым, мора — спакойным Вада зноў расфарбоўваецца на усе колеры спэктру и іх незьлічоныя адценьні. Бераг зноу нізкі й пяшчаны, аб які лашчацца жоўтыя хвалі.

Заля даведзеная да шалу Яна адгукаецца на малейшыя зьмены яго настрою, на малейшыя рухі ягонай рукі Надыходзіць час апошняй кампазыцыі

Як заўсёды — гэта ягоны улюбёны рок-н-рол Пачынаецца ён даўгім марудным уступам на раялі Але паступова рытм становіцца усё больш і больш жорсткім, гук мацнее, павялічваецца хуткасьць Але и гэта далёка не канец песьні.

— Be quick! — крычыць ён у мікрафон, і яго пальцы пачынаюць з дакладнай рэзкасьцю, як цьвік у дошцы, пазначаць кожную ноту Разагрэтыя музыкі ва ўнісон яму адбіваюць кожны гук Але заля яшчэ перакочваецца інфантыльнымі хвалямі. Гэта яго не задавальняе, ён адчувае дыскамфорт

— Hurry up! — зноў крычыць ён. Цяпер падзейнічала Са сцэны суцэльным фронтам наступае шквал гукаў, заля сьпявае разам зь ім I вось, калі здаецца, што ўжо далей немагчыма трымаць такі шалёны рытм, такі імпэт: «That'll do» — загадвае ён і ўсе імгненна сьціхае. У самы гэты момант ён убівае ў клявішы апошні акорд Усё Паветра скаланаецца ад магутнага рову Ён дапівае апошні глыток свайго как тэйлю й кланяецца са сьмехам

— Thanks! Many thanks! — крычыць ён шчасьлівым голасам і зьнікае за кулісамі, ведзены пад руку ахоўнікам

Калі за музыкам зачыніліся дзьверы, рэжысэр счакаў хвіліну, а потым прафэсійным рухам убраў на пульце шум залі, нахіліў да сябе мікрафон на гнуткім мэталёвым шлянгу и стомлена вымавіў, гледзячы праз тоўстае шкло ўглыбіню студыі:

— Роні, сёньня ужо позна, выключай сьвятло Да заўтра

Затым ён адкаціўся на сваім рухомым крэсьле да лядоўні, узяў адтуль бляшанку піва и пацягнуў на сябе колца Бляшанка клацнула, выплюнуўшы ў паветра крыху халоднай белай пены

Адчыніліся дзьверы, і ў студыю зайшоў прадзюсэр Рэжысэр павярнуўся ў ягоны бок

— Ён нічога не заўважыў?

— Не, — азваўся той — Сядзіць, дае інтэрвію Зноў пра тое, што зрок — гэта максымум пяць працэнтаў кантакту чалавека са зьнешнім сьветам

«I'm pretty sure about it» — бяззлобна перадражніў ён сьпевака

НА СТАНЦЫІ КОЙДАНАВА

Адам Глёбус. Койданаўцы. Раман у навэлах. — Менск. Мастацкая літаратура, 1994 312 с.

Адам Глёбус — тая зьява ў беларускаи літаратуры, што ня мае ані выразных папярэднікаў, ані — пакуль што — адпаведнага кантэксту, шэрагу Прозу гэтага аўтара можна не любіць але ігнараваць не атрымліваецца. Не пасьпела крытыка разгледзець Глёбусавы парадаксызмы папярэдніх гадоў, а новы раман у навэлах «Койданаўцы» ўжо руйнуе уяўленьне пра аўтара, што за апошнія гады цьвёрда ўсталявалася сярод чытачоў-пурытанаў. Маўляў, Глёбус — цынік, амаральны чалавек, ня мае нічога сьвятога, для яго не йснуюць аўтарытэты й гэтак далей

Койданава — мястэчка, у якім прайшло маленства аўтара Наогул празаікі XX ст ня вельмі любяць успамінаць пра першыя гады свайго жыцьця, сваякоў ды бацькоў а калі ўжо робяць гэта то ў лепшым выпадку з саркастычнаи насьмешкай. Бацькі — цьвік у мазгу дзіцёнка, альбо нешчасьлівае дзяцінства — вось звычайная школа для празаіка Адам Глёбус, відаць, у гэтай школе не вучыўся, інакш бы гэты шчыры ў выбары слоў і мэтафар пісьменьнік не ўспамінаў з такой цеплынёю сваіх землякоў, сваякоў, зрэшты самое маленства Не рабіў бы высілкаў (я не назваў бы іх марнымі) паказаць чытачу заштатны гарадок «Мухасранск» як энэргетычны цэнтар Беларусі, генэратар, што выдае астатняму сьвету дзеячоў культуры й майстроў кар'ерызму (паэт Шушкевіч, кандыдат у члены Палітбюро Шавура, граф Альто) Аднак гэтыя вынікі не зьяўляюцца самамэтай унутранага жыцьця мястэчка а так — пабочны прадукт, на які можна было б не зьвяртаць увагі

«Койданаўцы» — гэта хутчэй раман-настальгія па самадастатковым местачковым ладзе, па тым, чаго нельга забыць, але й аднавіць немагчыма. Па дзяцінстве, сябрах, людзях, што назаўсёды зьмянілі прапіску.

Кожны раманіст, вядома, калі ён яшчэ ў сваім розуме, шукае матывацыю ці проста апраўданьне сваёй жарсьці да пераводу паперы Гэтую праблему Адам Глёбус вырашыў проста: «Сьніцца Койданава, бо я там нарадзіўся і, дасьць Бог, памру на той зямлі, у якую закапалі мой пуп» Зрэшты, ён распавядае пра Койданава толькі таму, што яму гэтага хочацца. «Ну давай я табе раскажу...». Гакі падыход, як воцат ад мяса, адбівае ад пісаніны смурод дыдактычнасьці. Як чытача такі падыход мяне цалкам задавальняе

Андранік

«МЫ И ВРЕМЯ»

Вінцэсь Мудроў. Гісторыя аднаго злачынства. Апавяданьні, аповесьць — Менск, 1993. 95 с.

Рукапісы гараць. Я не люблю самаўпэўненых гісторыкаў, якія выводзяць мінуўшчыну з выпадковых і маргінальных крыніц. Уяўляеце сабе нашых нашчадкаў якія вывучаюць гісторыю Беларусі канца XX ст паводле публікацыяў газэты «Мы и время». Не? Ну, а я такой магчымасьці не адмаўляю. Можа стацца й так, што адзіным дакумэнтам нашай эпохі, які пройдзе праз стагодзьдзі, будзе якісь сьлязьлівы дзёньнік сяміклясьніцы Пухавіцкай сярэдняй школы №1?

Ад такіх парадоксаў не застрахаваныя гісторыкі ўсіх часоў і народаў Таму самаўпэўненых я не люблю

Паспрабуйце сёньня растлумачыць сваиму дзіцяці, напрыклад, хто такі акцябронак На пальцах не атрымаецца Трэба будзе дастаць з шафы запылены фотаальбом, пашукаць фотку дзе вы засьнятыя ў школьнай форме, якая ўжо стала атавізмам, здаецца Дастаньце, паглядзіце на свой акуратны «паўбокс» і зорачку з выявай Валодзі Ульянава на лацкане пінжачка Распавядзіце пра «акцябрацкія зорачкі», калі яшчэ памятаеце, што гэта такое Альбо пра тое, як вас прыймалі ў піянэры, пра тыя ж піянэрскія лягеры пра мілітарысцкую гульню «Зарніца» якая дастаўляла вам радасьці ня менш, чым лёды «пламбір» за дзевятнаццаць капеек. А няўжо ня памятаеце, як зьбіралі разьбіралі аўтамат Калашнікава? Ды не камплексуйце! Што было, тое было Што вырасла — тое и вырасла! А яшчэ лепш — напішыце пра ўсё гэта аповесьць і паспрабуйце выдаць яе ў выдавецтве «Юнацтва». Мастак аформіць ваш тэкст творамі Аляксандра Родчанкі Вось пабачыце — кніга праз колькі гадоў дасьць магчымасьць зарабіць некаторым гісторыкам на хлеб з маслам

Спакуса разглядаць кнігу В Мудрова ў такім ракурсе ў мяне, вядома, была Аднак аўтар здолеў выйсьці далёка за межы жанру «бабцін куфэрак», напісаўшы не гісторыка этнаграфічны нарыс, у якім сёньняшнія саракагадовыя цёткі спрабуюць улезьці ў спадніцы сваёй маладосьці Тут кропка адліку іншая Гэта ня столькі творы, што ганьбуюць савецкую рэчаіснасьць ці нагадваюць чытачу пра рамантычныя 60-ыя, колькі тэксты напісаныя у ня надта распрацаваным савецкай беларускай літаратурай жанры «авантурная проза» Адзіным папулярызатарам гэтага жанру ў савецкія часы быў лідар сёньняшніх літаратурных сьпісаў папулярнасьці — Уладзімер Караткевіч, што перакройваў на беларускі капыл творы клясыка ангельскага дэтэктыву А.Конан Дойла

Мудроў ня піша «дзюдзікі», хоць ягоныя героі часам і ўваходзяць у канфлікт з законам, але робяць яны гэта зусім выпадкова пад уплывам абставінаў. Зрэшты, усе сюжэты гэтай кнігі трымаюцца на «гульні лёсу». Ішлі дзяўчаткі, раптам дзесяць рублёў знайшлі Пасхаў хлопец у Талін у мараходку паступаць разам з сябрам а той, як высьветлілася — клептаман І пайшло паехала Ну як тут не прыгадаць «Сатырыкон» ці «12 крэслаў» з «Залатым цялём» дзе героі скачуць ад абставінаў. Адзінае, што трымае гэтую кнігу на адлегласьці ад вышэй згаданых твораў — яе немагчыма расьцягаць на цытаты

Андранік

72 ПЕСЬНІ З НОТАМІ

Ziemowit Fedecki. Цеплыя вечары ды халодныя ранкі... czyli co śpiewano w Feliksowie. — Warszawa: Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1992.

Магчыма, з гэтага ўсё и пачалося. З культываваньня думкі пра рэліктавасьць ды прымітывізм фальклёру сфармаваліся асаблівыя адносіны да паэзіі ўвогуле — як да дэкаратыўнага, сувэнірнага мастацтва, і да самое мовы, якая выклікае пачуцьці сораму й пагарды. Магчыма, усё тут і зьменіцца толькі тады, калі фальклёр на Беларусі зноў пачнуць чытаць як літаратурны тэкст і сьпяваць дзеля асалоды, а ня толькі каб зьезьдзіць у Аўстралію

Земовіт Фэдэцкі прапануе якраз такія адносіны да беларускай песьні, разглядаючы яе як паэтычную пэрліну услухоўваючыся ў слова у выраз. Напрыклад, у выраз «ціхая вада» Некалі гэтую фразу са збораў З.Фэдэцкага «пазычыў» для свае паэмы К.І.Галчынскі «Беларуская вада часам сьмяецца, часам нешта шэпча, а часам маучыць Гэта таксама гук», — успамінае З Фэдэцкі. «У цяжкія часы вайны я жыў нскалькі гадоў у Фэліксове, у сям'і майго сябры Уладзімера Мальца. Я працаваў зь ім у полі, памагаў будаваць новую хату, хадзіў на вячоркі, на вясельлі на талокі, на хрысьціны й на хаўтуры, дужаўся з хлопцамі на ігрышчах, танцаваў з паненкамі на вечарынах — а потым запісваў у сшытак фэліксоўскія песьні... Я імкнуўся намаляваць музычны партрэт адное вёскі, паказаць свае аблічную «сьпеўную бібліятэку», з каторай штодзень карысталіся жыхары Фэліксова... Гэта кніга — для людзей і для мяне самога Я хачу верыць, што чорнае трупяхлё зьдзеку перастане ўрэшце нішчыць жывое цела беларускае мовы і што новае пакаленьне зачне больш чым раней цікавіцца песьнямі свае бацькаўшчыны. І можа пойдзе на пошукі слаўнага сяла Фэліксова. Вось кірунак — Лідчына, каля Жалудка »

Другая палова кнігі — тое самае, толькі «польскімі літарамі» і з прадмовай ужо па-польску «No, właśnie — «polskimi literami». Nasi białoruscy bracia nie zapomnieli i nie zapominają o wielowiekowej więzi łączącej ich z Polską i z Polakami A my, czy odpłacamy im tą samą monetą? Jaki procent naszych maturzystów wie, że białoruski był domowym językiem Jagiellonów, ze Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego, edykty polskich królów i setki innych dokumentów zostały napisane i ogłoszone w Wilnie właśnie w tym języku? Czy miłośnicy poezji zdają sobie sprawę, ze Mickiewicz przeniósł swoje «Lilie» do «Ballad i romansów» wprost z białoruskiej pieśni gminnej? Czy melomani orientują się choćby w przybliżeniu, ze cały «Śpiewnik domowy» Moniuszki wyrasta z przebogatego białoruskiego podglebia muzycznego? A co wiemy o smutnej, niekiedy wręcz tragicznej historii Białorusi choćby tylko ostatniego stulecia? Jakże niewiele»

Цікавы ўзор беларускаи прапаганды у Польшчы Падобна, што там гэта прагучыць і больш адрасна, і больш пераканаўча чым на самой Беларусі. Іэтак у замежным сьвеце фармуецца ці то хобі, ці то нават цэлая рэлігія — беларушчына «Я і сам буду заглядваць у свой зборнік, услухоўвацца у словы і ноты, каб яшчэ раз убачыць Беларусь, каторую я пакахаў з маленства, — піша З Фэдэцкі, — гэтую цудоўную старонку, сумную и вясёлую, што зьзяе, грае й пяе быццам яе нехта гукамі апырскаў»

Н Н

ЭНЦЫКЛЯПЭДЫЯ ЭВАЛЮЦЫІ

Археалёгія й нумізматыка Беларусі: Энцыкляпэдыя. — Менск: Беларуская Энцыкляпэдыя, 1993 — 702 с.: іл

Беларусам варта весьці размовы на пазытывісцкія тэмы Тады яны маюць посьпех — Энцыкляпэдыя археалёгіі й нумізматыкі сьведчыць пра гэта. Эмпірычныя навуковыя дадзеныя ахопліваюць і грамадзтва, і прыроду, уводзячы ва ўнівэрсальны прынцып ідэі эвалюцыі А слова «Рэвалюцыя» ў такой энцыкляпэдыі можна спаткаць толькі ў двукосьсі — нэалітычная «рэвалюцыя»

Там, дзе размова вядзецца пра факты, спрацоўвае прынцып Энцыкляпэдыі. Гэта той рэдкі выпадак, калі у гістарычнай навуцы можна скарыстаць эксперымэнт Яго эквівалент у вызначэньні эталёну, які потым прыкладаецца да розных артэфактаў Да духовага жыцьця мы маем іншыя крытэрыі, мэтафізыка пачынаецца па-за археалёгіяй, па-за Энцыкляпэдыяй Такім чынам, пазытывізм у гэтаи энцыкляпэдыі ўспрыняты як мэтад, але не абавязкова як мэтадалёгія

Варта зрабіць некаторыя можа й ня самыя істотныя, заўвагі. Гэта «моўныя несупадзеньні» — назвы, да прыкладу, расейскамоўных выданьняў («Очерки по археологии Белоруссии», «Нумизматика и сфрагистика» і г д) падаюцца ў перакладзе па-беларуску. Калі ўжо ў двукосьсі, дык назва мусіць ісьці ў арыгінале Тым больш, гэта тычыцца кірылічнай графікі Часам дапускаецца выкарыстаньне не беларускай «гістарычнай мовы»: кароль Жыгімонт называецца таксама Зыгмунтам... Некаторыя канцэпцыі й фармулёўкі могуць быць спрэчныя але гэта аўтарскія погляды

Важна тое, што Энцыкляпэдыя археалёгіі абыйшлася без асобнага артыкула «Археалёгія», гэта значыць без кампактнага и цэльнага: 1) вызначэньне навукі, 2) яе прадмету, 3) мэтадаў У той жа час прысутнічае разгорнутае вызначэньне нумізматыкі

Таму прапануем свои артыкул у археалягічную энцыкляпэдыю

Археалёгія — навука, якая вывучае мінулае на падставе матэрыяльных рэштак дзеинасьці чалавека. А. дасьледуе старажытнейшыя пэрыяды, пра якія адсутнічаюць пісьмовыя крыніцы, ды дапамагае вырашаць праблемы тых пэрыядаў, дзе адчуваецца недахоп пісьмовых крыніцаў. Рэчавыя крыніцы — усё тое што зьяўляецца вынікам працоунаи дзеинасьці чалавека. Мэтады А. стратыграфічны — адзін зь істотных мэтадаў арх. дасьледаваньняў; параунальны — пры клясыфікацыі ды датаваньні, тыпалягічны (фармальна тыпалягічны) — важнейшы уласна арх. мэтад датаваньня, статыстычны — пры клясыфікацыі; паняцьце Арх. культуры (мэтад Арх картаграфаваньня).

Алег Дзярновіч

АРХІТЭКТУРНАЯ ДРАМА

Хозеров И. Белорусское и смоленское зодчество XI-XII вв. Прадмова А.Трусава — Менск: Навука й тэхніка, 1994. 150 с.

Архітэктурная археалёгія — самы нацыянальны жанар гістарычнай навукі на Беларусі Яна ўзнаўляе, дадумвае выдумляе на падставе мізэрных рэштак любую гісторыю. З мэтафізыкаю зьніклых месцаў, кляштараў, замкаў шчыльна зьнітаваная ўся Беларуская Ідэя

Галоўная мэта гэтага выданьня — праз мэмарыялізацыю асобы І Хозерава (1889 — 1947) надаць яшчэ большую трываласьць гэтай традыцыі. Тэкст, пададзены ў арыгінале (на-расейску), увабраны ў шаты беларушчыны. Па-беларуску зробленыя прадмова, камэнтары да ілюстрацыяў У запале аўтар прадмовы А.Трусаў робіць выснову, што вынікі вывучэньня Хозеравым Полацка сьведчылі аб «.. існаваньні самастойнай полацкай школы і яе моцным уплыве на смаленскае дойлідзтва» Сам жа Хозераў робіць іншую выснову «Сопоставление характерных черт и особенностей зодчества Полоцкого и Смоленского княжеств делает совершенно очевидным то, что в сложении их архитектурных форм лежали совершенно различные пути художественного воздействия», — і паўтарае гэта неаднаразова Зрэшты, кніга зьмяшчае такі грунтоўны й дакладны матэрыял па смаленскай спадчыне што любы абазнаны у беларускаи архітэктуры чытач можа зрабіць і свае высновы

Яскрава выяулены арыенталізм Хозерава мэта якога давесьці агульнамалаазійскія карані праваслаўнае культуры заўважны ледзь не на кожнай старонцы. Пры чым капаў ён так глыбака, што крыжападобныя плёны полацкае Сафіі выводзіў аж ад III тыс да н э з Ура, што ў Мэсапатаміі, а пры згадках пра клеймы на цэгле не забыўся й пра Эгіпэт

У той жа час адметнасьцю полацкае архітэктуры Хозераў лічыў яе «армянскасьць», якую ўгледжваў нават у — вельмі вузкіх бакавых нэфах Настойлівыя спасылкі на Каўказ Малую Азію становяцца больш зразумелыя, калі зьвярнуць увагу на пазыцыю аўтара адносна ВКЛ ды Рэчы Паспалітае. Гэты пэрыяд гісторыі Беларусі ён вызначае, як «польская акупацыя». У тэксьце ёсьць багата такіх тэндэнцыйных заўваг кшталтам «назву бажніцы палякі маглі пераблытаць», «літоўскі дойлід Марцін Зюндэ» ды г д

У сваім негатыўным стаўленьні да гісторыі ВКЛ І Хозераў зусім шчыры Прыгадаўшы ў адмоўным сьвятле многія

Працяг на старонцы 6

Працяг са старонкі 5

рамонты й даробкі помнікаў таго часу, ён усё ж вымушаны пацьвердзіць, што найбольшыя страты Смаленскай, да прыкладу, архітэктуры былі нанесеныя ў часы гаспадараньня расейскіх губэрнатараў Аша й Хмяльніцкага

Што ж, пішучы сваю працу ў Менску ў 1946 г, І Хозераў мог «перагібаць» на ўсходні бок сьведама Ён не памыляўся ў галоўным. вывучаючы беларускую архітэктуру, ён не адрываў ад яе спадчыну ўсходніх тэрыторыяў, што не ўвайшлі ў склад БССР Руплівы дасьледнік, арыенталіст паводле перакананьняў, ён стаяў, між тым, ля вытокаў школы нацыянальнае археалёгіі Беларусі, задаўшы ёй тон мэтафізычнае драмы

Стывэн Бэ

ДЭМАКРАТЫЯ Ў ЗАПАВОЛЕНЫМ ДЗЕЯНЬНІ

Лардэйрэ Гі. Канстытуцыі й сыстэмы выбараў: што кажа гістарычны вопыт. — Менск: Фонд Сораса-Беларусь, 1994. 38 с.

Гэты француз — вялікі гумарыст «Французы доўгімі пакручастымі шляхамі зноў прыйшлі да таго абрысу рэжыму ўлады, які англічане пачалі ствараць у XIII стагодзьдзі, а завяршылі ў 1689 годзе — на сто гадоў раней ад Вялікай француcкай рэвалюцыі» Так іранізаваць над уласным выбарчым і канстытуцыйным ладам можа толькі Прэзыдэнт Інстытуту дэмакратыі, для якога гэтая дэмакратыя — ужо даўно звыклы прадмет дасьледаваньня Таму ён можа сьцьвердзіць «Грамадзяне павінны зразумець, што выбары не зьяўляюцца нейкім апытаньнем, што мае на мэце з большай ці меншай дакладнасьцю высьветліць меркаваньні выбаршчыкаў або адрозныя кірункі грамадзкае думкі. Разыходжаньні чалавечых меркаваньняў ня ведаюць межаў». Выбары здараюцца, дадамо ад сябе, каб сфармаваць органы ўлады

Кніжка робіць магчымаю іронію над беларускай палітычнай пэрспэктывай Зыходныя пазыцыі наступныя

1 Мажарытарны парадак выбараў у адзін тур прыводзіць да палярызацыі правых і левых сілаў — гэта амаль імгненна ператвараецца ў двухпартыйнасьць. Перамагчы ў выбарчай акрузе можна зь перавагаю нават у адзін голас У выніку краінай кіруе моцны і стабільны ўрад Такім чынам, невыпадкова краіны, дзе дэмакратыя функцыянуе лепш за ўсё, скарыстоўваюць гэты парадак выбараў.

2. Прапарцыйныя выбары раскрываюць галасы электарату Апынуўшыся перад веерам альтэрнатываў, грамадзянін галасуе за партыю, якая здаецца яму найбольш блізкай. Такім чынам, кожная сацыяльная групоўка можа стварыць уласную партыю й разьлічваць пры гэтым на пэўныя посьпехі. Першай краінай, якая прыняла стагодзьдзе таму закон аб прапарцыйнай сыстэме, была Бэльгія. У выніку утварыліся «лінгвістычныя» партыі й абвастрыліся супярэчнасьці паміж фляманцамі и валёнамі.

Парлямэнцкая большасьць на Беларусі патрабуе мажарытарнай сыстэмы — пад лёзунгам «Ніякіх зьменаў!» У выніку — «Стабільнасьць», якая азначае для Беларусі далейшую стагнацыю

Апазыцыя, каб прарваць манатоннасьць дыктатарскага рэжыму й падштурхнуць працэсы тварэньня шматпартыйнага жыцьця на Беларусі, імкнецца прыўнесьці ў Выбарчы закон элемэнты прапарцыйнай сыстэмы У дзесяцігадовай пэрспэктыве гэта хавае ў сабе пагрозу беларускаму дзяржаўнаму ўнітарызму

Беларусь — перакулены сьвет. І самае цікавае — няма ніводнага бяскрыўднага выйсьця

Але найбольшы гумар у тым што нас хвалююць падобныя праблемы ў часы дыктатуры... Гэты француз - вялікі жартаўнік

А Дзярновіч

Здымак Алены Адамчык

КНІГА СЁНЬНЯШНЯГА ДНЯ

Насевіч В. Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы — Мн.: Полымя, 1993 — 160 с.. іл

Гэтая праца не магла зьявіцца ні раней, ні пазьней, а толькі ў цяперашні час, калі пад напорам зьнешніх абставінаў і нахабных адраджэнцаў беларусы змушаныя мяняць свае жыцьцёвыя стэрэатыпы Наш люд падобных зьменаў ня любіць, таму звыкла ўпіраецца

Ідэя незалежнасьці як найвышэйшай каштоўнасьці народу ўваходзіць у сьведамасьць нашых гісторыкаў з такой жа цяжкасьцю, як і ў менш дасьведчаных слаёў грамадзтва Адно са сьведчаньняў таму — гэтая праца, напісаная маладым чалавекам

Каштоўнасьць кнігі бачыцца не ў яе навуковай вартасьці, а ў дакладнасьці адлюстраваньня сёньняшняга стану гістарычнай навукі ў пераходны пэрыяд ад калёніі да незалежнасьці. Замена каляніяльнага мысьленьня на незалежніцкае — справа няпростая й патрабуе часу За гэты час, бывае, узьнікаюць «прамежкавыя» формы ўсьведамленьня ўласнага гістарычнага лёсу, дастаткова пачварныя, кароткажывучыя, але тым ня менш, рэальныя Гэтая праца выразна адлюстроўвае адну з такіх формаў — яна «зрэз свайго часу»

Беларускі патрыятызм яе аўтара сп В Насевіча выяўляецца ў своеасаблівай аўтарскай трактоўцы. Гісторык зьдзіўляецца «жыцьцёвай сіле народу» які вытрымаў усе нягоды й захаваў «свой непаўторны нацыянальны характар» а цяпер «упершыню атрымаў сваю дзяржаву». У той жа час В.Насевічу ўласьцівае імкненьне «не пакрыўдзіць суседзяў» «Літоўцы глядзяць на нас з крыўдай» — гэта за тое, што Вялікае княства Літоўскае на Беларусі пачалі называць беларускай дзяржавай Мы «пакрыўдзім нашых украінскіх суседзяў», калі назавем мову дакумэнтаў 15-17 стст старабеларускай. Урэшце у вачах дасьледчыка «спробы абвясьціць Вялікае княства Літоўскае «беларускай дзяржавай»» выглядаюць абразьлівымі для... беларусаў Маўляў «што ж гэта за народ, які некалькі стагодзьдзяў меў уласную дзяржаву, а калі страціў яе — за няпоўныя два стагодзьдзі ледзь ня цалкам згубіў самасьведамасьць, пачуцьце нацыянальнай годнасьці?» Цікавы паварот, дакладней, заглыблены комплекс нацыянальнае непаўнавартасьці.

Трохі ненатуральна выглядае ўспрыйманьне дасьледчыкам беларускага народу як нейкага пастаральна-рахманага этнічнага ўтварэньня Гэты народ, у адрозьненьне ад іншых «шукаў выратаваньня не ў скарэньні, ці нават зьнішчэньні суседзяў а ў братнім саюзе зь імі»

А як жа быць зь лесам яцьвягаў і іншых балцкіх плямёнаў, якія трапілі ў зону беларускай каляніізацыі? Той жа В.Насевіч дадзіць: «Пасьля ўтварэньня Вялікага княства Літоўскага славянская каляніізацыя берагоў Віліі яшчэ больш узмоцніцца і прывядзе да амаль поўнай беларусізацыі Віленскага краю ў 19 ст.». Калі яшчэ ўзгадаць крывавую барацьбу з Масковіяй, упарты супраціў палянізацыі, то атрымліваецца што не такі ўжо выключна рахманы народ — беларусы, звычайны, які, як і ўсе астатнія змагаецца за месца пад сонцам

Навуковая значнасьць працы В.Насевіча крыецца ў папулярызацыі малавядомай шырокаму чытачу палітычнай гісторыі ВКЛ на раньнім этапе йснаваньня дзяржавы Калі пакінуць збоку фактаграфічную частку працы — вельмі аб'ёмкую й багатую (зь ёй можна разьбірацца бясконца) а зьвярнуцца да канцэптуальнай, то адразу ўзьнікаюць цяжкасьці, найперш зь яе выяўленьнем сярод інфармацыйнага тэксту

У кнізе няма канцэпцыі якую можна было б назваць пасьлядоўнай або цэласнай Дакладней будзе казаць аб шэрагу меркаваньняў і думак аўтара часта няўзгодненых і ўзаемасупярэчлівых Уся канцэпцыя (калі можна тут скарыстаць гэты назоў) грунтуецца на апэраваньні двума паняцьцямі: «Літоўская дзяржава» і «Вялікае княства Літоўскае». Але найперш высьвятляецца пытаньне аб гістарычнай Літве — што гэта такое й дзе яно разьмяшчалася. Тут у В Насевіча няма разыходжаньня з афіцыйнай літоўскай вэрсіяй. У 13 ст «Літва ўяўляе сабой адзін са шматлікіх балцкіх народаў побач зь яцьвягамі прусамі жамойтамі, куршамі земгаламі, селамі і латгаламі». «Тэрмін «Літва» ужываўся ў розных сэнсах як этнічная назва назва тэрыторыі, што падпарадкоўвалася непасрэдна літоўскай дынастыі, як агульная назва плямёнаў і княстваў, якія прызнавалі сюзэрэнітэт гэтай дынастыі»

Тэрыторыяй летапіснай Літвы, якая падразьдзялялася на княствы: Упіту, Дзяволтву, Нальшаны і, магчыма, іншыя, — дасьледнік лічыць арэал распаўсюджаньня археалягічнай культуры ўсходнелітоўскіх курганоў з цэнтрам у раёне Кернава, Вільні, Трокаў У першай палове 13 ст тут выдзяляецца асоба Міндоўга які падпарадкаваў сабе частку Літвы

Пасьля мангольскага нашэсьця аслабленай Русі пагражаюць літоўцы Сумежныя зь Літвой рускія землі стараліся жыць у згодзе зь небясьпечным суседам: бесьперашкодна прапускалі праз свае межы літоўскія ваенныя атрады, а калі згасаў мясцовы княскі род, то запрашалі да сябе літоўскіх кунігасаў (стар 36). Такім чынам і Міндоўг усталяваўся ў Наваградку — «ён валодаў Літвой і Ноўгарадчынай адначасова і са згоды мясцовага насельніцтва» Але гэта яшчэ не было пачаткам ВКЛ У другой палове 13 ст ідзе працэс стварэньня Літоўскай дзяржавы (ня блытаць з ВКЛ — *Г.М.*). Для Ноўгарадзкай зямлі наступіў рашучы момант — трэба выбіраць канчаткова, з кім ёй быць — зь Літвой, ці Валыньню. «Наступны ход падзей паказвае, што насельніцтва Ноўгарадчыны пацьвердзіла свой ранейшы выбар на карысьць паўночнага суседа»

Далей у В Насевіча ўсе пайшло гладка. Зьвяртаю ўвагу чытача на ключавую фразу: «Замацаваньне панямонскіх гарадоў у складзе **Літоўскай дзяржавы** (выдзелена мною — *Г.М.*) азначала пачатак непарыўнага сымбіёзу, у якім адзін бок ня мог абыйсьціся без другога» «З гэтага часу набывае сэнс назва «Вялікае княства Літоўскае і Рускае», якая ўвойдзе ва ўжытак праз некалькі дзесяцігодзьдзяў у часы Гедыміна (магчыма, ужо пры Віценю)»

Вось мы й дабраліся да сутнаснага погляду гісторыка В.Насевіча на праблему ўтварэньня ВКЛ Ён лічыць, што ў другой палове 13 ст існавала «Літоўская дзяржава» і да яе былі далучаныя панямонскія рускія гарады Аднак з працы В.Насевіча нічога нельга даведацца ні пра «Літоўскую дзяржаву», ні пра тое, што дасьледчык разумее пад гэтым выразам Бо далей аўтар у той жа працы сьцьвярджае, што пазьней у 14 ст «Сама Літва якраз знаходзіцца на папярэднім вітку эвалюцыйнай сьпіралі — на стадыі ўтварэньня цэнтралізаванай раньнеклясавай дзяржавы». Узьнікае заканамернае пытаньне: «Як сп. В.Насевіч бачыць дэфініцыю тэрміна «дзяржава»?» Мяркуючы па ўсім, яна моцна разыходзіцца з прынятай у навуцы Інакш у працы не зьявілася б непісьменнае з пункту гледжаньня тэорыі дзяржавы тлумачэньне сутнасьці ВКЛ «Літва бясспрэчна дамінавала ў палітычным сэнсе, і гэтак жа бясспрэчным было дамінаваньне Русі ў культурнай сфэры. Літва дала новай дзяржаве пануючую дынастыю й значную частку пазьнейшага шляхецкага саслоўя. Русь дала структуру нізавога дзяржаўнага й адміністрацыйнага апарату, законы, дзяржаўную мову». З працытаванага тэзісу вынікае не палітычнае дамінаваньне Літвы а нешта зусім іншае менавіта што Вялікае княства Літоўскае было ўсходнеславянскай дзяржавай з удзелам балцкага элемэнту Запрашэньне пануючай дынастыі збоку лічыцца ў навуцы клясычным выпадкам дзяржаваўтварэньня

Усё ж імкненьне «не пакрыўдзіць суседзяў» наўрад ці можна лічыць імпэратывам гістарычнага дасьледаваньня. Шкада таксама, што сп. Насевіч пры выданьні працы палічыў за лепшае абыйсьціся без навуковай рэцэнзіі. Верагодна, у адваротным выпадку менш было б у тэксьце яўных супярэчнасьцяў і палёт думкі дасьледчыка атрымаў бы неабходны кантроль Мяне, прызнацца, шчыра ўразіла своеасаблівым спалучэньнем прыгажосьці и фантазійнасьці выснова В Насевіча, што калі часам сёньняшнія беларускія сяляне называюць сябе рускімі то тут «адбіваецца не атаясамліваньне сябе зь вялікарусамі, а спадчына старажытных часоў, Русі Яраслава Мудрага і Ўсяслава Чарадзея»

Мушу на заканчэньне сьцьвердзіць, што яшчэ не аднойчы давядзецца вяртаца й зьвяртацца да працы В Насевіча, каб удакладніць паходжаньне якога небудзь князя (гензалягічныя табліцы зьмешчаны ў канцы кнігі), згадаць патрэбны факт з палітычнай гісторыі 14 — 15 стст Аднак першаснае ўражаньне аб ёи застаецца нязьменным — гэта кніга сёньняшняга дня

Грак Мастоўскі

Constanta Юркі Віцьбіча

Юрка Васілеўскі

З усяе творчае біяграфіі Юркі Віцьбіча адно пэрыяд ягонае літаратурнае фармацыі выдаецца загадкавым і нават парадаксальным. У тых 30-х гадох, калі ўжо ўсе без выключэньня несавецкія ("папутніцкія") літаратурныя плыні й групоўкі ў БССР былі вынішчаныя, бадай, адзін Віцьбіч адкрыта практыкаваў нацдэмаўскія мэтады ў літаратуры. Збэшчанаму артадаксальнай крытыкай і сацыяльна-чужому з паходжаньня (сын сьвятара) Віцьбічу нейкім чынам удалося перажыць ня толькі бальшыню тайных і яўных літаратурных апазыцыянэраў але й адэптаў тагачаснага ладу

Зь сёньняшняга гледзішча асоба Віцьбіча ўяўляецца эталёнам выжывальнасьці беларускага нацыяналістычнага (нацдэмаўскага) тыпу ў падсавецкай Беларусі наогул Ані разу не пакаяўшыся ў адказ на абвінавачваньні й не зьляміўшыся супрацоўніцтвам з бальшавізмам, Віцьбіч у сталінскай эпосе захаваў чысты нацдэмаўскі вобраз Натуральна, зусім ня скласьці даніны тагачаснаму ладу Віцьбіч ня мог. Мус эпохі спанукнуў творцу напісаць шэраг канфармісцкіх нарысаў па гісторыі беларускіх фабрык і рэвалюцыйнага руху. У некаторых зь іх аўтару собіла замаляваць нікчэмную тэматыку мудрагелістай формай, і ў гэтым прычына іхняе сучаснае чытэльнасьці. Наўрад ці, аднак, падобнае хісткае прыкрыцьцё савецкай тэматыкай уводзіла ў зман літаратурных наглядчыкаў БССР

Дзеля разгадкі выжывальнасьці Віцьбіча — фартуна гэта ці прадуманая лёгіка паводзінаў? — не стае адпаведнае дакумэнтальна-фактаграфічнае базы Не дапамагае ў вырашэньні праблемы й перачытваньне раньніх твораў пісьменьніка, бо разгадка вымагае перадусім рэканструкцыі яго біяграфіі гэтага пэрыяду

Дагэтуль у архіўных нетрах чакаюць дасьледчыкаў дакумэнты Віцьбіча. Два ягоныя лісты мне ўдалося знайсьці ў фондзе «літаратурнага зьнішчальніка» Лукаша Бэндэ. У гэтым невялічкім эпісталярыі адбілася многае — мінімізаваная формула канфармізму (альбо — змаганьня й выжывальнасьці) і творчы абсяг Віцьбіча, сутнаснае ў натуры аўтара й яе эпахальная карозія.

Адрасат першага ліста Л Бэндэ працаваў тады загадчыкам сэктару літаратуры й мастацтва Дзяржвыдавецтва БССР і быў адным з галоўных правадыроў «літаратурна-крытычнага фронту» ў рэспубліцы. Назва ягонага крытыка-бібліяграфічнага зборніка «Зрываць маскі з клясавых ворагаў» (Менск, 1934) дакладна характарызуе творчае амплуа аўтара Рэпутацыяй і пасадай адрасата можа быць вытлумачаны й зразуметы канфармісцкі тон згаданага ліста Падкрэсьленьнем «нячуванай чуласьці» ва ўзаемінах, на ўмыснай канструкцыяй ліста ў форме падрабязнага літпляну, сацыялягізацыяй свайго творчага мэтаду ды ўрэшце авансаваньнем асабістага ўдзелу ў барацьбе з нацдэмамі Віцьбіч меў на ўвеце праўдападобна, адно — запэўніць літаратурна-выдавецкі й крытычны афіцыёз БССР у сваёй адданасьці й надзейнасьці Відавочна, аднак, што Віцьбіч не пераадолеў уласнае сутнасьці — ліст перанасычаны нацдэмаўскім мысьленьнем, несавецкімі гістарычнымі імпэратывамі й абцяжараны ўжо засуджанай у БССР выштукаванай моўнай формай У гэткім выглядзе ліст станавіўся хутчэй адмоўным матэрыялам на аўтара

Адрасаваны дырэктару выдавецтва М.Браўковічу, другі ліст адлюстроўвае поўны правал Віцьбічавае інтрыгі з Бэндэ. Ад канфармізму Віцьбіч перайшоў на пазыцыю пасыўнай, але годнай абароны. І ўсё ж мабыць, усьведамленьне няроўнасьці сілаў у канфлікце й патэнцыяльныя небясьпекі адбілася ў лісьце дамешкам роспачы Увогуле выказваньне сваіх жаляў было неўласьцівае для Віцьбіча, але гэткі пэрыяд жыцьця для яго быў асабліва роспачны. Зусім нядаўна працуючы ў Маскве на хімічным заводзе Віцьбіч перанес цяжкое атручаньне падчас аварыі. У стане фізычнае дэпрэсіі ён вярнуўся з Масквы ў родны Вяліж але наўрад ці супакойна было яму ў доме бацькі-сьвятара у часох паўсюднага выкараненьня рэлігіі. У гэтых умовах канфармісцкая сьцежка ў хай сабе савецкую, але ўсё ж беларускую літаратуру магла здавацца панацэяй ад беспрацоўя, матэрыяльнае нэндзы, ад фізычнае разьбітасьці, нерэалізаванае прагі творчасьці й неўтаймаванага нацыянальнага пачуцьця. У стане нут ранога раздарожжа асабліва лёгка незаўважна для сябе саступіць з канфармісцкай дарогі ў поле здрады Можна аднак, сьцьвердзіць, што не благаславіўшы Віцьбіча пашукаць «прыгожага ў клясава-варожым», бескампрамісны Бэндэ спрычыніўся да захаваньня маральнае й ідэйнае цноты пісьменьніка

Хоць і ня з боку Бэндэ, але неўзабаве Віцьбіч пацярпеў напад 6 лютага 1934 году А.Александровіч, М Клімковіч і М.Лынькоў у газэце «ЛіМ» выступілі з артыкулам «Нашы абвінавачваньні Ю.Віцьбічу». Тыя ж аўтары абрынуліся на Віцьбіча ў кнізе «Пісьменьнікі БССР аб рэформе правапісу беларускай мовы» (Менск, 1934). Член ЦК КПБ(б) і паэт А Александровіч угледзеў у творах Віцьбіча «клерыкалізм», «шляхецка-нацыяналістычную сутнасьць» і «смурод сярэднявечных палацаў». Старшыня аргкамітэту СП БССР М Клімковіч і жыдоўскі савецкі паэт Ізя Харык накінулі Віцьбічу сымбіёз «беларускага нацыяналізму з сыянізмам». У гэтым годзе літаратурнае асяродзьдзе рэспублікі пацярпела моцныя ўдары рэпрэсыўнае машыны, але ў адносінах да Віцьбіча нібы адбыўся нейкі збой Віцьбіч нават творча актывізаваўся Пэўна ж атмасфэра гамавала ягоны поступ, але ўскосна й не брутальным спосабам Віцьбіч і надалей ня збочыў з свайго ранейшага творчага кірунку. Паказальна, што карныя органы тым часам прыбралі двох згаданых Віцьбічавых абвінаваўцаў

Разуменьне Віцьбіча можа быць паглыбленае з дапамогай экстрапаляцыі на ягоную асобу творчых прынцыпаў «Узвышша». Выглядае на тое, што надта разнастайная й дынамічная асоба Віцьбіча цалкам укладаецца ў зададзеную гэткімі прынцыпамі сыстэму каардынатаў З гэтага пункту погляду Віцьбіч — безумоўны кансэрватар

Інакш трактуе Віцьбіча беларуская савецкая школа літаратуразнаўства Яна падае зьбольшага адмоўны вобраз пісьменьніка. Прыкладам, Адам Мальдзіс у ІІ-м томе слоўніка «Беларусія пісьменьнікі» назваў ягоныя творы «ускладнёнымі», «вычварнымі» й «экзальтаванымі», а ідэйныя пазыцыі самога аўтара «хісткімі» й «непасьлядоўнымі». Цэнзура гэтак сама ціснула на А Мальдзіса але прынцыповым ёсьць тое, што ў аснове падобных ацэнак ляжыць іншая сыстэма маральна-эстэтычных крытэрыяў Пры жаданьні гэтыя ацэнкі можна падмацаваць эпізодамі жыцьця й творчасьці Віцьбіча — перадусім фактамі экспэрымэнтатарства, пярэчаньня самому сабе ды інш. У сувязі з гэтым дарэчы згадаць, што ў 30-х гадох нават таленавіты ды ў глыбіні свайго пачуцьця няскораны расейскім бальшавізмам сэгмэнт беларускай літаратуры амаль заўжды незадаволена й раздражнёна рэагаваў на Віцьбічавыя наватарства й разьняволенасьць Творчая ізаляцыя Віцьбіча ў БССР можа быць яшчэ адной тэмай для развагаў, для разуменьня псыхалёгіі беларускага літаратурнага працэсу наагул. Вяртаючыся да беларускага савецкага літаратуразнаўства ды вытворных ад яго сучасных адгалінаваньняў, варта падкрэсьліць іхняе зацятае адмаўленьне Віцьбічавага тыпу выжывальнасьці, ягонага права на абарону й зман ворага Згаданае літаратуразнаўства ў гэтым сэнсе выступае спадкаемцам псыхалёгіі савецкае каляніяльнае дактрыны, якая любы адпор сабе ці супраціў (нават дзеля ўратаваньня ўласнага жыцьця) атаясамлівае з амаральнасьцю й злачынствам

Аднойчы ў прыватнай размове Леанід Прокша прыгадаў свае прыпадковыя спатканьні канца 30-ых гадоў зь Ю.Віцьбічам у рэдакцыі газэты «Віцебскі рабочы» У памяці Л Прокшы замацавалася адчуваньне нейкае грунтоўнае пэўнасьці ад паставы Віцьбіча й дэталь — фэтравыя буркі на нагах пісьменьніка. Гэты абутак, паводле Максіма Лужаніна сьведчыў тады пра «прыналежнасьць да высокіх ступеняў службовага становішча». Але прыкладам таго, што сытая канфармісцкая задаволенасьць і напрыканцы 30 х не завалодала Віцьбічам, ёсьць факт ягонага арышту органамі НКВД у студзені 1941 году за ўсталяваньне помнага крыжу на магільным полі вяліскіх паўстанцаў Няведама якім чынам Віцьбічу йзноў удалося мінуць кары й надалей працягваць кар'еру пісьменьніка

У часе вайны Віцьбіч раскрыўся радыкальным беларускім нацыяналістам і зацятым ворагам бальшавізму Летам 1944 г пасьля ўваходу савецкіх войскаў у Віцебск органы вайсковае разьведкі затрымалі Віцьбіча Л Прокша дагэтуль зьдзіўляецца, што Віцьбічу ўдалося «пусьціць пылу ў вочы» чэкістам і атрымаць часовую адпустку. Вызваліўшыся, ён не запыніўся ў горадзе і ўцёк на нямецкі бок лініі фронту Яшчэ адзін парадокс і прыклад выжывальнасьці!

Сучасная парадаксальнасьць Віцьбіча ў тым, што ладная колькасьць сьведамых беларусаў, чыя этыка ўгрунтаваная на каляніяльным сындроме прыярытэтнасьці агульначалавечага (звычайна — расейскага) над сваім нацыянальным, няздольная станоўча ўспрыняць усяго Віцьбіча цалкам і асабліва ягоную формулу змаганьня І толькі з пазыцыі беларускага нацыяналістычнага *ratio* ягоны досьвед можа быць належным чынам ацэнены

Выяўленьне элемэнтаў Віцьбічавае формулы змаганьня й выжываньня становіць нялёгкую задачу Больш проста ды актуальна сёньня высноваць і заакцэнтаваць сталую велічыню гэтай формулы — канстанту Віцьбіча Пэўна яна сфармуляваная ў прадмове да эміграцкай расейскамоўнай кніжкі «Мы дойдем» (New York, 1975). Напярэдадні сьмерці Юрка Віцьбіч пісаў

«Ведь, фигурально говоря применение, исходя из тактических соображений, того или иного оружия — то ли русского автомата или американского пулемета либо немецкой гранаты — является уже второстепенным при сопоставлении с тем в чьих руках оно находится, а тем более с несомым им в данном случае зарядом — белорусской национальной идеей»

Вялиж Заход. вобл. 29/VIII 33 г

Глыбокапаважаны тав Бэндэ!

Ваша паведамленьне адчуваецца як нечуваная надысь толькі чуласьць. Паколькі кніжка, як Вы пішаце, ідзе 10/IX у друкарню дык пэўна яна прайшла ўжо Галоўліт, і таму спадзяюся да 1 лістапада атрымаць (здаецца тут патрэбна заява ў бухгальтэрыю) наступныя 35%. Вялікая просьба паведаміць потым наконт афармленьня вокладкі, бо некаторыя мастакі часам тыны тыняць паміж пісьменьнікам і чытачом, руйнуючы арганічную цэласьць кнігі. Прыкладам, колішні ЛІМ зрабіў у маёй першаи кнізе, нават не паведаміўшы памылковы акцэнт на ап. «Сьмерць Ірмы Лашмінг», а мастак падняў гэтую памылку ў квадрат. Магчыма канкрэтная назва «Ціхая Руба», замест ранейшых абстрактных, забясьпечыць вокладку ад «истских» пошукаў з фарбамі звар'яцелага спэктару

Некалькі цяжка пісаць загадзя наконт таго, што маю даслаць, бо вельмі павялічыліся патрабаваньні да самога сябе Сёлета пэўна нічога больш не дашлю, акрамя апавяданьня для дзяцеи «Юрась пад Перакопам», якое я тыдні з два таму даслаў у Юндзетсэктар на конкурс дзіцячаи літаратуры. Калі толькі Юндзетсэктар належыць да ЛІМу, прасіцьму Вас прагледзіць гэтае апавяданьне. Здаецца, па сваей мэтанакіраванасьці яно заслугоўвае паасобнага выданьня ў сэрыі «Бібліятэка школьніка» (накшалт Хв.Шынклера [...])

У 1934 м годзе спадзяюся даслаць 2 зборнікі і аповесьць «Апошні маржарэт»

Зборнік апавяданьняў 10 12 др арк. у які ўваходзяць.

1 «Раўнаньне з адноИ невядомаи» — амаль што скончанае: з жыцьця пралетароў Латвіі і асначоў Б.С.С.Р

2. «Парадоксы інжынэра Балицкага» — назва ўмоўная, з жыцьця тэхнічных работнікаў газавага завода

3 «Сон у Notre Dame» У межах гэтага невялікага апавяданьня [ ] я хочу, шляхам ювэлірнай філіграновай працы, з дакладнай прыгонкай кожнага кампанэнту закрануць агонію старой Эўропы; раніцу, поўдзень і Notterdammerung буржуазіі, як клясы. У сэнсі матар'ялу у апавяданьні чатыры крыніцы: архітэктура, музыка, прыродазнаўства і гісторыя [...]

4 «Песьня» — з вайсковай тэматыкі

5 «Паводка» — рэканструкцыя чалавечага матар'ялу у варунках сёньняшняга мястэчка.

6. «Грыміць Перакагрыж» — «Узвышша» №3, 1930 З жыцьця ранейшых асначоў Перапрацаванае суздром

7 «Кватэра 34» — «Узвышша» №3 1931 З жыцьця рабочых мэталюргічнага заводу Значна перапрацаванае

8 «Паэзія» — «Полымя Рэвалюцыи» №3, 1932. Роля мастацкаи літаратуры ў сацыялістычным будаўніцтве Пераапрацаванае

Зборнік гістарычных твораў — 8-10 др арк.

Ня ведаю наогул ці магчыма сёньня выдаць гістарычныя творы паасобнай кніжкаи. Гісторыя Беларусі на працягу значнага часу была тэй печкай ад якои пачыналі самабытныя танцы рознакаляровыя «шыпшыньнікі», але вось менавіта таму хочацца зрабіць грунтоўныя экскурсы у мінулае і, мабілізуючы усе свае магчымасьці суздром, абваліць набраклую крывёю і потам «быдла» гістарычную важкасьць на галавы нацдэмаў З дакладнасьцю хэмічнага аналізу, з сумленнасьцю геамэтрычнай тэарэмы маю падкрэсьліць, што адзіныя каштоўнасьці «хлопаў», «сьмердаў», «чорных людзей» у так званы «залаты век» (які ў асьвятленьні нацдэмаў — «лимоном и лавром пахнет») = каўтун + кіла + вострабрамская багамаці Гэта падстава ідэнтычна падставе, зробленаи, здаецца, Ласалем — калі мой вораг хаваецца за альгебру, я вывучаю яе і б'ю яго лягарытмамі і біномамі. У зборнік гэты ўключаю

1 «Ян Непамуцэн» — апавяданьне [..] У сьціслым выглядзе гісторыя Беларусі, пачынаючы ад апошняга падзелу Польшчы. Пэрсанажы — вецер, бярозы і статуя Непамуцэна. Зьнішчэньне апошняй сымбалізуе зьнішчэньне старой жабрацкай Беларусі.

2 «Арцыбіскуп і сьмерд» — аповесьць — [..] «Узвышша». № 5 1931. Закранута паспалітае рушэньне гарадзкой і сялянскаи бядноты у Віцебску 1623 г Асьвятляю сапраўдныя эканамічныя вагі рэлігійнага змаганьня [...] Беларуская шляхта ў змаганьні з польскай шляхтай скарыстоўвала беларускую бядноту, як зброю, але гэтая зброя пад час паспалітага рушэньня навалілася і на беларускую і на польскую шляхту Яны абое рабое, што арцыбіскуп Язафат, што архіяпіскап Мілеці! — крычыць аслупянелым ад нечаканасьці лаўнікам і радцам [...] зрабіць яе больш «зубастои» [.] наконт «прыгожага ў клясава варожым»

3 «Пан Карпэчка» — назва ўмоўная, аповесьць, 6-8 др арк. Аповесьць пра вядомых братоў Кавалеўскіх, у прыватнасьці пра славутага Карпэчку наконт якога ў Віцебшчыне ходзіць шмат паданьняў, а на Беларусі наогул існуе прымоўка. «Зваліўся, як Карпэчка з запечку» Тэму гэтую, над якои прыхапкамі працую з 3 месяцы, распрацоўваю ў сувязі з галоднымі бунтамі 1845-47 г.г., калі сяляне Віцебшчыны пакінулі свае хаты, прадалі маёмасьць, зьнішчылі пасевы і тысячагаловымі натоўпамі пайшлі «на пабудову чыгункі, да белага цара, які дасьць вольнасьць». Атрымалі яны ад «белага цара» да дробных дробязеи [...]

Аповесьць «Апошні Маржарэт» 18 20 др арк. Працую над ёй прыхапкамі з год і магчыма ўсю у 1934 г ня скончу Першы Маржарэт — францускі палітэмігрант у царскую Расію, граф, уцекач ад гільётыны санкюлётаў Апошні Маржарэт [...] увабраў у сябе усё адмоўнае [...] спачатку гвардзейскі афіцэр, потым [...] кулацкага паўстаньня і бандытаў, далей шкоднік на заводзе і нарэшце растрэльваецца крэўнымі родзічамі «санкюлётаў 1789 г» Часткі аповесьці. маёнтак + паўстаньне і банда + завод.

Вось мои літплян на 1933 34 г г Прасіцьму Вас паведаміць наконт магчымасьці рэалізаваць гістарычную тэматыку

З пашанаи Ю Віцьбіч.

Магчыма час дазволіць распрацаваць у 1934 г. гістарычную тэму пра Крычаўскае паўстаньне 1740-43 г.г., правадырамі якога былі купец Вашчыла і каваль Карпач. Маю паказаць сапраўдны твар стоадсоткавага беларуса Вашчылы, які накіраваў помсту бядноты супраць усіх купцоў наогул і Вашчылы ў прыватнасьці, на хаты яўрэйскай бядноты. Крыху ведаючы жыцьцё яўрэйскіх калбейнікаў і бал мылохэс, зраблю паказ іх сацыяльна важкім, тым больш тэма распрацоўваецца па лініі гэтай бядноты. Пасьля Вашчыла з дапамогай ураду уцёк а Карпача злавілі, абшылі ў мядзьвежжую скуру і зацкавалі сабакамі. Канец аповесьці — мястэчковы кірмаш дзе белар бяднота найбольш яскрава адчула перад адзіным фронтам гандляроў сваё сваяцтва з нішчымнаи яўр беднотай Памер яе — 3-4 др арк Ю В

Вялиж, Заход. вобл. 12/XI-33 г

Глыбокапаважаны тав Браўковіч!

1 ліпеня 1933 г. я склаў з ЛІМ умову (№165) на кніжку «Ціхая Руба» (12 др арк.) — аўтэнтык у ДзВБ, копія ў мяне Згодна з гэтай умовай я павінен быў атрымаць пад час складаньня яе 25% ад ганараравых = 600 руб. пасьля ўхвалы галоўліта 35% = 800 руб. і пасьля выхаду з друку апошняе. Умова падпісана, кніга прашла галоўліт, але за гэтыя амаль што 5 месяцаў я атрымаў у верасьні (пасьля 3 тэлеграм і 2 лістоў) толькі 300 руб. Добра ведаю, што часам ДзВБ адчувае матар'яльныя цяжкасьці, але не даю веры, каб за гэты значны тэрмін ня можна было даслаць нязначную для выдавецкага бюджэту суму Ня хочацца думаць, што тут т. Бэндэ працягвае сваю ранейшую ў дачыненьні мяне групавую палітыку, бо пасьля пастановы ЦК УсеКП(б) ад 23/IV 32 прашло $1^1/_2$ гады і ўсё-ж тая акалічнасьць, што мой ліст (які я пісаў да т. Бэндэ не як да Лукаша Бэндэ, а як да загадчыка ЛІМ) наконт магчымасьці выдаць гістарычныя творы застаўся без адказу, таксама як ніякога адказу не атрымаў на тэлеграмы, прымушаюць думаць так. Як у пісьменьніка, у мяне ёсьць сёньня права з пагардай сустракаць пэўныя закіды з групавых пазіцыи пад час некаторых пасяджэньняў Аргкамітэта, атрымоўваючы тут таварыскую падтрымку з боку савецкіх пісьменьнікаў але зусім ня ведаю якое права дае мне ўмова №165 Зачым псаваць дэфіцытную паперу на ўрачыстыя па свайму стылю ўмову, калі сёньня некаторыя МТС, дзякуючы недахопу гэтаи паперы абмяжоўваюць тыраж сваіх газэт, а аўтограф т. Бэндэ мне зусім не патрэбен і пакрываць яго лякам не рыхтуюся

Я прасіў даслаць колькі грошай да Кастрычніцкіх сьвят каб сьвята правесьці як сьвята і нічога дагэтуль не атрымаў Сёньня амаль што галадую і таму вельмі прашу Вашаи дапамогі. Магчыма можна даслаць грошы тэлеграфам Магчыма праз Вас можна даведацца у т. Бэндэ наконт гістарычных твораў

З глыбокаи пашанаи да Вас Ю Віцьбіч

ЦДАЛІМ Рэспублікі Беларусь, ф 66 воп 1 спр.780 арк.4

БЕЛАРУСКАЯ МАСКУЛЬТУРА

Фрагмэнты калеквіюму ў рэдакцыі «НН»

* * *

Апошнія гады тры беларушчына запынілася ў сваім разьвіцьці Прафэсійная ды аматарская беларуская культура сыходзіла з тае зададзенасьці, што нацыянальная культура (найперш, мова й гістарычная сьведамасьць) існуе ў адмысловых легальных рэзэрвацыях — у творчых саюзах і ў сельскім клюбе У выніку цяпер гэтая культура перажывае глыбокі крызыс Яна ня створаная дзеля таго, каб абслугоўваць увесь спэктар культурных запатрабаваньняў грамадзтва Дзеля гэтага культура мусіць успрыняць іншую, не фармальную, а зьместавую кляпсыфікацыю ды функцыянальнасьць А менавіта — культура высокая й культура масавая У ранейшых культурных утварэньнях гэтыя крытэрыі ня ўлічваліся, бо для масавае культуры не йснавала масавага спажыўца, а высокая культура страчвала свой цэнз ва ўсеагульнай ураўнілаўцы

* * *

Такая сытуацыя й цяпер часта ўспрымаецца як дадзенасьць Ставіцца задача выкарыстаць дзяржаўныя рычагі дзеля пашырэньня нацыянальнае культуры й мовы зьверху Але ж мы бачым, што дзяржаўнасьць мовы й зьвязаны зь ею пакет пратэкцыяністцкіх актаў — гэта толькі фарс Не з-за чынавенства, а з прычыны адсутнасьці тых культурных каналаў, па якіх павінна была б ісьці беларусізацыя Аказалася, што сама дзяржава ў нашым выпадку можа толькі закансэрваваць тое становішча, якое даўно склалася культура наогул — сама па сабе, беларуская культура — асобна

* * *

Апошнім часам у краіне адбыліся пэўныя зрухі да вылучэньня высокай культуры Варта згадаць тут толькі «закід» элітарнасьці, у якой «абвінавачваюць» часам творчыя суполкі, выданьні (у прыватнасьці, «НН») ды асобных творцаў Варта заўважыць, што яшчэ ўчора рэдкія, «дэфіцытныя» пераклады на беларускую мову Камю, Борхеса, Норвіда ўжо ператварыліся ў стабільную праяву беларускай культуры и абяцаюць стаць адным з вызначальных яе фактараў Нешта падобнае адбываецца і ў асяродку музыкаў, і ў асяродку мастакоў Паўсюль паўстаюць новыя для беларушчыны формы й жанры новае, урбанізаванае культуры Высокая культура першая вылучацца з тае куламесы, якая называлася «беларускай савецкай культурай»

Цяпер настае час вылучэньня культуры масавай Гэта яна мусіць забясьпечыць жывое бытаваньне беларускае мовы ды пашырэньне гістарычнае нацыянальнае сьведамасьці. Гэта яна мусіць злучаць высокую культуру, жыцьце асобнага чалавека ды ідэалёгію беларускай дзяржавы Гэта яна мусіць запаўняць прорву ў градацыі прыкладаў для пераймання — паміж спраўным суседам, які хвацка ўладкоўвае свае жыцьцё, і Арнольдам Шварцэнэгерам Яна мусіць адаптаваць праявы сусьветнае маскультуры для беларускага чалавека. Сёньня такі ада птатар — маскультура расейская

* * *

У традыцыйным грамадзтве масаваю паводле сутнасьці культураю былі фальклер і этнаграфічныя асаблівасьці побыту Такая культура за апошняе паўстагодзьдзе на Беларусі моцна падбітая Але тыя масы народу, што перабраліся ў гарады, засталіся носьбітамі тае мэнтальнасьці Таму зварот да этнічных архетыпаў — першы адпраўны пункт, зь якога можна вымалёўваць усю карціну аптымальных стэрэатыпаў, зацікаўленьняў і густаў нацыі Тэхналёгія, вядома, дэтэрмінуе й зусім новыя формы культуры (тэле, відэо..), але ўсе яны жыцьцёвыя толькі на спэцыфічнай этнічнай глебе (згадаем індыйскае кіно)

* * *

Перакладаць Чэйза й відзікі можна ўжо сёньня Дастаткова мець крыху авантурызму Але такая праца не стварае падмурак маскультуры Маскультура — завод, які мусіць быць збудаваны на гэтай зямлі, на якім мусяць працаваць тутэйшыя людзі У шырокім сэнсе — гэта ўся краіна, увесь народ І тут мы мусім зьвярнуцца да галоўнага аб'яднаўчага фактару нацыі, на якім і будуецца маскультура ва ўсіх разьвітых краінах Гэта паняцьце патрыятызму

Тыя сфэры жыцьця, дзе нараджаецца й культывуецца масавы патрыятызм сёньня на Беларусі ніяк ня зьвязаныя зь беларушчынай Гэта — войска і ўся гуманітарная аўра вакол яго, гэта — спорт, гэта — хобі увесь спэктар чалавечых за-

хапленьняў Дастаткова ўявіць сабе сапраўды беларускае войска, нават толькі як прадмет грамадзкага інтарэсу, спартовае таварыства, якое выступае у эўрапейскіх кубкавых спаборніцтвах, скаўтаў, шматлікія клюбы паляўнічых, аўтамабілістаў, кінолягаў дастаткова ўявіць, што ўсё гэта забясьпечана масавай прэсай, сымболікай ды іншымі атрыбутамі маскультуры, што ўсе гэта, безумоўна, па-беларуску і — на тутэйшых традыцыях, — каб уявіць сабе нармальную Беларусь

* * *

Па прыклады можна не хадзіць далёка Вось Літва Некалькі масавых выданьняў толькі па баскетболу! Людзі ў краіне ведаюць сваіх баскетбольных герояў, ведаюць сваіх вайскоўцаў, сваіх буйнейшых бізнэсмэнаў, нават мафіёзі ведаюць. Людзі ведаюць сваіх людзей, зусім не абавязкова — палітыкаў Некалькі выданьняў толькі для аўтамабілістаў. Пра масу поп-культурных і жаночых часопісаў ня варта й згадваць І ўсё гэта, ясная рэч, па-літоўску Краіна з трохмільённым насельніцтвам Што казаць, наколькі гэта кансалідуе літоўцаў і стварае жывое аблічча Літвы Ім есьць чым запаўняць свае тры тэлевізійныя каналы. Так ствараецца нацыянальная маскультура Што з гэтага выходзіць, яшчэ лепей відаць у Польшчы, у Нямеччыне

* * *

Прыклад зь Літвою наводзіць на думкі пра сацыяльны аспэкт Усе пералічаныя сфэры жыцьця належаць найперш сярэдняй клясе, маскультура ствараецца ў гэтым асяродку і яму адрасуецца Магчыма, на Беларусі якраз гэтая кляса (няхай яшчэ зародкавая) і не бярэцца у разьлік сучаснымі адраджэнцамі, якія ўяўляюць сабе грамадзкі падзел — на люмпэнаў і намэнклятуру, зь інтэлігенцкай праслойкай, вядома Але такое ўяўленьне, як і з падзелам самое культуры на прафэсійную і самадзейную, — атавістачнае. Арыенцір на незадаволеных мусіць быць зьменены на арыенцір на нармальных Чаго дасягнулі незадаволеныя разбуральнікі мы ведаем А вось чаго могуць дасягнуць нармальныя стваральнікі, будаўнікі кожны свайго жыцьця, — мы ведаем толькі на прыкладах іншых краінаў

ЯК Я ХАЦЕЎ СТАЦЬ ЗЯЛЕЗНЫМ ЧАЛАВЕКАМ

Паэт Алег Мінкін

Я ня з тых, хто зусім забывае пра сваё цела Наадварот, я з уласнага досьведу ведаю, што праз цела дадзена нам шмат чаго дасягнуць і палепшыць у жыцьці больш тонкай, чым цела, матэрыі, якую мы называем «духам», «душою». І сапраўды, для йснаваньня ў фізычным сьвеце «духі» нашыя зьмешчаныя у адмысловых і найскладанейшых біялягічных апаратах-мэханізмах, якія не зьдзіўляюць нас толькі таму, што мы ад нараджэньня прызвычаіліся да іх Мы жывем у стане забыцьця свайго цела й за забыцьцё жорстка расплочваемся хваробамі ды хваравітымі станамі духу. Найчасьцей мы нават не разумеем, што крыніца пэсымізму — у выціснутасьці, выпетранасьці нашага цела, і шукаем прычыны зусім ня там у сацыяльным, эканамічным, ідэалягічным і г.д.

Увогуле жыцьцё кожнага з нас можна разглядаць як паступовае псаваньне нейкага першапачатковага, дадзенага нам ад нараджэньня, стану здароўя Таго, знаёмага нам у *дзяцінстве стану*, калі ад чуваеш у сабе лішак жыцьцёвае энэргіі, калі скачаш, сьмяесься ад неўсьвядомленай, сьветлай перапоўненасьці. Далейшае жыцьцё — страта гэтага стану, і калі ён даводзіцца да разбурэньня, дык застаецца або лекавацца, або праявіць волю і ўзгадаць пра цела. У гэтым сэнсе біблейскае «чалавек створаны для пакуты, каб, як іскры, узьнесьціся ўгору» можна зразумець і вельмі спэцыфічна: паколькі апроч цела нам у фізычным сьвеце нічога ня дадзена, дык, каб дасягнуць поступу ў духоўным, трэба сьведама трымаць цела «ў пакуце» — працаваць зь ім, не даваць яму спакою, каб і дух наш не закіс, не спарахнеў. Зьмяняючы груба-фізычнае, мы дасягаем якасных зьменаў у вытанчаным, духоўным пляне, што азначае вяртаньне да страчанага дзяцінага стану здароўя на больш высокім вітку духоўнага разьвіцьця. Больш за тое, праз мэтанакіраваную трэніроўку цела можна зазірнуць у глыбіні, якія чалавеку ў будзённым, звыклым (для мяне — сыта-леным, руцінным) існаваньні ніколі не адкрываюцца

Я зьведаў хваравіты, разбуральны, прасякнуты пэсымізмам стан нездароўя. І знайшоў у сабе крыху волі, каб пачаць выкарасквацца з таго заняпаду у якім апынуўся. Спачатку я займаўся вельмі мэханічнай справаю, імя якой — спорт. І нават мог стаць Зялезным Чалавекам Так кім званьнем у нас ахрышчваюць спартоўцаў, у якіх хапае цягавітасьці й моцы пераадолець дыстанцыю трыятлёну сьпярша чатыры км плаваньня, затым сто восемдзесят км гонкі на ровары, а на закуску марафонскі бег, — усё гэта робіцца безь перадыху Аднак падключыўшы да звычайнае фізычнае нагрузкі загартоўваньне й галадоўкі, я пачаў жыць у трохмернай прасторы, а гэта было нашмат цікавей, чым простае нарошчваньне сілы й цягавітасьці А ня так даўно я падключыў да свае практыкі й чацьвертае вымярэньне — адну з усходніх мэтодыкаў па ачышчэньню дзяцінага стану здароўя ад шкодных напластаваньняў рацыянальнага, ідэалягічнага, тэарэтычнага, пачуцьцёвага, — ад усяго таго, што мы лічым «сваім» У сапраўднасьці ўсё гэта — папяруха, якая замінае нам вярнуцца да першаснага, дадзенага нам «ад пачатку» стану і, нібы ад печкі ісьці ад яго ў зусім іншым кірунку гармоніі з прыродаю і космасам, часткай якіх, уласна, і зьяўляецца нашае цела

Часам, аднак, я ўсе ж крыху шкадую, што так і не пасьпеў стаць Зялезным Чалавекам Хоць, безумоўна, дзеля ўсьмешкі можна яшчэ паспрабаваць Добрая ўсьмешка ня самае горшае ў сьвеце

Ад 1985 году Мілан Кундэра не згаджаецца на размовы з журналістамі. Якраз у тым годзе ён знайшоў у адной амэрыканскай газэце падпісаныя ягоным прозьвішчам перакручаныя словы й даў сабе абяцаньне, што больш ня дасьць сябе падмануць. Такія здрады — больш ці менш сур'ёзныя — добра вядомыя пісьменьнікам. Апрача таго, некаторыя журналісты больш матэрыялу бяруць з газэт, чым з аўтаравых кніг, таму часам узьнікаюць забаўныя або прыкрыя сытуацыі, залежна ад таго, як мы іх разглядаем. Аўтарам, чые кнігі не чытаюцца, задаюць пытаньні не пра іх творчасьць, а пра іх інтэрвію. Або пра іх перакручаныя выказваньні.

Некаторыя адказваюць на гэта іроніяй, стараючыся яшчэ больш заблытаць сьцежкі. Іншыя, як Філіп Рот, ставяцца да справы — і да журналістаў — зь дзівоснай пагардай. Аднак гэткі спосаб Кундэра не прызнае. Ён адмаўляецца паддавацца, падпарадкоўвацца правілам гульні ў мас-мэдыях, нават калі ставіцца да іх зь іроніяй ці пагардаю. Ён бязьлітасна змагаеццца за тое, каб яго чыталі й разумелі згодна зь ягонай воляй: гэта добра відаць у ягонай апошняй кнізе «Testaments trahis» (Здраджаныя тэстамэнты), у якую ўвайшло дзевяць тэкстаў, напісаных па французску — некаторыя зь іх друкаваў агляд «l'Infini» на працягу апошніх двух гадоў.

Маргэрыт Юрсэнар, якая таксама вельмі клапацілася аб тым, каб яе чыталі й разумелі так, як яна гэтага хацела, дзівілася, што «журналісты заўсёды ставяць пытаньні, якія цікавяць іх саміх, ніколі не займаючы сабе галаву тым, што цікавіць пісьменьніка». Можна меркаваць, што Кундэра не аспрэчыў бы гэтай думкі, бо, адказаўшы на нашую просьбу аб размове, ён сам пастанавіў выказаць пісьмова — як на ягоную думку й павінен рабіць пісьменьнік — свае погляды ў трох пытаньнях, якія цяпер складаюць сутнасьць яго развагаў: эвалюцыя ягонай творчасьці (частку твораў ён напісаў у Чэхаславаччыне, частку ў Францыі); немагчымасьць, зь якою, як здаецца, змагаецца Эўропа ў разуменьні рамана як «пэўнай гістарычнай еднасьці»; культурная «франкафобія», якая пануе ў сьвеце. Мілан Кундэра даў свой загаловак кожнаму з пададзеных ніжэй трох кароткіх тэкстаў.

Жозьян Савінё

Дыяболюм

У эвалюцыі маёй раманічнай творчасьці не адбылося ніякага разрыву паміж тым, што я напісаў у Чэхіі, і тым, што я пісаў у Францыі Няма разрыву й паміж раманамі, дзея якіх адбываецца ў камуністычнай Чэхіі, і *L'Immortalité* (Несьмяротнасьцю), дзея ў якой разгортваецца ў гэтай краіне (у Францыі). Апрыёрна пастуляваць такі разрыў бесьперапыннасьці, асабліва ж уяўляць яго як нешта непазьбежнае, азначае трапіць у палон двух перадсудаў

Першы перадсуд — перадсуд эстэтычны, які ставіць пад сумлеў мастацтва раману й яго мэтазгоднасьць Некаторыя хочуць знайсьці ў ім найперш сьведчаньне пра нейкую краіну, нейкае грамадзтва Прыклад у рамане *Жыцьцё — недзе ў іншым месцы* апавядаецца гісторыя вельмі маладога паэта ў часы самага заядлага сталінізму Аднак гэта зусім ня значыць, што я хацеў выкрыць сталінізм калі ў 1969 годзе я скончыў гэты раман, гэта было б проста труізмам. Тэма гэтага раману экзыстэнцыяльная гэта лірызм Рэвалюцыйны лірызм камуністычнага тэрору праліў нечаканае сьвятло на адвечную схільнасьць чалавека да лірызму

Гэтаксама ў *Несьмяротнасьці* цэнтральная тэма — не *société du spectacle* сёньняшняга Захаду Ад пачатку сьвету чалавек выстаўлены ўсім напаказ Ад заранья часоў ён носіць у сабе зародак *société du spectacle*, якое ёсьць усяго толькі праекцыяй у пашыраным грамадзкім вымеры заўсёдна прысутнаи экзыстэнцыяльнай праблемы вобразу чалавека ў вачох іншых — гэтая праблема цікавіць мяне ад маёй першай кнігі.

Другі перадсуд — гэта перакананьне, што камуністычны сьвет і дэмакратычны сьвет застаюцца ў квазі-абсалютнай апазыцыі З гледзішча палітыкі або эканомікі — згода! Але для раманіста зыходны пункт — канкрэтнае жыцьцё асобы; і з гэтага гледзішча проста ўражвае падабенства паміж гэтымі двума сьветамі. Калі я пабачыў у Чэхаславаччыне першыя танныя жылыя блёкі, я меў ўражаньне, што бачу праяву камуністычнага жаху Сярод дзікае гаманы дынамікаў, якія паўсюль трансьлявалі крэтынскую музыку, я адчуваў жаданьне ператварыць асобаў у калектыў ідыётаў, якіх мелася злучаць якраз тая навязаная ім гамана І толькі пасьля я зразумеў, што камунізм паказаў мне, у гіпэрбалічным або карыкатурным выглядзе супольныя рысы сучаснага сьвету Тую самую ўсепрысутную і ўсеўладарную бюракратыю На месца клясавай барацьбы прыйшло нахабства інстанцыяў да просьбіта Дэградацыя ўмельства рамесьнікаў Дэбільнае ўсхваленьне маладосьці ў афіцыйных прамовах Стадна арганізаваныя адпачынкі Брыдота вёскі, дзе зьнікаюць сьляды рук вяскоўца Уніфармізацыя І пасярод гэтых супольных рысаў найгоршая з усіх: адсутнасьць павагі да асобы й яе прыватнага жыцьця Тут гэта ўсё сьцьвярджаецца пад маханьне сьцягам сьвятога права на інфармацыю Аднак хіба камуністычная паліцыя, якая напіхвала нашыя спальні мікрафонамі, не магла таксама сьцьвярджаць, што скарыстоўвае свае «права на інфармацыю»? Незалежна ад ладу, усе мы — тут ці там — жылі ў сьвеце, у якім выяўляліся тыя самыя глыбокія тэндэнцыі, у тым diabolum, пра які гаворыць прафэсар Авэнарыюс у *Несьмяротнасьці*, калі дазволіце мне зьвярнуцца да майго ўлюбёнага пэрсанажа

З гэтага гледзішча досьвед камунізму паўстае перада мною як дасканалыя ўводзіны да сучаснага сьвету ўвогуле, дзякуючы яму я зрабіўся больш адчувальны на праявы абсурду, якія вы тут, у Францыі, яшчэ схільныя разглядаць як нявінную банальнасьць або як неабходны атрыбут Сьвятой Дэмакратыі

Здрада тэстамэнту Гётэ

Адна зь няўдачаў Эўропы палягае ў тым, што яна ня здолела ўспрыняць раман, гэтае самае эўрапейскае мастацтва, як гістарычнае адзінства Разгарніце любы падручнік, любую анталёгію, сусьветная літаратура ў іх разглядаецца толькі як сума нацыянальных літаратураў. Як гісторыя літаратураў! У множным ліку! І аднак, калі абмежавацца толькі раманам — Стэрн чэрпаў з Рабле, Дідро — з Стэрна, а Гётэ зь Дідро Ад самага пачатку лёгіка эвалюцыі была наднацыянальная

Гётэ неаднаразова паўтараў і падкрэсьліваў час нацыянальных літаратураў прамінуў, надыйшоў час літаратуры сусьветнай. Гэтая думка складае частку, калі можна так сказаць, тэстамэнту Гётэ Гэта яшчэ адзін тэстамэнт, якому здрадзілі Бо крытыка й гісторыя літаратуры ня здолела выйсьці за межы сваёй геаграфічнай спэцыялізацыі Вывучэньне раману ў яго нацыянальным кантэксьце відавочна патрэбнае для зразуменьня ролі, якую ён адыграў у гісторыі народу Аднак гэта няшмат дае, калі мы хочам разглядаць раман як мастацкі твор Тут эўрапейскі кантэкст проста неабходны. Ён скажа нам не пра тое, што дадзены раман прынёс нейкаму народу, а што ён унёс у мастацтва раману, якія дагэтуль не дасьледаваныя аспэкты экзыстэнцыі дазволіў высьветліць Тут уласна й хаваецца сэнс Гётэвай думкі толькі наднацыянальны кантэкст дазваляе выявіць эстэтычную вартасьць твора

У абсягу гісторыі французскай літаратуры *Жак фаталист* не ўяўляе сабой нічога большага, як толькі *divertissement*, жарт вялікага мысьляра У гісторыі эўрапейскага рамана гэты самы *divertissement* выступае ўжо як капітальны твор, у якім хаваюцца велізарныя магчымасьці раманнай формы, зь якіх і праз дзьвесьце гадоў раманнае мастацтва ўсё яшчэ чэрпае натхненьне Уявім сабе нейкага ляпляндзкага пісьменьніка, аўтара геніяльнага й наватарскага рамана, перакладзенага на французскую мову Ляпляндзец скача ад радасьці Нарэшце роўныя яму будуць дыскутаваць над яго сьмелымі мастацкімі крокамі! Аднак уявім сабе далей, што рэдакцыя найважнейшай французскай газэты, клапоцячыся аб пацьвярджэньні сваёй важнасьці, пасьля бясконца доўгіх пошукаў знаходзіць у нейкім унівэрсытэце надта вучонага эрудыта, знаўцу Ляпляндыі Ён публікуе артыкул дзе выкладае свае бліскучыя веды аб невялічкім ляпляндзкім рэгіёне, пра які апавядае той пісьменьнік... Той упіваецца з роспачы і, ня могучы знайсьці дарогу да свайго іглу, замярзае ў сьнезе

Невыпадкова, што Дастаеускі знайшоў свайго найкаштоўнейшага абаронцу ў асобе Андрэ Жыда, Ібсэн — у Бэрнардзе Шоў, а Джойса ніхто не зразумеў лепей чым Брох, што значнасьць вялікіх амэрыканскіх раманістаў трыццатых гадоў адкрылі Мальро, Сартр, Клёд-Эдмонд Маны, што найлепшую кнігу пра Гамбровіча напісаў грэк Прагідіс, які ня ведае ні слова па-польску, што творчасьць Фуэнтэса найглыбей дасьледаваў не ібэрыст, а Скарпэта, і што эстэтыку Рабле выдабыў на дзённае сьвятло не француз, а расеец Бахцін Гэта зусім ня дзіўныя выключэньні з правіла Не, гэта якраз і ёсьць правіла геаграфічная дыстанцыя аддаляе назіральніка ад лякальнага кантэксту і дазваляе яму лепш

НЕ ВЯРТАЮЦЦА

Пэтр Последні

Пасьля лістапада 1989 бальшыня чэскіх чытачоў была ўпэўненая, што разам з эміграцыйнымі выданьнямі ў краіну вернуцца таксама пісьменьнікі, што заставаліся на выгнаньні. Грамадзтва асабліва чакала прыезду аўтараў, шчодра абсыпаных замежнымі прэміямі — Мілана Кундэры, Ёсэфа Шкворэцкага, Паўла Когоўта. Лічылася таксама, што вернуцца й менш вядомыя аўтары, досыць высока шанаваныя за мяжою — Арност Луштіг, Габрыэль Лаўб, Ота Філіп, Яраслаў Вэйвада або Лібуша Монікава Расчараваньне прыйшло хутка Праўда, пісьменьнікі пачалі наведваць старую бацькаўшчыну, а іх прысутнасьць прычынілася да буму новых твораў на кніжным рынку, аднак пабыўшы некалькі дзён — яны ад'яжджалі. Некаторыя сьцьвярджалі нават, што мець дзьве бацькаўшчыны — цалкам натуральна

Уяўленьні чытачоў аб магчымасьці жыцьця й працы выгнанцаў на старой бацькаўшчыне абапіраліся на лягічныя меркаваньні. Бо ж зьніклі прычыны, якія змусілі аўтараў да далёкага выгнаньня, скончылася эпоха палітычных перасьледаў, не даводзілася больш шукаць нефармальных шляхоў, якімі чэскія публікацыі маглі б трапляць на Захад Аднак такое разуменьне чытачоў ня ўлічвала аднаго йстотнага факту прынцыповае розьніцы паміж вымушанай эміграцыяй пасьля 1968 і дабраахвотнай эміграцыяй пасьля «аксамітнай рэвалюцыі» У першым выпадку эміграцыя была рашэньнем працягу змаганьня з таталітарнай сыстэмай, а ў другім — вынікам рашэньня разьвіцьця літаратурнай творчасьці ва ўмовах, якія запэўнівалі крытычную дыстанцыю ад пасьлярэвалюцыйнай рэчаіснасьці Чытачы не маглі ўсьвядоміць, што гэта якасная перамена, бо цэнтар цяжару перасунуўся з сфэры вонкавых акалічнасьцяў у абсяг выключна новага сэнсу творчасьці

Ілюзіі што да эміграцыі не мінулі й да сёньня. Грамадзкая думка й надалей перакананая, што літаратура можа квітнець толькі тады, калі яна застаецца ў штодзённым кантакце з жывой роднай мовай, нацыянальнымі традыцыямі будзённым жыцьцём краіны. Увесь час гучаць папераджальныя галасы аўтарытэтаў, якія, спасылаючыся на добрае знаёмства з эміграцыйнымі асяродкамі выносяць катэгарычныя прысуды, што становішча чэхаў на чужыне найбольш нагадвае стаячую ваду, а старыя раны ня толькі не загойваюцца, а баляць яшчэ болей. Зноў і зноў паўтараюцца памылковыя ацэнкі, што эміграцыйная культура — зьява ненармальная, яна застаецца на ўзбочыне літаратурнага жыцьця Ня ўлічваецца натхняльная роля шырэйшага кантэксту, філязофскія, пазачасавыя пэрспэктывы дыялёгу, якія нясе ў сабе творчасьць пісьменьнікаў-эмігрантаў

Прыняць такі нетрадыцыйны погляд на эміграцыю змушае перш за ўсё новы твор Мілана Кундэры *Несьмяротнасьць* (Парыж 1990, чэскае выданьне — Брно 1993), які ўяўляе сабою вырафінаваны суплёт разважаньняў пра месца мастака ў розных эпохах з урыўкамі міні-раманаў, трактат які сутыкае погляды аўтара на несьмяротнасьць з поўнымі сумненьняў парадоксамі штодзённага жыцьця Усьведамленьне адзіноты пісьменьніка уласьцівае Кундэры ў яго стаўленьні да праблемаў сучаснасьці да мэханізмаў масавых камунікацыяў або да усеўладарнага кічу эратычных зносінаў Такое сутыкненьне тэмаў зьмяшчае адчуваньні эўрапейца на шырэйшай плоскасьці, робіць з адчуваньняў чэха, які жыве на Захадзе, мадэль усеагульнай экзыстэнцыяльнай сытуацыі чалавека ў постмадэрністычным сьвеце

Мабыць, ня варта дадаваць, што мадэльнасьць разважаньняў і мініапавяданьняў ён праектуе на мову нарацыі, якая ня мае чэскай трапнасьці зусім не таму, каб быць лягчэйшай для перакладу, але таму, што аўтар уводзіць чытача ў сьвет сымптомаў, у сьвет сродкаў выказваньня, якія страцілі колішнюю сілу камунікацыі

Яшчэ адзін аспэкт эміграцыі пазначае Ёсэф Шкворэцкі ў сваім рамане на шэсьцьсот старонак *Нарачоная з Тэксасу* (Таронта 1992, Прага 1993) Падобна як і папярэдні раман *Scherzo capriccioso* пра побыт славутага чэскага кампазытара Антаніна Дворжака ў ЗША таксама й гэты абапіраецца на дакумэнты, якія пісьменьнік зьбіраў шмат гадоў каб на іх падставе раскрыць лёс чэскіх эмігрантаў эпохі Грамадзянскай вайны. Раман прадстаўляе рэальныя падзеі й асабістыя ўспаміны Дворжака, што захаваліся у ягонай перапісцы, кроніках вайсковых справаздачах, дапоўненыя фабульнымі матывамі, якія уяўляюць сабою своеасаблівую інтэрпрэтацыю гістарычных

ухапіць эстэтычную каштоунасьць твора

Франкафобія йснуе

Праз мой досьвед і мае сымпатыі я сярэднеэўрапеец. Я сфармаваўся значна болей пад уплывам Яначка, Кафкі Музіля, чым Дэбюсі або Пруста Аднак у палове майго жыцьця я з жонкай эміграваў у Францыю Гэта самая значная падзея ва ўсім маім існаваньні, у ёй ключ як да ўсяго майго жыцьця, так і да маёй працы

У Амэрыцы колькі гадоў таму была выдадзеная мая біяграфія. У ёй мы не знаходзім амаль нічога з таго, што я выдаў у Францыі, з таго, што тут пра мяне напісана. А менавіта ж у Францыі я пражыў найважнейшую частку майго дарослага жыцьця Тут васемнаццаць гадоў я вёў мой невялічкі сэмінар і меў сваіх вучняў. Тут завязаліся сяброўствы, якія мне даражэйшыя за ўсё, тут напісаў я мае найбольш сьпелыя кнігі, тут я таксама быў зразуметы раней і лепей, чым у якім іншым месцы

Перш за ўсё аднак тут дзеінь маё выдавецтва, якое ўжо дваццаць гадоў перш пас публікуе мае кнігі ў іх адзінай цалкам аўтарызаванай вэрсіі. Я кажу пра адзіную аўтарызаваную вэрсію, бо каля 1985 году я праверыў францускі пераклад кожнага майго рамана. сказ за сказам, слова за словам. Гэта была інтэнсыўная праца якая цягнулася два гады. Ад таго часу я лічу францускі тэкст маім уласным і дазваляю перакладаць мае раманы як з чэскай, і гэтак і з францускай мовы. Я нават крыху аддаю перавагу другому варыянту

А ўся рэч у тым, што правяраючы пераклады кніг, якіх я даўно не чытаў, я ня мог устрымацца, каб не ўдакладніць сям-там нейкую думку, адзін сказ выкрасьліць, другі дадаць Мой чэскі выдавец, які два гады запар публікуе ўсе мае раманы, лічыць нечым зусім натуральным, што францускае выданьне служыць яму асноўным тэкстам Калі я рыхтую для яго тэкст, я параўноўваю яго з францускай вэрсіяй, каб увесьці любую найдрабнейшую зьмену Як жа лёгка можна уявіць сабе мой гнеў, калі нядаўна я даведаўся, што ў некалькіх азіяцкіх краінах мае раманы былі перакладзеныя — насуперак маёй волі — з амэрыканскага перакладу! Калі нейкі кітайскі выдавец або выкладчык амэрыканскага ўнівэрсытэту не заўважаюць, якое месца ў маёй творчасьці займае Францыя, ці ж гэта не праява невуцтва? Ці мо гэта нешта іншае? Падчас маіх падарожжаў я паўсюль чую той самы рэфрэн: Француская літаратура? Яна ўжо нічога ня значыць Можна было б сказаць «Гэта ж проста глупства» Але значэньня гэтаму глупству надае тая асалода, зь якою вымаўляецца тое цьверджаньне Бо франкафобія йснуе Гэта нікчэмнасьць, што агарнула ўвесь сьвет, шукае рэваншу за культурную вышэйшасьць Францыі на працягу стагодзьдзяў. Ці мо гэта, за межамі нашага кантынэнту, форма адмаўленьня Эўропы? Гэтая поўная нахабства франкафобія абражае мяне асабіста, падобна як абражала мяне нахабства вялікіх да маёй маленькай краіны зь якой я паходжу. Хай мне прабачаць сэнтымэнталізм. Калі у 1971 годзе я скончыў *Разьвітальны вальс*, я быў глыбока перакананы што паставіў апошнюю кропку у сваёй літаратурнай кар'еры Трывала расейская акупацыя, найцяжэйшы пэрыяд у маім жыцьці Я ніколі не забудуся, што толькі французы падтрымвалі мяне на духу Клёд Галімар рэгулярна наведваў свайго праскага пісьменьніка, які не хацеў болей пісаць У маёй паштовай скрыні шмат гадоў я знаходзіў лісты выключна ад маіх францускіх сяброў І дзякуючы іх чуламу і ўпартаму ціску я ўрэшце наважыўся эміграваць У Францыі я спазнаў незабыўнае ўражаньне — я нараджаўся нанова. Пасьля шасьцігадовага перапынку нясьмела я вярнуўся ў літаратуру. Мая жонка талы мне паўтарала. *Францыя — твая другая радзіма.*

Мілан Кундэра
«Le Monde»

рэаліяў. Тут паўтараецца тыповае для Шкворэцкага пазбаўленае ілюзіяў разуменьне сьвету, ухваленьне спрэчных «здароваму розуму» вытлумачэньняў людзкіх учынкаў. Аўтар праз уяўныя аналёгіі зь лёсам суродзічаў паказвае фантастычныя магчымасьці Амэрыкі, зь яе невычэрпным багацьцем жыцьця. Ён лічыць, што жыцьцё на эміграцыі спрыяе раскрыцьцю «чэскага характару»; эмігранты выходзяць за вузкія лякальныя гарызонты, пераадольваюць адвечныя тэндэнцыі да правінцыяналізму. Шкворэцкі абвяшчае пахвалу плюралізму Ён сьцьвярджае, што чым болей мы хочам даведацца пра сябе, тым болей мы мусім лічыцца з тым, што іншыя людзі будуць нас успрымаць інакш. У рамане ён выбірае ўласьцівыя для гэткай пазыцыі фармальныя сродкі: кінэматаграфічныя фрагмэнты, што перарываюць аўтарскі аповед, увядзеньне сьмешных постацяў амэрыканскіх чэхаў.

Глыбейшае пазнаньне «чэскага характару» не залежыць выключна ад дыстанцыі, якая аддзяляе нас ад Амэрыкі. Новыя раманы Паўла Когоўта, Оты Філіпа або Лібушы Монікавай не выходзяць за межы Цэнтральнай Эўропы і нават тэрыторыі Чэхіі, і нягледзячы на гэта яны выклікаюць зьмену пэрспэктывы на сто восемдзесят градусаў Прыкладам можа быць апошні том прозы Когоўта *Сьнежу* (Прага 1993), натхнёны прыкладамі з эпохі пасьля «аксамітнай рэвалюцыі». Ён узьнімае праблему пазнавальнасьці праўды й яе сувязі з маральнай паставай паэткі — гераіні эпохі таталітарызму Пісьменьнік звярачаецца да шматкультурных каранёў чэскага жыцьця, у якім папераменна гучаць чэскія, нямецкія й жыдоўскія элемэнты. Вырашэньне праблемаў супольнага жыцьця не палягае ў будаваньні новых муроў, а ў зразуменьні адноснасьці адназначных поглядаў

Падобную праблему закранае Ота Філіп у рамане *Кавярня Славія* (Прага 1993), дзея якой адбываецца ў цэнтры Прагі, на беразе Влтавы а галоўным героем выступае аўстрыйскі граф Месца дзеяньня падкрэсьляе дзівацкі стыль жыцьця шляхціца за аўстра-вугорскімі часамі і ў міжваеннай Чэхаславаччыне Граф на ўзор барона Мюнхгаўзэна выступае пад рознымі маскамі, мяняе каханак, адыгрывае розныя ролі, што дазваляе яму бясьпечна плыць па поўнай рыфаў рацэ гісторыі. І ўсё гэта — не звычайная раманічная фікцыя Ужо само пераплятаньне культураў змушае разглядаць гісторыю и лёс індывідаў як струмень падзеяў без пачатку й канца, як бесьперапыннае стварэньне сэнсу жыцьця, дзе нічога не прадбачана загадзя

Іншы прыклад зьмены пэрспэктывы — цікавы раман Лібушы Монікавай *Die Fassade* (1987), які ў палеміцы з чэскім правінцыяналізмам займае скрайнюю пазыцыю Тэкст, напісаны па-нямецку, прысьвечаны выключна чэскай праблематыцы якую аўтарка ведае з уласных эміграцыйных перажываньняў Вынікам жыцьця на чужыне сталася тое, што яе унутраны сьвет стаўся ідэнтычны сьвету Кафкі Монікава на прыкладзе чатырох немаладых рэстаўратараў помнікаў, якія доўгімі гадамі аднаўляюць фасад замку ў Фрыдляндзе (аб'екту, які натхніў Кафку) і ўпісваюць у фрэскі гісторыю свайго жыцьця, спасылаецца на кафкаўскі матыў адчужэньня. Немагчымасьць зразуменьня роднае краіны можна пераадолець толькі праз стварэньне адрознага сьвету сьвету штучнай мовы

На прыкладзе разгледжаных тут празаічных твораў мы бачым, што іх чэскасьць ня ў мове, якою мы прасякаемся ў дзяцінстве, яна не палягае ва усьведамленьні адзінага месца, вакол якога гісторыя зьбірае супольныя сымбалі. Чэскасьць фармуецца як чарговыя этапы вырашэньня пэўнай задачы, як расьцягнены на даўжэйшы пэрыяд самастойны ўклад каштоўнасьцяў у дыялег з народамі ўнутры аднае тэрыторыі Чэскасьць гэта ня нешта дадзенае — як і гэтага хацелі дзеячы чэскага Нацыянальнага Адраджэньня ў XIX стагодзьдзі на чале зь Ёсэфам Юнгманам — гэта ня тое, што мы забіраем у некага сілай, а тое, што няспынна ўзьнікае — як гэта вызначалі філёзафы Губэрт Шаўэр або Томаш Г Масарык пад канец мінулага стагодзьдзя — гэта ўнікальная духовая форма, здольная узбагаціць нашых партнэраў

Рашэньне шматлікіх чэскіх пісьменьнікаў застацца за мяжою трэба разглядаць як выклік рызыцы, як доказ адвагі, без чаго немагчымае разьвіцьцё чэскай культуры якое забясьпечыла б ёй месца ў абсягу культуры эўрапейскай

Казімер Пшэрва-Тэтмаер

НА ДЗЕНЬ АНЁЛА

На Дзень Анела б'юць званы,
Марыю славяць хай яны,
і Бога славяць хай яны
На Дзень Анела б'юць званы,
растануць згукі іх як сны...

У цемрадзі гадзінай шарай
ідзе праз пусткі, праз імшары,
па топкіх багнах, па разлогах
і па закінутых дарогах,
задумлівасьць палёў, Журбота

Ідзе і сыпле смутку мліва
на пушчы, скутыя дрымотай,
на водаў глыбежы й разьлівы,
бы інь, што поўню аплятае.
Вядзе з сабою жаль з маркотай
Вунь выйшла на пагост санлівы
і на магілу той сядае,
што сьмерць спаткала маладою
сядзіць і ў сьвет глядзіць з нудою

На Дзень Анела б'юць званы,
Марыю славяць хай яны,
і Бога славяць хай яны
На Дзень Анела б'юць званы,
растануць згукі іх як сны

Па ціхіх водах цені ходзяць,
туман па выдмах карагодзіць,
а рэчка ціха плешча ў змроку
і ўсё далей адносіць хвалі
Хтось скардзіцца ў ёй,
хтось заводзіць
плач несуцешны, поўны жалю
А рэчка ўсё цячэ й дзесь гіне,
губляецца ў гарах, аблоках
і ўжо ня вернецца з тых даляў,
куды так сумна адыходзіць,
і прападзе ў марскіх глыбінях,
і ужо ня вернецца з тых даляу

На Дзень Анела б'юць званы,
Марыю славяць хай яны,
і Бога славяць хай яны .
На Дзень Анёла б'юць званы,
растануць згукі іх як сны

Дымы ўзьнімаюцца нясьпешна
над вёскай, крытаю саломай —
снуюцца, цягнуцца ў бязьмежжа,
завіснуць хвілю нерухома
і дзесьці гінуць у прасторы
Мо даганяюць рэчак хвалі
і далятуць калісь да мора
А змрок прасоўваецца ў далеч,
усё гусьцейшы і цяжэйшы,
і усе шырэйшы і шырэйшы,
заліў даверху горы и пушчы,
заткау усю зямлю мярэжай
і ў неба ўсьпёрся, невідушчы

На Дзень Анела б'юць званы,
Марыю славяць хаи яны,
і Бога славяць хай яны
На Дзень Анела б'юць званы,
растануць згукі іх як сны..

Ідзе душа у самоце полем,
ідзе са злом сваім і болем,
ідзе па лесе і па збожжы
і злыбед, болю цягне ношу,
бадзяжны лёс свой праклінае,
кляне ў сьлязах свой кон страшлівы,
зь вялікай скаргай і адчаем
ідзе наўпрост па соннаи ніве,
ідзе, нібы закляты прывід,
а поруч вецер сьвішча и скача —
куды ня зьверне і ня скрывіць,
паўсюль чакае шлях жабрачы —
нідзе ня знойдзе ні супынку,
ані прытулку, ні спачынку...
Ідзе праз поле і ад мукі
над галавой ламае рукі

На Дзень Анела б'юць званы,
Марыю славяць хаи яны,
і Бога славяць хай яны

Пераклаў з польскаи Алег Мінкін

СЁЕ-ТОЕ ПРА КУЛЬТУРУ

Альгірдас Юліюс Грэймас

«Усе гавораць пра надвор'е а ніхто нічога ня робіць» — гэтая канстатацыя Марка Твэйна, здаецца, цудоўна стасуецца да апісаньня цяперашняга стану літоўскае культуры Культура сёньня здаецца нібы нейкай абавязковай тэмай для іспыту на свабоду, якую кожны мусіць разглядаць як нейкую «Боскую Камэдыю», якую кожны мусіць паспрабаваць «тварыць» Замест таго, каб быць атмасфэраю, у якой чалавек, як рыба ў вадзе, лёгка лунае, культура літоўцам здаецца нібы нейкім пачэсным алтаром, да якога наблізіцца могуць толькі «прафэсіяналы», г зн пэдагогі, называныя *культурнікамі і навукоўцы культуролягі.*

Аднак побач з пашыральнікамі й дасьледнікамі культуры, якія, паводле славутае формулы Рэймона Кёно «Ты толькі плешчаш языком — гэта ўсё, што ты можаш», вельмі любяць гаварыць пра культуру, амаль не відаць тых, хто «робіць» саму культуру — мы, уцекачы, нецярпліва чакалі шэдэўраў літоўскай літаратуры, патаемна захаваных у шуфлядах, эпапэяў, што адкупіліся б за культ Сталіна-сонца, а пабачылі толькі *ridiculus mus*, сьмешную мышку Чытаючы *Перамогі**, якія, мабыць, чакаюць іншых перамогаў, мы дарэмна шукалі культурных дэбатаў, станоўчых або адмоўных, ацэнак новых твораў з дэмакратычным стукам кулакамі аб культурныя сталы — чшшш! — пануе плыткая ціша и аўтацэнзура. вось, прыкладам, часапісы высокае паэзіі й літаратуры адхілілі два мае артыкулы за тое, што ў адным я непачціва згадаў пра Ленінскую прэмію — Межалайціса, а ў другім — пасьмяяўся з Драздаўскаса**, мужа Люні Янушыте. Страшная нам дыктатура не Ландсбэргіса, а «цёмных сілаў»

Нарэшце заўважыўшы, што усе гавораць пра культуру.. але што кожны яе інакш разумее — або не разумее, — пастанавіў і я, абазваны іншымі Kulturwissenschaftler, усунуць сваё тры грошыкі, далучыць свой сабачы голас, што не даходзіць да неба, у культурны кашэчы канцэрт

ВЫСОКАЯ КУЛЬТУРА

Апошнім разам, гадоў дзесяць таму наведваючы Літву, я быў запытаны адным суродзічам, ці шмат зьмяніліся літоўцы ад 1940 году Крыху падумаўшы, я адказаў: не, вы не зьмяніліся, наадварот — зьмяніліся мы. Такі адказ, хацеўшы быць парадаксальным, здаецца, пацьвярджаецца й цяперашнімі ўмовамі: культурныя формы літоўскага жыцьця, ня лічачы шматлікіх накінутых ім стэрэатыпаў расейскага сацыялізму, выглядаюць часта застылымі ў 50-гадовым зімовым сьне копіямі. Таму й хочучы зразумець цяперашняе ўспрыманьне культуры, якое пануе ў асяродзьдзі літоўскіх «інтэлігентаў», нялішне думкамі вярнуцца ў тую эпоху, паспрабаваць аднавіць нібы тагачасныя погляды й вычуваньні.

Я прыгадваю, што тымі часамі, у 1939 годзе, утрох, з Косу* і Хургінам**, скокаючы бы нязграбныя казулі па альпійскіх гарах, што мы тады думалі пра культуру і аб якой культуры для Літвы мы марылі Культура нам тады здавалася як несумненная, бясспрэчная, незалежная ад ніякіх дэфініцыяў каштоўнасьць, што характарызуе індывіды н нацыі ў іх найвышэйшых дасягненьнях, як слова, якое трэба пісаць зь вялікай літары і вымаўляць з пашанай, здымаючы капялюш Мы былі пасланыя ў Францыю «здабываць» культуру, каб «прывезьці» яе ў Літву

Аднак у той культурнай эўфарыі мы ўжо болей не былі наіўныя й прынамсі добра ведалі, якой «культуры» мы болеи не хацелі: літоўскіх нагавіцау, літоўскіх вясельляў, вы сакародных літоўскіх дзесячоў, мастацтва Жмуйдзінавічуса*, мовазнаўства Бальт-шыконіса** (так яго называў Косу), паэзіі Людаса Гіры*** і іншых падобных рэчаў Мы хацелі ўжо не «літоускаи» культуры, а проста — культуры Адмаўляючыся надалей сьпяваць, паводле Радаўскаса****, «пра садочкі і вяночкі», мы ў літоўскай культуры хацелі мець адлюстраваньне чалавечае культуры Кажучы прасьцей, мы патрабавалі ўсе зьявы літоўскае культуры ацэньваць толькі высокімі эўрапейскімі стандартамі

Спрабуючы абагульніць тагачасныя культурныя настроі, трэба, вядома, перш за ўсё разумець культуру як гістарычны працэс, які пакідае па сабе розныя, адзін на адным збудаваныя пласты дзед любіў Коро і Курбэ, бацька — імпрэсіяністаў, а сын ужо мог разабрацца ў Пікасо. Ясна, што наш тагачасны касмапалітызм быў усяго толькі авангардною зьявай, што вялікая маса інтэлігенцыі безь ніякіх дакораў сумленьня н надален любіла этнічную культуру фальклёрнага тыпу, а вёска й надалей чытала — і добра рабіла — Тамаша Праставалосага*****

Слова авангард, стасаванае да мастацтваў, здаецца бязьвінным, нават пазытыўным. Аднак, ацэньваючы сацыялягічна, трэба прызнаць, што такое разуменьне культуры будзе *элітарнае:* у працэсе разьвіцьця такой культуры, як у вытворчасьці культурных каштоўнасьцяў, гэтак і у іх спажываньні, удзельнічае толькі невялікая частка нацыі, хоць і дапушчальна, што яе банілізацыя дэмакратызуе яе й робіць прымальнай усё шырэйшым пластам

Аднак немагчыма адразу пагадзіцца, што такое іерархічнае ўспрыманьне грамадзтва было б заснаванае толькі на эканамічных крытэрыях Высокае месца мастацтва праз усё дзевятнаццатае стагодзьдзе выяўлялася як барацьба паэта-мастака супраць буржуазіі, г зн. супраць усяго, што «нізкае». Іерархічнае разуменьне грамадзтва нетыповае для буржуазіі· ленінская арганізацыя рабочай клясы вылучае зь сябе пралетарыят як сьведамую «арыстакратыю» гэтае клясы; пралетарыят арганізуецца партыяй, а партыяю кіруюць тыя, каго Ленін называу «інжынэрамі душы», інакш кажучы — апаратчыкі, а цяпер — бюракраты Так што адданьне высокае культуры ў рукі «інжынэраў культуры» — яе творцаў і заўзятараў у кантэксьце таго часу зразумелае й прымальнае Застаецца толькі пытаньне, як гэты канцэпт можа быць прыстасаваны ў дрыгве дэмакратызаванага грамадзтва

ЭЎРОПА Й КУЛЬТУРА

Выехаўшы аўтамабілем з Стамбулу, неўзабаве знойдзеш дарожны паказальнік з надпісам «У Эўропу», такі самы паказальнік, толькі ўжо іншай мовай, сустрэнеш і выбіраючыся з Салонікаў расейская інтэлігенцыя XIX ст абавязкова езьдзіла ў Эўропу.

Аднак пазначыць, якою дарогаю можна заехаць у Эўропу, гэта ўжо значыць ускосна прызнаць, што ты ў не-Эуропе. Здаецца, што адзін з асноўных парамэтраў вызначэньня мяжы Эўропы — рэлігія, калі разумець яе як форму культуры, а менавіта каталіцкае й пратэстанцкае хрысьціянства Гэта істотны фактар фармаваньня эўрапейскай культуры, аднак ясна, прыкладам, што грэк, едучы ў Парыж, не імкнецца спэцыяльна наведаць сем цэркваў, а ўвогуле — «падыхаць культурай».

Эўропа такім чынам сталася, не раўнуючы як у чарадзейных казках, пэўнай мітычнай прасторай, дзе незвычайныя рэчы адбываюцца пад зямлёй, у небе, у вадзе, у паветры,

* Літоўскі адпаведнік «Полымя».
** Левы літаратар у 1940 пераклаў «Паднятую цаліну»

* Ёнас Косу-Александравічус — паэт эсэіст
** Перакладчык Шэкспіра й Дантэ

* Салённы мастак «нацыянальна вытрыманых» сюжэтаў
** Унармавальнік літоўскаи літаратурнай мовы
*** Паэт – перасьпеўшчык фальклёру
**** Найярчэйшы літоўскі паэт «чыстага мастацтва».
***** Герой даўгіх вэрсыфікацыяў «для простых людзей» паэта Казіса Бінкіса

Пра чалавека, які ўжо нічога не хацеў ведаць

Пэтэр Біксэль

«Не хачу ўжо нічога больш ведаць», — сказаў чалавек, які ўжо нічога не хацеў ведаць

Сказаць лёгка

Лёгка сказаць

У гэты момант зазваніў тэлефон

І чалавек, замест таго, каб вырваць тэлефонны кабэль і нічога больш ня ведаць, узяў слухаўку й назваў сваё прозьвішча

«Добры дзень», — сказаў хтосьці у слухаўцы

Ён таксама сказаў — добры дзень

— Цудоўнае сеньня надвор'е, — паведаміў хтосьці.

А чалавек не сказаў «Я не хачу гэта ведаць», ён сказаў: «О, праўда, цудоўнае»

Той зноў нешта сказаў

Чалавек адказаў яму, пасьля паклаў слухаўку, злуючыся, што даведаўся, якое на вуліцы надвор'е

Цяпер ён выцягнуў штэкер з гнязда, крыкнуўшы «І гэтага я не хачу ведаць! Я павінен гэта забыць!»

Сказаць лёгка

Лёгка сказаць

А за вакном сьвяціла сонца. Вядома, калі сьвеціць сонца, надвор'е цудоўнае

Чалавек зачыніў ваканіцы, аднак сонца прасочвалася праз шчыліны

Тады ён прынес паперу, заклеіў шыбы й застаўся сядзець у цемры

Так і сядзеў ён, пакуль не прыйшла жонка Убачыўшы заклееныя вокны, яна спыталася з жахам

— Што гэта значыць?

— Я адгарадзіў сябе ад сонца, — растлумачыў ён

— Дык у цябе ж няма сьвятла

— Гэта адзіны мінус, — згадзіўся ён — Аднак лепш я буду сядзець безь сьвятла, чым ведаць, што на вуліцы цудоўнае надвор'е

— А чым табе перашкаджае цудоўнае надвор'е? — зьдзівілася жонка Цудоўнае надвор'е цудоўна ўплывае на самаадчуваньне

— Нічога мне не перашкаджае Цудоўнае ці не. Я ўвогуле нічога не хачу ведаць пра надвор'е

— Запалі тады прынамсі сьвятло, — сказала жонка, шукаючы рукой уключальнік

Аднак муж схапіў дрот, на якім вісела лямпа, і адарваў яго, сказаўшы

— Я не хачу гэтага ведаць Я не хачу ведаць, што сьвятло запальваецца ўключальнікам

Тады жонка заплакала

Муж сказаў

— Я ўвогуле нічога не хачу ведаць

Паколькі жонка й надалей не разумела яго, яна перастала плакаць і пакінула мужа аднаго

Доўгі час ён сядзеў у адзіноце. Калі прыходзілі госьці й пыталіся пра яго, жонка адказвала

— Муж сядзіць у цемры, бо нічога ня хоча ведаць Вось так

— Чаго ня хоча ведаць? — дапытваліся госьці

Жонка тлумачыла

Працяг на старонцы 14

г. зн у іншым месцы. Аднак гэта разам з тым і сымбалічная прастора, у якой разьмясьціліся ўсе сыстэмы каштоўнасьцяў, усе крытэрыі, паводле якіх вызначаецца вартасьць паводзінаў, чалавека, твора. Чэскі пісьменьнік або крытык, думаючы пра твор таго ці іншага свайго суродзіча, нават несь вядома параўноўвае яго з эўрапейскімі стан- дартамі Такім чынам Эўропа — ня толькі аксіялягічная прастора, але й асаблівы калектыўны пэрсанаж, адначасна вызначальнік лёсу й судзьдзя, які валодае сфэраю ўсіх культурных каштоўнасьцяў

Дваццаць пяць гадоў таму на зьезьдзе Сьвятла-Згоды* я безь вялікага посьпеху спрабаваў пераканаць сваіх суродзічаў у вялікай важнасьці мітаў Ва ўпарадкаваньні нашага штодзеннага й грамадзкага жыцьця міты займаюць значнае месца гэта ідэалёгіі й вераваньні, выказаныя ў фігуратыўных формах Эўропа для літоўца — такі рэальны й магутны міт, і любыя размовы пра літоўскую культуру без пастаяннай спасылкі на Эўропу будуць марныя

КУЛЬТУРА Й НАЦЫЯ

Праблема дачыненьняў індывіда й нацыі ў эўрапейскай эпістэме ўзьнялася ў другой палове XVIII стагодзьдзя ў нямецкім культурным кантэксьце, яе можна сымбалічна абазначыць як непрымірымы антаганізм Гётэ й Гэрдэра. Гётэ — гэта тыповы гуманіст эпохі Асьветніцтва, які верыць ва ўнівэрсальную, агульную для ўсяго чалавецтва прыроду чалавека, якая и абгрунтоўвае таксама агульную сыстэму каштоўнасьцяў: веру ў чалавечы розум, у няспынны прагрэс чалавецтва, ва ўсемагутнае значэньне ведаў, якія выпрацоўваюць маральныя каштоўнасьці, і, вядома, у няспынны рост свабоды індывіда Назіраючы з кагорты першую выйграную Францускай Рэвалюцыяй бітву пад Вальмі, ён мог усклікнуць. «Гэта найпрыгажэйшы дзень у маім жыцьці!» Гэрдэр — ня менш прывабная асоба ён узвышае нацыю як жывы арганізм агульнага лёсу, агульнай культуры, выяўленай у асобнай мове Культура для яго — ня вынік індывіда, вынаходлівасьці яго розуму, а арганічная уласьцівасьць нацыі, выяўленьне яе спэцыфічнага генія

Гэткая непрымірымасьць двух канцэпцыяў чалавека — яго прыроды, яго ролі й месца ў сьвеце расьцягваецца на два апошнія стагодзьдзі эўрапейскае культуры, няспынна спараджаючы канфліктныя сытуацыі З аднаго боку мы маем справу з «старымі» нацыямі, Францыяй, Англіяй у іх выпадку нацыі былі створаныя дзяржавамі, а не наадварот, і літоўцу, прыкладам, незразумела, як эльзасец зь нямецкім прозьвішчам, германскай роднай мовай можа быць вялікім францускім патрыётам У іншых краінах Нямеччыне й Італіі, дзяржавы утварыліся ужо толькі ў XIX ст. паводле прынцыпу этнічна моўнага аб'еднаньня Працэс адраджэньня й самавызначэньня «новых», «маладых» эўрапейскіх нацыяў, які пачаўся на пачатку XIX ст — гэта праява прымату этнічнае культуры этнічнае супольнасьці

Пакуль правы й бітвы за свабоду этнічных супольнасьцяў упісваюцца ў агульны працэс прагрэсу чалавецтва, яны спалучаюцца з правамі індывіда на свабоду і яе грамадзкае выяўленьне — дэмакратыю Вінцас Кудзірка безь вялікіх цяжкасьцяў мог быць літоўцам і дэмакратам Аднак такі заснаваны на раўнавазе стан — зьява далёка не нармальная. «Сьпеўная рэвалюцыя» была выяўленьнем арганічнага літоўскага нацыянальнага адзінства, а наступны па ей адліў вызначаецца буяньнем «дэмакратычнасьці» — у самых наіўных і нават бязглуздых яе формах Томас Венцлава востра, справядліва й адчувальна ўзьняў пытаньне літоўска-жыдоўскіх дачыненьняў, аднак калі чытаеш яго, так і застаецца не зусім зразумелым, ці літоўская нацыя калектыўна на ўсе вякі вінаватая за забойствы жыдоў, або кожны літовец паасобку адказны за свае дзеяньні.

Вось жа, нялёгка быць адначасна і літоўцам*, і чалавекам

РОЎНАСЬЦЬ КУЛЬТУРАЎ

Антрапалёгія, якая разьвілася ў XX стагодзьдзі, прызвычаіла нас да крыху іншага разуменьня чалавечае культуры. Паняцьце культуры, якое дагэтуль закранала толькі белую расу ("як жа можна быць пэрсам?" — паўжартам пытаўся Мантэск'ё) і толькі Эўропу (Амэрыка, прынятая як «белая», была да другой сусьветнай вайны толькі прычэпам Эўропы), пачало стасавацца й да экзагенічных цывілізацыяў (Кітай, Індыя), і нават да «дзікіх супольнасьцяў» (архаічных, безь пісьменства, без гісторыі й г д) Гэтае паняцьце сталася сродкам вызначэньня й характарыстыкі разнастайных рысаў чалавечае дзейнасьці розных этнічных супольнасьцяў. З пашырэньнем вартага чалавечае ўвагі сьвету за межы Эўропы тое, што было для нас экзотыкай, сталася культурай, а экзотыка засталася аб'ектам турыстычных забаваў ніжэйшых сацыяльных пластоў

Вось жа ў гэткім кантэксьце выявілася н зацьвердзілася славутая антыномія *культуры й натуры*, сфармуляваная Леві-Стросам· усё, што робіць чалавек, трансфармуючы, прыстасоўваючы для сваіх патрэбаў прыроду — пачынаючы ад вынаходу агню й прыкрыцьця плоці — гэта ўжо зьявы культуры Таму й напісаная ім у 1945 годзе на замову ЮНЭСКА кніжачка пра роўнасьць культураў і расаў сталася маніфэстам, які абвяшчаў новае разуменьне культуры

Мала хто ў тыя часы наважваўся запярэчыць такой высакароднай ідэі роўнасьці культураў І голас Ражэра Кайюа, рэдактара галоўнага тагачаснага часапісу ЮНЭСКА *Diogène*, здаваўся непаразуменьнем, нявартым адказу — Так, — казаў ён, — усе культуры роўныя, з той розьніцай, што мы, заходнікі, можам, мы ў стане мысьліць іншыя культуры, тым часам як іншым культурам гэта нават у галаву не прыходзіць

Аднак прадказаны Шпэнглерам *Untergang des Abendlandes* ужо быў пачаўся, і заходняя цывілізацыя адкрыла пэрыяд мазахістычнага самавінавачаньня й адмаўленьня сваіх каштоўнасьцяў Даваеннае разуменьне высокае культуры зьнесьлі на склад старое мэблі, замест яго ў якасьці мадэлі прыкладу прапанусцца ў найлепшым выпадку «the American way of life» Сусьветную Дэклярацыю Правоў Чалавека падпісалі дыктатарскія й рабаўладальніцкія дзяржавы з радасьцю й згодай Захаду Дэмакратыя культураў была прыкрытая ўсеагульным вэлюмам легальнае крывадушнасьці. «Новаадкрытыя» культуры ад такога ўшанаваньня нічога асаблівага ня выйгралі, аднак тым самым часам нашыя патрабаваньні да заходняй культуры значна паменшыліся

КУЛЬТУРА Й МАРАЛЬ

Адзін расейскі дысыдэнт на нейкі час знайшоў прытулак у маім сэмінары, і я папрасіў яго пазнаеміць нас з тэорыяй сэміётыкі ягонага настаўніка Юрыя Лотмана Трэба сабе ўявіць зьдзіўленьне й поўнае неразуменьне слухачоў, калі яны пачулі, што культуру нібыта можна ахарактарызаваць, супрацьстаўляючы яе не натуры, а *варварству* Варварства, зразуметае як скрайняе асуджэньне ўсяго таго, што пярэчыць культуры, прыгадвае нам ужо разгляданае паняцьце культуры як

Працяг на старонцы 14

* Эміграцыйнае згуртаваньне лібэральных літоўскіх дзеячоў культуры

* — беларусам

Пра чалавека, які ўжо нічога не хацеў ведаць

Працяг са старонкі 13

— Нічога. Ен увогуле нічога ня хоча ведаць Ня хоча ведаць таго, што можна ведаць Скажам, якое можа быць надвор'е Ня хоча ведаць і таго, што можна пачуць Скажам, што пра гэта гавораць людзі. Ня хоча ведаць і таго, што ўжо вядома Скажам, што сьвятло запальваецца выключальнікам Вось так, — гаварыла жонка

— Ага, — гаварылі госьці й больш не прыходзілі

А мужчына тым часам сядзеў у цемры. Жонка прыносіла яму ежу Калі яна пыталася: «Чаго ты ўжо ня ведаеш?», ен адказаваў «Ведаю яшчэ ўсё» І быў маркотны

Бачачы гэта, жонка сказала, каб падбадзерыць яго·

— Аднак ты ня ведаеш, якое на вуліцы надвор'е

— Гэтага я сапраўды ня ведаю, — адказваў ен — Аднак я магу сабе ўявіць, якое яно можа быць Я памятаю сонечныя дні й дні дажджлівыя

— Забудзеш

На гэта муж адказаў

— Легка сказаць

Сказаць легка

Ен і надалей сядзеў у цемры, а жонка прыносіла яму ежу Мужчына гаварыў, гледзячы на талерку.

— Я ведаю, што гэта бульба, а гэта капуста Нічога не дапаможа, я буду ведаць гэта заўсёды Я ведаю, якія я вымаўляю словы.

Калі наступным разам жонка спыталася «Што ты яшчэ ведаеш?», ен адказаў

— Я ведаю больш, чым ведаў калісьці Я ведаю, напрыклад, ня толькі, як выглядае кепскае ці добрае надвор'е, але й тое, як выглядае ўсё, калі надвор'я няма. Акрамя таго я ведаю, што ў цемры не зусім цёмна.

— Аднак есьць рэчы, пра якія ты нічога ня ведаеш, — сказала жонка ўжо каля дзвярэй.

Заінтрыгаваны муж затрымаў яе. Тады яна сказала:

— Ты ня ведаеш, напрыклад, як слова «надвор'е» гучыць па-кітайску, — і яна выйшла, зачыняючы дзьверы

Мужчына, які ўжо нічога не хацеў ведаць, пачаў думаць. Ен сапраўды ня ведаў кітайскай мовы й нонсэнсам было б гаварыць — я ўжо нічога не хачу пра гэта ведаць — бо ен пра гэта яшчэ нічога ня ведаў.

«Спачатку я павінен вырашыць, чаго я не хачу ведаць», — сказаў ен, адчыняючы вокны й ваканіцы На вуліцы йшоў дождж Мужчына пастаяў ля вакна, гледзячы на дождж Пасьля вырашыў пайсьці й купіць падручнік кітайскае мовы Вярнуўшыся дамоў, ён засеў за падручнік, вучачыся чытаць і пэндзлем пераносіць на паперу кітайскія знакі

Калі прыходзілі госьці й пыталіся пра яго, жонка гаварыла

— Муж вучыць кітайскую мову Вось так

І госьці перасталі прыходзіць

Кітайскую мову можна вывучаць гадамі І чалавек павінен быў прысьвяціць шмат часу, каб авалодаць гэтай мовай. Тады ен падумаў: «Я яшчэ ня ўсё ведаю. А каб ведаць, чаго я не хачу ведаць, я павінен ведаць усё Я павінен разьбірацца ў вінах, як адрозьніць добрае ад дрэннага Калі я ўжо ем бульбу, дык павінен ведаць, як яе вырошчваюць. Я павінен ведаць, як выглядае месяц, бо, гледзячы на яго, я ня ведаю пра яго нічога. Я павінен ведаць назвы зьвяроў, як яны выглядаюць, як сябе паводзяць, як жывуць »

Ён купіў кніжку пра гадаваньне трусоў, курэй, пра жыцьцё лясных зьвяроў Урэшце ён купіў кнігу пра насарога

Ён вырашыў паглядзець на яго ў заапарку Пайшоў туды. Насарог стаяў на месцы й ня рухаўся

СЁЕ-ТОЕ ПРА КУЛЬТУРУ

Працяг са старонкі 13

сукупу трансцэндэнтных каштоўнасьцяў, аднак з той розьніцай, што адсоўваючы ўбок, хаваючы эпістэмныя й эстэтычныя вартасьці, культура ўваччу інтэлігенцыі з Усходу стаецца сынонімам этыкі, асноўным крытэрыем маральнае ацэнкі індывіда й грамадзтва

Тым часам як мараль у атмасфэры роўнасьці культураў ня можа лічыцца нават адным з вымераў культуры — бо немагчыма ж спытацца ў антраполяга, ці жыхары Саламонавых астравоў «культурныя», г зн маральныя, або не — калі ў заходнім кантэксьце яна замяняецца паняцьцямі ветлівасьці або і ўвогуле «прыгожых звычаяў», маральная ацэнка культуры, якая нібыта вяртаецца з Усходу, ня можа зноў ня ўзьняць агульную праблему культурных каштоўнасьцяў. Можна, вядома, лёгка іранізаваць, прыгадваючы маральную кампанію М Гарбачова, калі прапаноўвалася замяніць гарэлку рэлігіяй і прыняць яе не як «опіюм для народу», а як «лек для народу», можна, вядома, усьміхацца, назіраючы спробы нашага Каталіцтва аднавіць традыцыйныя повязі паміж мараль(л)лю й рэлігіяй, адну грунтуючы на другой і наадварот Можна з усьмешкай, але ўжо больш спагадна глядзець на філязофію д-ра Грынюса*, паводле якой культурны літовец — гэта прыстойны літовец, а прыстойны літовец — гэта добры каталік які нягоднік наважыцца выказацца супраць маральнасьці літоўскіх гімназістак або супраць высакароднасьці кіруючых палітыкаў у Літве? — Гэтая прывабная філязофія робіцца небясьпечная толькі тады, калі яна прэтэндуе на тое, каб лічыць мараль меркаю мастацкае творчасьці, ня розьнячыся ў гэтым ад замоўленага Жданавым культу герояў і выкрыцця нэгатыўных тыпаў Таму скажам сур'ёзна рэлігія як адна з асноўных формаў культуры, як запрашэньне чалавека да трансцэндэнцыі — занадта вялікая рэч, каб яе можна было зьмешваць з грамадзкай маральнасьцю

НАРОДНАЯ КУЛЬТУРА

Крыху інача справы маралі й культуры выглядаюць у камуністычным кантэксьце. Калі Луначарскі, першы, здаецца, расейскі камісар асьветы, заявіўшы, што добрым камуністам можа быць толькі той, хто «пераварыць» Дастаеўскага, сацыялістычную мараль лічыў асабістай перамогай індывіда на фоне гістарычнага прагрэсу над «буржуазнай» культурай, гэткі ягоны погляд неўзабаве быў заглушаны ленінскім падыходам да маралі: маральна ўсё тое, што карысна партыі, г зн. пралетарыяту, які кіруе маторам гісторыі Прынцып, паводле якога дзеці мусяць прадаваць сваіх бацькоў, маральны, гэта нармальнае наступства бегу чалавечае гісторыі

Справы крыху паляпшаюцца — або пагаршаюцца, — калі Сталін пачынае цікавіцца прызначэньнем літаратуры й мастацтва. Дылема· або мастацтва прыстасоўваць да культурнага ўзроўню народу, або народ набліжаць да разуменьня мастацтва й яго патрабаваньняў — была вырашана на карысьць *народнаи культуры*. Жданаўскі сацыялістычны рэалізм — гэта перш за ўсё абясцэньваньне паняцьця высокай культуры, але гэта разам з тым і «рэалізм», г зн разуменьне мастацтва як фатаграфіі жыцьця, якое пазбаўляе паняцьце мастацтва любога аксіялягічнага зьместу

Выратаваць жданавізм у заходнім кантэксьце спрабаваў італьянскі марксыст Грамшы: зыходзячы ўжо з заходняе канцэпцыі культуры — як сукупу формаў, у якіх выяўляецца чалавечая дзейнасьць у грамадзтве, ён выдзяляў у грамадзтве й ягонай культуры два аўтаномныя пласты, зь якіх ніжэйшы гэтак званая масавая культура, варты ўслаўлень ня як рухавік гістарычнага працэсу, прышчапляючы такім чынам жданавізму немалую дозу ідэалізацыі, я б нават сказаў — сэнсу Гэтая тэорыя, якая мела паважны ўплыў толькі ў Паўдзённай Амэрыцы, была апошнім узбрыкам марксызму, спробай яго аднавіць, і на сёньняшні дзень засталася толькі ў падсьведамасьці левых інтэлектуалаў

МІКРАКУЛЬТУРЫ

Такое зьмешваньне культуры й ідэалёгіі мае паважныя наступствы Меркаваньне, нібы ўсё або што заўгодна можа быць культурай, дазваляе стасаваць гэтае паняцьце да любой выявы грамадзкага жыцьця Калі пралетарыят як гэткі на Захадзе зьнік, а былая рабочая кляса страціла сваю «сьвядомасьць» і разьдзялілася на розныя культурныя пласты, разьвілася гэтак званая групавая культура. Асабліва шматлікія ў Італіі групы тэрарыстаў-рэвалюцыянэраў пачынаюць дзеяць паводле сваёй «культуры тэрору», ім адпавядае ваяўнічы тэрарызм у Нямеччыне. Гэткая культура, здаецца, на сёньня захавалася толькі ў Перу ў ідэалёгіі «Прамяністае сьцежкі»

З згасаньнем сатэрычных, скіраваных на ўратаваньне чалавецтва ідэалёгіяў, калі спажывальніцкае грамадзтва ня можа запрапанаваць моладзі ніякіх сэнсавых мадэляў дзейнасьці або жыцьця, застаецца толькі адзін шлях — выступленьне супраць або аддаленьне ад такой культурнай пазыцыі. Гэтак і нараджаюцца разнастайныя антыкультуры й контркультуры, якім, можа, можна было б даць агульны назоў *hippy*-культураў. Выяўляючыся ў стварэньні малых супольнасьцяў або ў аднаасобным «культурным» бадзяжніцтве, гэтыя культуры вызначаюцца двузначнасьцю маральных рысаў· «прыгожыя пачуцьці» — адмаўленьне ад гвалту, мірнае каханьне, вэгетарыянства — часам незразумела спалучаюцца з сацыяльным і сямейным паразытызмам

Такія тэндэнцыі, памалу высьпяваючы, пакінулі глыбокі сьлед у грамадзкай мэнтальнасьці, апошнімі гадамі набыўшы формы экалягічных і «зялёных» рухаў

Апошні паварот гэтых мікракультураў — гэта ўсё больш разбуялыя на Захадзе культуры прадмесьцяў — асабліва хуліганаў і голагаловых, якім, як выглядае, яшчэ наканаваная цудоўная й вялікая будучыня, якая абяцае павышэньне попыту на сацыёлягаў ва ўнівэрсытэтах Спрабуючы зразумець гэтую зьяву канчатковага разбурэньня паняцьця культуры, можна яе часова акрэсьліць як утварэньне пазбаўленых усялякага яснага сэмантычнага зьместу мікраідэалёгіяў на падставе прынцыпу мінімальнае сацыяльнасьці, падобна быццю разам у воўчай зграі

Ужываючы модную фразэалегію, можна было б сказаць, што сымбіёз характэрнай для Захаду рок-культуры і характэрнай для Усходу поўнай адсутнасьці «культуры працы» абяцае даць у выніку ідэальную супольную культуру будучыні Такім спосабам рэалізавалася навязваная Літве некаторымі нашымі філёзафамі місія — быць арэнай сынтэзу Усходу й Захаду

РОК-КУЛЬТУРА

Я запытаўся раз у аднаго музыколяга, ці рок — гэта музыка, інакш кажучы, ці гэта толькі, хоць і значная, але ўнутраная зьмена ў музычнай парадыгме, якую можна вытлумачыць паступовым павышэньнем ролі пэркусійных інструмэнтаў ад пачатку XX стагодзьдзя і заменай мэлёдыі рытмам, або гэта ўжо зусім аўтаномны культурны фэномэн Ен мне аптымістычна й па-саламонаўску патлумачыў, што гэта ўсё ж можна называць музыкай, але што гэта болей, чым музыка, што гэта пераступае межы

* Ёнас Грынюс — літаратурны крытык каталіцка маралізатарскага ўхіла.

Чалавек заўважыў, што насарог прабуе неймаверным намаганьнем сабрацца з думкамі й нешта ўразумець А калі яму штосьці прыходзіла ў галаву, ен радасна пачынаў бегаць коламі й пасьля трох-чатырох колаў забываў, ш т о фактычна ўразумеў. Затрымліваўся, стаяў гадзіну-другую, каб зноўкі кінуцца наперад, калі яму штосьці прыйдзе ў галаву.

«Хацеў бы я быць насарогам, — падумаў чалавек, — аднак гэта, відаць, ужо позна»

Дома ен думаў толькі пра насарога

«Мой насарог, — думаў ен, — вельмі павалі думае й хутка пачынае бегчы, і такі спосаб паводзінаў ёсьць слушны»

І ен забыўся пра тое, што яшчэ хацеў бы ведаць, каб пра гэта ня ведаць больш нічога

І жыў сабе, як і раней

З тым толькі, што цяпер ен ведаў яшчэ н кітайскую мову

Зь нямецкай мовы пераклаў Уладзіслаў Струміла

Здымак Алены Адамчык

музыкі року характэрны тупат і крыўляньне — гэта «музычны» баль, у якім удзельнічаюць усім сваім целам ня толькі вытворцы гуку, але й іхныя слухачы

Далей я ўжо сам працягваў свае развагі дваццаць гадоў таму ў навуцы было ўсеагульна прынята, што мова музыкі адрозьніваецца ад мовы шуму ўжо хоць бы тым, што яны ў мозгу рэгіструюцца ў двух розных месцах Розьніца паміж музыкай і рокерам, які «музыкуе» ўсім сваім целам адпавядае разьмежаваньню паміж музыкай як выяўленьнем у аўдытыўным пляне мастацкіх формаў і музыкай як спэцыфічнай культурай — «музычнай культурай», якая выяўляецца ў рытмічным раздражненьні ўсёй сэнсарна-маторнай сыстэмы цела

Гэткая інтэрпрэтацыя нагадвае й іншую разбуялую на Захадзе культуру — «культуру здароўя» Ідэалёгія здаровасьці зьнешне выяўляецца, вядома, разьвіцьцём вытворчасьці лекаў, што прыносіць штогод мільярдныя прыбыткі, пашырэньнем складанай лячэбнай тэхналёгіі ды гарантыямі сацыяльнага страхаваньня, а таксама — усеагульнай пашанай да здаровага цела, здаровага чалавека, карацей кажучы — шчырым культам здароўя Дзяржаўныя бюджэты аховы здароўя перавышаюць ня толькі бюджэты ўзбраеньня — з гэтым можна было б цалкам пагадзіцца, — але й выдаткі на выхаваньне й навучаньне Здароўе атаясамліваецца з «жыцьцём» да тае ступені, што, паводле агульнага перакананьня, чалавек ня можа памерці натуральнай сьмерцю, бо ен памірае толькі ад той або іншай хваробы нявытлумачаная сьмерць выглядае падазрона, ганебна

Такі культ цела й здароўя быў бы добрай справай — вядома, ужо ня згадваючы пра цяпер ужо нямодную штогадовую сьмерць ад голаду 50 мільёнаў дзяцей Трэцяга Сьвету — калі б ён не ператвараўся ў самамэту. Прынцып тых, хто практыкуе культуру здароўя вельмі просты. ці ты курыш? — не! — ці ты п'еш? — не! — ці ты кахаесься зь дзяўчатамі? — не! — Дык нашто ж ты жывеш? — Каб быць здаровым Гэта ня гумар, а жыцьцёвы ідэал мільёнаў маладых людзей Рок-культура вучыць чалавека адмаўляцца думаць і жыць адным толькі пачуцьцёвым досьведам, а культура здароўя — гэта праграма ідэалёгіі штодзённасьці, і яшчэ болей — бязмэтнасьці, бессэнсоўнасьці

Гаворка ндзе ня толькі пра нездаровую музыку здаровага чалавека Возьмем жывапіс, хоць імя жывапісу, якое традыцыйна абазначае мастацкія формы, рэалізаваныя на двухмернай паверхні, ужо не адпавядае нашым трохмерным і часта зусім не заляпаным прасторам. Адзін мои вучань, спэцыяліст у эстэтыцы, чытае лекцыю пра мінімальныя формы мастацтва і, напрыклад, паказвае дзьве вэнджаныя рыбіны, вывешаныя японскімі рыбакамі недзе ў прымор'і — Чым гэтыя дзьве рыбіны розьняцца ад рыбінаў у штодзённым жыцьці? — наіўна пытаюся я — Кожны вобраз сьвету можа стацца мастацтвам дзякуючы спэцыфічнаму позірку гледача, — адказвае ён — Я дарэмна спрабаваў навязаць неабходнасьць якіх-небудзь карцінных рамак, якія адмяжоўвалі б мастацтва ад штодзённасьці У сьвеце, такім, які ён ёсьць сёньня, чалавечы позірк не паэтызуе штодзеннасьці — штодзённасьць вульгарызуе мастацтва. Кіч або спаўненьне мараў Жданава?

КУЛЬТУРА ШЧАСЬЦЯ

Паскудна робіцца, калі кінуць вокам на гэтае дваццатае стагодзьдзе, на якое ўскладалася столькі спадзяваньняў, у якім было перажыта столькі расчараваньняў Які пасаг абяцае яно, які дарунак можа прынесьці Літваньцы, нашай каралеўне, што памалу будзіцца ад сну? Якія багацьці яна зможа й захоча выбраць сабе ў гэтым культурным заходнім супэрмаркеце?

Я не люблю дашуквацца прычынных сувязяў — яны заўсёды неадназначныя й нічога не тлумачаць, — якія б дапамаглі зразумець цяперашняе банкруцтва Захаду: залішне хуткі тэхналягічны прагрэс, спажывальніцкае грамадзтва, масавая дэмакратызацыя, крызыс ідэалёгіяў, крах паняцьця прагрэсу Найгоршае: гэта нават не банкруцтва Ўол Стрыт з банкірамі, што скачуць з вокнаў небасягаў ці кладуць галовы пад паравозы, не, гэта шчасьлівае чалавецтва, што знайшло «жалудок» і ўсьміхаецца ўсьмешкаю вясковага дурня Відаць, усяго наспрабаваўшыся, XX-е стагодзьдзе нарэшце знайшло апошнюю мэтамарфозу культуры — *культуру шчасьця*

І страшна падумаць, што, азірнуўшыся на Захад, гартаючы дастаўлены на дом каталёг культураў, Літва можа выбраць сабе найлягчэй даступную культуру шчасьця, што яна можа вырашыць стацца шчасьлівай і замест смачных катлетаў пачне есьці гамбургеры, замест квасу піць шчасьцядайную кока-колу Калі там адчыняецца першы Макдоналд у Вільні?

ЭЎРОПА Й ЛІТВА

Неяк раз, аналізуючы прамову кандыдата ў прэзыдэнты, мы налічылі, што за пяць хвілін ен дваццаць разоў паўтарыў слова: *трэба!* Вядома, што трэба Такімі безасабовымі парадамі, якія ні да чога не абавязваюць ні таго, хто піша, ні таго, хто чытае, я б і хацеў закончыць гэтыя разважаньні. Аднак жа такія «трэба», зразуметыя як адказнасьць перад сабою, перад нацыяй і перад чалавекам складаюць толькі наш *гарызонт будучыні*, у які ўпісваюцца й нашыя хаценьні, і абавязкі, і неабходнасьці

— Свабода, як некалі казаў Сартр, гэта выбар паміж некалькіх неабходнасьцяў. Літоўцы, стукаючы ў дзьверы Эўропы, абвяшчаюць перш за ўсе сваю волю да свабоды Свабода — гэта не насьледаваньне заходняй модзе, а выбар прапанаваных ёй культурных каштоўнасьцяў, культурных формаў жыцьця

— Эўропа, і ўвогуле Захад, сеньня перажываюць глыбокі культурны крызыс, гэтак званы крызыс тоеснасьці. А крызыс — гэта перш за ўсё ўсьведамленьне краху наяўных каштоўнасьцяў і жаданьне іх пераацаніць. У гэтым Umwertung aller Werte і літоўская нацыя, ня менш за іншыя, мае права сказаць сваё слова, права, у якім ёй не адмовяць ніякія юрысты

— Нядаўна гаворачы пра літоўцаў, Чэслаў Мілаш ахарактарызаваў іх, паводле традыцыйнай польскай ацэнкі, як *амбіцыйных і ўпартых* Гэтую сваю амбіцыю, зразуметую як жаданьне праектаваць і арганізоўваць будучыню, яны нядаўна паказалі, распрацоўваючы й прапаноўваючы іншым савецкім нацыям мадэлі *мірнага пасвабадненьня* Такую палітычную перамогу цяпер «трэба» ўпарта працягваць і ў іншай галіне — актыўна ўдзельнічаць у выпрацоўцы эўрапейскіх культурных мадэляў, культурных формаў паводзінаў, жыцьцёвага стылю А прызнаньне высокай культуры, адмысловага літоўскага генія, Нобэлеўскія прэміі ды іншыя мэдалі знойдуцца самі Калі ўжо Бог чаго даў, дык і «з каптуром»

Пераклаў зь літоўскае Сяргей Шупа

«Baltos lankos», №1, 1991

Bubo Bubo

Вось сымбаль твой,
забыты краю родны!

Атрад совападобных (strigiformes) налічвае каля паўсотні відаў, што жывуць па ўсім сьвеце за выключэньнем тэрыторыяў альбо надта малых (выспы ў акіянах) альбо надта халодных (дзе ніхто наогул не жыве). Натуральна, водзяцца совы і ў Новай Зэляндыі. Тут найперш вядомыя Ninox novaeseelandinae, вельмі арыгінальная іголканогая сава, чый начны ўскрык вядомы кожнаму тубыльцу, а таксама ўжо вельмі рэдкая Sceloglaux albifacies сава-рагатуха

Паколькі драпежных птушак, у т.л. і соваў у Новай Зэляндыі наогул бракуе, іхнія функцыі пераймаюць часам папугі, якія пераймалі нават савінае аблічча. Такая kea (Nestor n), якая атрымала сумную славу забойцы авечак, хоць у дачыненьнях зь людзьмі — гэта забаўная й цікаўная істота Яшчэ больш падобная да соваў начная папуга Strigops habroptilius альбо какапо. Удзень яна хаваецца ў лесе, дзе ў расколінах скалаў караных дрэваў прытулілася яе гняздо, а ўночы яна блукае па кронах дрэваў у пошуках ежы Ну, рыхтык сава

Назва папугаў гучыць падобна ў эўрапейскіх мовах (papageien, papegai, papagollo...). На Беларусі найбольш сугучны з гэтымі назоў мае пугач. Гэта ўжо сапраўды совападбная птушка. І самая вялікая з усіх прадстаўнікоў атраду Strigiformes, адна з найбуйнейшых птушак Беларусі. Пугач (Bubo Bubo) — вялізарная птушка вагою больш за 3 кг з магутнымі крыламі (у размаху каля 1 80 м)

Нескалі гэтая птушка была даволі звычайнай жыхаркай паўночных краёў. Ей прысьвечана багата фальклёрных ды літаратурных сюжэтаў У тым ліку й адзін з найлепшых вершаў у беларускай анімалістыцы:

...Калі агуліць змрок гушчар
Ён будзе цар і гаспадар
А ўдзень узбіўся ён на сук
Дрыжыць і ловіць кожны гук

Раней гэтая птушка наводзіла жах на нашых забабонных продкаў. Гэта няцяжка зразумець, калі хоць раз пачуць сярод ночы ў нетрах старога лесу яе вусьцішны крык.

Ўдзень яго пабачыць амаль немагчыма Пры дзённым сьвятле гэтая птушка становіцца нягеглай, блізкарукай, а таму старанна хаваецца ў пушчах. Нібы кожная істота імкнецца

адпомсьціць пугачу за начны жах. Кожная дзённая птушка й нават некаторыя совы імкнуцца падражніць бездапаможнага волата

Затое як толькі на паўночны лес апусьціцца цемрадзь сэрцы разумных і неразумных істотаў сьціснуцца ў прадчуваньні яго імклівага цяжкога палету й жахлівага поклічу. Грызуны, вожыкі й цецярукі, нават вароны стануць яго лёгкай здабычай. Бо суперніка ў верхавінах чорных ялінаў яму няма.

Недзе пад канец сакавіка пугач рыхтуецца займець нашчадкаў Гнёзды яго ніякаватыя, у любым цяжкадаступным месцы. Пад іх ён часам прыстасоўвае чужыя гнёзды. Вылупляюцца звычайна 2 3 птушаняты, у траўні. Маці вельмі руплівa наглядае за кладкай, пакуль пугач-самец гойсае ў пошуках некалькіх кіляграмаў сьвежыны

Адметнасьць пугачоў — гэта пух над вушнымі адтулінамі, што нагадвае сувора ссунутыя бровы, якія надаюць гэтаи птушцы разумны й мужны выгляд Сьпіна пугача брунатна-шэрая, а трыбух — жаўтавата-руды з буйнымі вэртыкальнымі й вельмі тонкімі папярочнымі чорна-бурымі палоскамі на кожным пяры.

Тыя, хто меў на Беларусі зброю адчуваў хутчэй сымпатыю да пугача як да калегі. Гэтая вялікая птушка не была ніколі аб'ектам паляваньня. Але ня гледзячы на паўсюднае жыхарства ў халодных краёх, колькасьць пугачоў няўхільна зьмяншаецца яны ўжо апынуліся ў Чырвонай Кнізе. Для высакародзтва не хапае прасторы. З-за зьнішчэньня старых пушчаў, з-за атручваньня палёў, дзе жывуць грызуны, зьнікае й пугач Памятаеце

...Упаў кавалачак кары...
Шкрабецца мышанё ў нары..
Завухкай з голаду заплач,
Пануры, згорблены пугач!

Некалі інсургенты й партызаны перагукваліся, імітуючы ягоны крык. Ён азначае што нехта выйшаў на начную сьцяжыну.

S H

Кукабака й Сымон-музыка

Гісторыю гэтую кожны сабака
За костку курыную распавядзе
Таких сяброў як сьмяцяр Кукабака
І Сымон-музыка, ня стрэнеш нідзе

Возіць Кукабака сьмецьце за горад
На старым грузавіку ў зялезнай скрыні,
А Сымон музыка развучвае творы
Баха, Бэтховэна и Паганіні.

Увечары Кукабака здымае ватоўку
І ў новых чаравіках і капелюшы
Ідзе да музыкі з пляшкаи «Зуброўкі»
Паслухаць што-небудзь для душы.

Часьцей за усе Кукабака у Сымона
Просіць сыграць — і, відаць, нездарма!
— Сюіту Грыга пра край сьцюдзёны,
Дзе цэлы год пануе зіма.

Зьбягаюцца у купу зоркі дробныя,
Каб паглядзець, як у проіме вакна
Кукабака й Сымон, такія непадобныя,
За клясыкаи бавяць свой час давідна.

А.М

ПАШТОВАЯ СКРЫНКА

Вялікі дзякуй усім хто павіншаваў «НН» з 76-мі ўгодкамі незалежнасьці БНР

Браніславу П з Бабынічаў. Дзяржава якая мае гісторыю, ня мусіць увесь час перападаць свае падмуркі Калі на Беларусі ўлады аб'явяць сваю правапераемнасьць ад БНР пытаньне пра гімн адпадзе само сабою У незалежнай Беларусі ёсьць гімн І справа тут не ў эстэтычных вартасьцях У поўным сэнсе сёньняшні конкурс — немаральны. Гэтаксама можна аб'явіць конкурс на лепшую назву дзяржавы бо «Беларусь» для кагосьці «не гучыць», на лепшую гісторыю, на лепшую «красівейшую» маці..

Юрасю П. з Горадні. Думка пра слоўнік праф. Лепешава належыць аўтару думкі Іншаму аўтару можа належаць іншая думка У Вашым лісьце ёсьць думка пра думку, пра аўтара слоўніка і пра аўтара зьмешчанай у «НН» думкі пра слоўнік. Але іншае думкі пра сам слоўнік няма Дашлеце — надрукуем

Уладзімеру С з Гомля Мала канкрэтыкі — у тэме у манэры...

Ігару Ц. зь Віцебску. І ўсе ж кнігі менскіх выдавецтваў лягчэй даходзяць да Віцебска чым да Вільні. Уся кніжная прадукцыя выдавецтва «Наша Ніва» прадаецца ў кнігарнях на Беларусі.

А.А.У з Магілёва. Шкада, што ў развагах пра «асьветніцтва» і «ня наш гатунак» Вы ўпарта не заўважаеце паміж імі трэцяга — сябе. Урэшце і вашае «дыдактычнае асьветніцтва» і «пост-сэксуальная цемрадзь» — гэта два комплексы чалавечае непаўнавартасьці, спадчына савецкага часу. калі сэкс і беларушчына займалі ў грамадзтве аднолькавае месца. Але здаровая мараль ня можа быць раздвоенай. Чаму Вы не адгукнуліся на нашую прапанову напісаць пра сябе, сваё жыцьцё, свой горад? Нецікава? А Вы ўбачце ў гэтым цікавасьць і напішыце пра гэта цікава

Д.Б. зь Менску Ці то вы занадта грамадзкі чалавек ці настолькі прасякнуліся роляю «санітара», які, на іншы погляд, паразітуе на нядзарнасьці «руплівцаў», але Вашая настойлівасьць, як і Вы «ў цэлым» вартыя лепшага выкарыстаньня. Здаецца пэрыяду безальтэрнатыўнага калектывізму прыйшоў канец?..

«НАША НІВА» ТРЫ ГАДЫ РАЗАМ

НАША НІВА №4(22) Беларуская газэта. Заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991. Рэдактар Сяргей Дубавец. Выдавец Павал Жук. Адрасы для допісаў: 2041 Вільня а/с 2082 і 220123, Менск а/с 71. Падпісны індэкс у Літве: 67233, на Беларусі: 63125. Рэдакцыя (Вільня, Жыгімонта 2/2): Алег Мінкін (адк. сакратар), Сяргей Шупа (літ. рэдактар), Сяргей Харэўскі (маст. рэдактар). Менскае бюро (Менск, Іванаўская 56): Алег Дзярновіч (загадчык) Ігар Бабкоў (дыскурс). Рэдакцыйная Рада: Уладзімер Арлоў Сяргей Астраўцоў, Адам Глебус, Лявон Луцкевіч, Генадзь Сагановіч Афсэтны друк Фармат А3 Агульны наклад 20 тыс. Друкарня выдавецтва «Беларускі Дом Друку» (220041 Менск праспэкт Ф.Скарыны, 79) Замова 560